

B R A U N   R Ó B E R T

**RÉGI ÉS ÚJ MILLIOMOSOK
AMERIKÁBAN**

BUDAPEST
R É V A I - K I A D Á S

Nyomatott Heller K. és Társa nyomdai műintézetében
Budapesten, VIII., Német-utca 27,

BEVEZETÉS

Az Egyesült Államok történetéről még a műveltebb magyar közönség is alig tud valamit. Pedig e keret nélkül vajmi nehéz tiszta képet nyújtani Amerika*) gazdasági és társadalmi fejlődéséről és ezen belül a hatalmas vagyonok keletkezéséről és fejlődéséről.

Amerika megértését azonban nemcsak az akadályozzál, amit nem tudunk, hanem az is, amit rosszul tudunk róla. Az a kép, amely Amerikáról előttünk lebegi távolról sem felel meg többé a mai viszonyoknak. Amerika már régóta nem hazája a „határtalan lehetőségek“-nek. Az a kor, amikor a városok és milliomosok gombamódra nőttek máról holnapra, már rég a múlté. A háború előtti évtizedekben a nagy német városok, mint Berlin, Hamburg vagy a rajnai városok, gyorsabb ütemben fejlődtek, mint a megfelelő nagyságú amerikaiak. A szegényembernek pedig alig lehet több reménye a milliomoságra, mint Európában. A gazdasági és társadalmi

*) Rövidség kedvéért használom az Amerika kifejezést Egyesült Államok helyett. E kifejezés künn is igen használatos és pl. gyakran beszélnek Amerikáról, megkülönböztetésként Kanadával vagy Mexikóval szemben.

osztályok kialakultak, megcsontosodtak, csaknem úgy, mint Európában,

Nemcsak a gazdasági, hanem a társadalmi osztályok is. Rég elmúlt az az idő, amikor minden gyermeknek egyenlő reménye lehetett a legnagyobb vagyon vagy társadalmi rang elnyeréséhez. Ma már ironikusan mondják Amerikában, hogy minden gyermek remélheti, hogy a köztársaság elnöke lesz. Igen, minden *gyermek*, mondják gúnyosan. A régi puritán egyenlőségi hagyományok még élnek ugyan, de erősen ki vannak kezdve. A négerék, kínaiak egyenlősége még papiroson sincs meg. Kivált a tizenkétmilliónyi négerség a legszörnyűbb társadalmi bojkott alatt áll. A néger a déli államokban a fehérrel nem járhat egy iskolába, nem utazhatik egy vasútikocsiban és nem mehet vele egy templomba. Vele egy asztalhoz ülni megbecstelenítő.

— Ha egy néger oly bölcs, mint Szókratész és oly erényes, mint a Megváltó, velem nem ülhet le egy asztalhoz, — mondta egy déli keresztény pap.

Az új bevándorlók társadalmi helyzete sem valami kedvező. Szó sem lehet arról, hogy a *foreigner* (idegen, bevándorló) társadalmilag egyenlő legyen.

— Nem szeretjük, hogy ezek a lengyelek és magyarok a főuccában telepszenek le, — mondta orrfintorítva egy keleti kis földműves faluban az állatorvosné előttem. Körülbelül úgy beszélt a lengyel és magyar parasztokról, mint ahogy egy francia hercegnő beszélhet a Faubourg St. Germain-ben az új beköltözőkről.

Ilyféle tapasztalatok után — mintegy tíz év előtt történt — megkérdeztem egy Harvard egyetemi diák- és asztal társamtól ebéd közbeni.

— Itt, úgy látom a kiszolgáló pincérek mind

diákok. Vájjon társadalmilag teljesen egyenrangúaknak tekintik-e őket társaik?

— Természetesen, — hangzott a válasz.

— Úgy értem ezt, hogy pl. ön meghívná-e őket szülei házába ebédre vagy egy bálban bemutatná-e őket nővérének?

— Én igen, de vannak sokan, akik nem tennék.

— Úgy? No ennyire demokraták mi is vagyunk, feleltem.

Egynehány hónap múlva egy nagyváros klubjában voltam, ahol az amerikai demokráciáról volt szó. Nem állhattam meg, hogy el ne mondjam a fönti beszélgetést. Egy idősebb úr azonban megfelelt rá.

— Az lehet, hogy vannak az egyetemen olyan uracsok, akik a pincérdiákat lenézik és magukat többre tartják. Ez azonban nem fontos. A fontos az, hogy a pincérdiák meg van arról győződve, hogy ő ép annyit ér, mint bárki ezen a világon. És ez a fő! Hála istennek, — tette hozzá, — inasokért, lakájkért Európába kell küldenünk, itt nem találhatók.

Csakugyan igaza volt. Társadalmi egyenlőség dolgában nem mások véleménye a döntő, hanem a saját véleményünk. Igaz az is, hogy pl. a new yorki pincéreknek alig három százaléka született Amerikában,

De viszont igaz az is, hogy ahol egy árkot ásnak, ahol földet talicskáznak, ahol alagutat fúrnak, ott alig található született amerikai ásóval, kapával vagy csákánnyal a kezében. Szinte azt lehet mondani, hogy a született amerikai megalázó vagy nehéz testmunkát nem végez. A szakadék a született és bevándorolt amerikaiak közt fokozatosan növekszik, kivált, mióta a bevándorlók más nyelvűek és más vallásúak. Ha igaz, hogy Amerika több évre megtiltja a

bevándorlást, lehet, hogy az asszimilációi mely már annyi millió írt, németet és angolt tett amerikaivá, újból megindul. Viszont az is lehetséges, hogy s háború által megnövekedett idegengyűlölet megnehezíti a beolvadást. Egyelőre kétségtelen az ellentét.

Hogy Amerikában a társadalom vagyon szerint tagozódik, az bizonyára nem szorul bizonyításra. A vagyon, egészben véve, ma is a legfontosabb társadalmi értékmérő. Keleten, pl. Bostonban, az amerikai tudománynak ebben az empóriumában, a műveltség, jó modor elengedhetetlen kelléke a társadalmi érvényesülésnek és egy vagyontalan művész, egyetemi tanár vagy kiváló lelkész csaknem oly társadalmi megbecsülésben részesül, mint Európában. Nyugator viszont, ahol a társadalmi viszonyok általában sokkal kezdetlegesebbek, a vagyon úgyszólván az egyetlen értékmérő. Itt még alighogy véget ért az a kor amikor nagy vagyonszerzési lehetőségek voltak és az emberek jól ismerik egymást abból az időből, amikor valamennyien szegények voltak. Ép ezért minél nyugatabbra megyünk az Atlanti-Oceántól annál inkább mosódnak el a társadalmi különbségek.

Oly országban, ahol igazi születési arisztokrácia nincs és ahol a szellemi kiválóság aránylag csekék megkülönböztetésben részesül, a nagy vagyonok kialakulásának társadalmi következményei óriásiak.

A gazdasági élet kialakulása Amerikában

Amerika története nem más, mint új földre áttelepített európai nemzetek kultúrájának története. Kezdetben a legtarkább egymásmellettségben voltak angol, francia, holland, spanyol, német és svéd tele-

pek, lassanként azonban az angolok kerekedtek fölül. Bár holland, spanyol és francia kultúrnyomok még találhatóak, kétségtelen, hogy Amerika egész benvéve nyelvben és szellemben angolszász ország és hogy a társadalmi és jogi intézmények megfelelő angol intézményekre vezethetők vissza.

Azok az első gyarmatok, amelyekből később államok alakultak ki, két, egymástól élesen különböző típust mutatnak föl: a déli és északi gyarmatokat. A délieket az angol nemesség sarjad, kivált a nem-elsőszülöttek népesítették be. Ezek arisztokratikus életfölfogást hoztak magukkal, földjeiket fegyenceikkel, nemsokára pedig néger rabszolgákkal műveltették. Az elsőszülöttségi hitbizomány intézménye igen elterjedt volt és csak 1776-ban szűnt meg. Gyermeküket, ha tehették Angliában neveltették, miáltal nemzedékről nemzedékre föntartották a kapcsolatot az anyaországgal. Ez magyarázza, hogy a déli államokból származó régi államférfiak, mint pl. maga George Washington is, tulajdonképpen nem mások, mint vidéki angol gentlemanek, akik történetesen Virginiában*) születtek. E nemesség életmódja teljesen az angol nemességéhez hasonló volt. Főjövedelmét a dohány-, cukor- és rizs-ültetvények szolgáltatták csak jóval később lépett előtérbe a ma is legfontosabb termék, a gyapot. Az osztályöntudatot folyton ébren tartotta az a körülmény, hogy a testi munkát végző fehér fegyencek és ezek utódai, valamint a néger rabszolgák társadalmilag a legtökéletesebben el voltak választva az úri osztálytól.

*) Virginia állam (Erzsébet királynő tiszteletére nevezte el így alapítója) addig, míg a Dél vezetett, az egész Unió vezérállama volt, mely a kiváló politikusok egész sorát szolgáltatta.

Amerika igazi jellegét azonban nem ez a büszke nagybirtokos nemesség adta meg és a milliárdosok sem az ő soraikból kerültek ki.

A mai Massachusetts állam partjain 1620-ban a *Mayflower* nevű hajón az üldözött puritánok egy csapata érkezett meg, kiket „zarándok atyák“ (*Pilgrim Fathers*) névvel tisztel az amerikai hagyomány. Ez a csapat volt, némi túlzással szólva, az a sejt, amelyből a mai Amerika társadalma fejlődött. Tulajdonképpen a puritán társadalom egészen hasonló angol társadalmi rétegből vette eredetét, mint a Déli, de a kálvini szellem a bibliától áthatott, zord egyenlőségi és köztársasági eszméket oltott beléje. Az Észak elvi ellensége volt a társadalmi egyenlőtlenségnek, főképpen pedig a rabszolgaságnak, (Persze csak elvi ellensége, mert gyakorlatban úgy állt a dolog, hogy a rabszolgák szállításával elsősorban északi hajósok foglalkoztak.) Észak legkisebb közigazgatási egysége a község (*township*) volt, amelynek gyűlésén körülbelül minden felnőtt férfi részt vehetett, míg Délen a ritka népesség miatt a község szerepe jelentéktelen volt, helyette a közelet színtere a megye (*county*) volt, amelynek alkotmányos szerepe sok tekintetben emlékeztetett a magyar vármegyére. A déli megye zárt, arisztokratikus társaság volt, míg az északi teljesen a kálvini egyházközség demokráciáját és önkormányzatát valósította meg. Az északi államok (e tekintetben Massachusetts a legjellegzetesebb típus) alkotmányának sarkköve a község, amelyről a virginiai Thomas Jefferson, Amerika legnagyobb politikusa, úgy nyilatkozott, hogy „a legbölcsebb találmánynak bizonyult, amelyre ember elme valaha rájött, az önkormányzat gyakorlására és biztosítására.“

A déli és északi szellem közti különbséget mutatja az a válasz, amelyet a régi gyarmati időkben a déli Virginia és az északi Connecticut államok kormányzói adtak az angol Idegen Gyarmatok Bizottságának arra a kérdésére, hogy mint áll náluk a nevelés ügye. Virginia válasza ez volt: „Istennek hála érte, itt nincsenek sem ingyenes iskolák, sem nyomtató gépek és remélem, legalább száz évig nem is lesznek.” Connecticuté így hangzott: „A gyarmat évi bevételeinek egynegyedét költjük el ingyenes iskolák fñntartására, hol gyermekeink neveltetnek.”“

Észak politikai és gazdasági fölénye csak lassan érvényesült. Sem a törvényi sem a társadalmi fölfogás nem biztosított senkinek külön jogi vagy gazdasági előnyöket. A verseny szabad volt. Az európai bevándorló, aki dolgozni akart, nem kellett, hogy rabszolgákkal keljen versenyre és hogy hozzájuk hasonló társadalmi helyzetbe szoruljon, mint a déli államokban, így az európai bevándorlók elkerülték e Délt.

A 18. század közepe táján az osztrák örökösödési háborúban az angol-francia ellentét Amerikában is kitört és hosszas háborúk után Anglia kerekedett fölülr. Azonban e háborúk az anyaországot és gyarmatait egyaránt annyira elszegényítettek, hogy amikor az anyaország a gyarmatokra kivetett adókkal akarta magát kárpótolni, nyílt háború tört ki kettőjük között.

A hagyományos amerikai történetírás, amelynek alapján az iskolai történettanítás is folyik, úgy adja elő Amerikának Angliától való elszakadását, hogy Anglia amerikai gyarmatait az ottani lakosság megkérdése nélkül akarta kormányozni, nevezetesen oly adót akart kivetni rájuk, amelyet ezek nem sza-

vaztak meg és ennek következménye volt 1776-ban a függetlenségi nyilatkozat és az önálló köztársaság kialakulása. Ebből igaz az, hogy Anglia és az amerikai gyarmatok közötti ellentét abban a közjogi kérdésben csúcsosodott ki, hogy van-e szuverén joga az angol parlamentnek a gyarmatok sorsa és igazgatása fölött dönteni vagy sem. A valóságos okok azonban sokkal mélyebben fekvők. Amerika elszakadása: már az angol királyok készítették elő azzal, hogy a politikai és vallási radikalizmus fő képviselőinek és füveinek Amerikába való kivándorlását előmozdították. Anglia fokozatosan kivetette magából a nyugtalan, izgága, ha úgy tetszik: destruktív elemeket és fokozatosan egyre konzervatívabb lett. Viszont a kivándorlók között e politikailag és vallásilag az anyaországban nem kívánatosaknak tartott elemek kérekedtek fölül, ők adták meg a politikai és vallási irányt. Amily mértékben nőtt és erősödött a gyarmatok népeisége és bennük a radikalizmus befolyása, oly mértékben vált elkerülhetetlenné a gyarmatok elszakadása.

Ezt nemcsak mi látjuk utólag, hanem élesszemű megfigyelők már előre megjósoltak. Így Montesquieu már 1730-ban megmondta, hogy az angol gyarmatok el fognak szakadni az anyaországtól. Argenson ugyancsak megjósolta, hogy az amerikai angol gyarmatok föl fognak lázadni Anglia ellen, köztársasággá alakulnak át és haladásukkal valaha bámulatba ejtik a világot. Turgot 1750-ben a gyarmatokat gyümölcsökhöz hasonlította, amelyek csak addig maradnak a fán, míg meg nem érnek és hogy amit valaha Karthágó megtett Föniciával szemben, Amerika is meg fogja tenni egyszer Angliával szemben. Ezeknél is nagyobb előrelátásról és éles ítélő-

képességről tesz tanúbizonyságot Vergennes, Franciaország konstantinápolyi követe. 1767-ben engedte át Franciaország Kanadát Angliának, hosszas háború után, melyben az angol gyarmatok nyomatékosat támogatták az anyaországot. E szerződésről Vergennes így nyilatkozott: „Kanada átengedésének következményei világosak. Meg vagyok győződve arról hogy Anglia csakhamar meg fogja bánni, hogy eltávolította az egyetlen tényezőt, amely gyarmatait félelemben tartotta. Most már többé nem szorulnak az ő védelmére. Anglia föl fogja őket szólítani, hogy járuljanak hozzá azokhoz a költségekhez, amelyeket megvédésük okozott, ők pedig azzal fognak válaszolni, hogy minden függést el fognak vetni maguk tói.“

Soha jóslat tökéletesebben be nem igazolódott. A franciák által kormányzott Kanada és az általuk vezetett indiánok oly veszedelem voltak a gyarmatokra nézve, amellyel szemben nagyon is rászorultak Anglia védelmére. Mihelyt azonban a francia uralom véget ért, semmi szükségük sem volt többé Angliára, nevezetesen az angol hadseregre, amelyet e pillanattól kezdve terhesnek találtak és amelyről joggal érezték, hogy csak ellenük szolgálhat.

Az amerikai függetlenségi harc sem volt az aminek a hagyományos amerikai történetírás föltűn-teti, t. i. harc az idegen elnyomás ellen. A hagyományos történetírás elhomályosította azt a tényt, hogy noha a gyarmatokban a politikai vezetés a radikálisok kezében volt, a lakosságnak úgy számban, mint tekintélyben nem jelentéktelen része egyáltalában nem kívánt elszakadni Angliától. Nagy számban voltak olyanok, akik az angol királynak hű alattvalói voltak, lojalisták, mint akkor mondták Amerikában,

akiknek egyebek között fontos anyagi okaik is voltak arra, hogy féljenek a forradalomtól. Újabb, tárgyilagosabb történetírók becslése szerint a lojalisták az egész népességnek egyharmadát tették ki és ismeretes, hogy amikor Amerika függetlenségét Anglia kénytelen volt elismerni, ezerszámra vándoroltak ki királyhű családok az Egyesült Államokból főleg Kanadába. Washingtonnak hivatalosan jelentették, hogy New York és környéke területének kétharmada a lojalistáké. Amikor ezek földjét elkobozták, ez nagy örömet keltett a köztársaság párthívei közt, de kétségtelen, hogy itt nem csupán arról az örömről volt szó, amelyet a hazafiasság vagy a párthűség magyaráz, hanem nyilván a szerzett dús zsákmányból eredő örömről. Nyomatékosan kell tehát kiemelnünk ezek alapján, hogy a függetlenségi harc nem csupán külföldi háború volt, hanem talán elsősorban polgárháború.

1782-ben a háború véget ért és 1789-ben megválasztották az új köztársaság első elnökéül George Washington, a győzelmes hadvezért. A fiatal államszövetség azonban nehezen konszolidálódott. A centralizmustól mindegyik állam félt és a központi hatalommal szemben való bizalmatlanság, az egyén védelmének szüksége oly erővel nyilvánult meg, hogy a központi szerv, a kongresszus, amely az egyes államok fölött állt, évtizedekig nem tudott megerősödni. A gyarmatosok valahogy úgy érezték, hogy nem azért rázták le magukról az angol parlamentet, hogy annak helyébe az amerikai kongresszust ültessék.

A háborúval azonban megszűntek azok a gazdasági, főként kereskedelmi korlátozások, amelyek eddig Amerika fejlődését akadályozták. Különösen a hajózás indult meg nagy erővel. Ez az időszak az

amerikai kereskedelem hőskora. Az amerikai kikötők forgalmának 90 százalékát amerikai hajók bonyolítják le és soha azóta az amerikai hajózás oly nagy szerepet nem játszott a világkereskedelemben, mint ekkor. Ez az az időszak, amikor az első nagyvagyonok keletkeznek. De nemcsak a tengeri kereskedelem nyújtott vagyonosodásra alkalmat, hanem a szárazföldi is. Az indiánokkal való kereskedelem, amelyben a szőrme vitte a főszerepet, óriási vagyonszerzési alkalom volt. A hajózásból eredt a *Girard*-féle vagyon, a prémkereskedés pedig az *Astor*-vagyon alapját vetette meg. A kereskedelem azonban csak alapját adta meg e két tipikus vagyonnak. Igazi forrása mégis más volt. Ekkor kezdenek kialakulni a nagyvárosok. A telekvásárlás a már meglévő vagyont sokkal tartósabb formában biztosította, mint a bizonytalan, nagy kockázattal járó kereskedelem.

Stephen Girard

Ő volt az első igazán nagyszabású milliomosa Amerikának. Az utána következők fölülmúlhatták vagyonuk nagyságával és vállalkozásaik kiterjedtségével, mégis Amerika sok gazdag embere között ő a legérdekesebb egyéniség.

Bordeauxban, Franciországbán született 1750 május 20-án. Fölmenő ősei mind tengerészek voltak. Atyja, mint ez akkor minden leendő hajóskapitányra nézve kötelező volt, a haditengerészetnél teljesített bizonyos ideig szolgálatot. Ez idő alatt, 1744-ben, amikor XIV. Lajos Angliával háborúban volt, a fiatal Pierre Girard fényesen kitüntette magát, A bresti kikötőbe egy angol gyújtóhajó futott be, mely lángborított egy sorhajót. E hajó megmentése csakis

Pierre Girard higgadt és bátor magatartásának volti köszönhető, aminek jutalmául a francia királytól nemességet és aranyérmet kapott. A hős hajóskapitány felesége, Anne Lafargue, ugyancsak hajóscsaládból való volt és e házasságból származott Étienne, mint legidősebb fiú és második gyermek.

Szüleinek házassága boldog volt és összesen öt gyermekük született, Étienne-t szüléd gondosan neveltették, azonban nyolcéves korában oly szerencsétlenség történt vele, amely kedélyére elhatározó volt egész életében. Ismeretlen okból, talán gyermeki pajkosságból, elveszhetette félszeme világát. Ezzel vége lett atyja kedvenc tervének, hogy fiát valami tudományos pályára adja. A gyermeknek sokat kellett szabad levegőn, tartózkodnia, mozognia játszania. Társai azonban a gyermek természetes, öntudatlan kegyetlenségével gúnyolták a félszeműt, ami ezt arra bírta, hogy teljesen félrevonuljon társaitól. Társtalanul nőtt így föl a félszemű gyermek és nagyfokú érzékenység, dacosság és büszkeség fejlődött ki benne. Csupán anyja tudott bánni vele és hozzá korbán legközelebb álló öccse volt az egyetlen, aki iránt testvéri és baráti szeretetet tanúsított. Dacoságát és könnyen kitörő indulatosságát anyja nem sokáig enyhíthette, mert szerencsétlenségére korán halt meg. Az idősebb Girard, aki hivatása folytán keveset időzhetett családjánál, nem hagyhatta sokáig anya nélkül öt gyermekét, hanem a gyászidő letelte után megnősült. Egy többgyermekes özvegyet vett el, aki Amerikából vagy Nyugat-Indiából származott. Semmi jele sincs annak, mintha ez a második feleség valami gonosz mostoha lett volna, azonban Étienne-nel nehéz volt bánni. Egyízben a fiút mostohája a családi asztalnál ebéd közben valamilyen

okból rendreutasította, amit a fiú túltengő büszkesége és érzékenysége nem bírt elviselni. Oly indulatosan tört ki és oly keserű szavakkal illette mostohaanyját, hogy atyjának közbe kellett lépnie. Követelte fiától, hogy anyjától kérjen bocsánatot, különben nincs helye a házban.

— Akkor elhagyom a házat. Az első hajóval, amely Bordeauxból indul, elmegyek oly messzire, hogy soha többé látni nem fogtok!

Atyja a családi béke szempontjából sem engedhetett, a fiú pedig megmaradt dacos elhatározása mellett. Nem volt más megoldás, mint meghagyni elhatározása mellett. Az apa, mély részvéttel anyátlan gyermeke iránt, legalább arra törekedett, hogy az elutazás körülményeit kedvezőbbé tegye. Egy régi barátja, Jean Courteau kapitány, *Pélerin* (zarándok) nevű hajójával ép San-Domingóba, egy nyugatindiai francia gyarmatba készült indulni, reá bízta tehát fiát, egyúttal pedig mintegy 15.000 frank értékkel a rakományban résztulajdonossá is tette. A fiatal Girard akarata tehát teljesült, 1764-ben, 14 éves korában, mint hajóinas és résztulajdonos elhagyta Bordeaux kikötőjét. Ez az út, amelyet késő aggkorában is, amikor nagy ritkán személyes ügyeiről beszélt, büszkén emlegetett, felejthetetlen élmény volt számára. Atyja azt remélte, hogy ez a veszélyes és nélkülözésekkel járó út vagy megtöri a fiút vagy pedig jó tengerészt nevel belőle. Egyiket sem bánta. Tíz hónapig tartott ez az út és eredményével atyja ugyancsak meg lehetett elégedve. Fia nagyot haladt a tengerészet mesterségében, finánciális szempontból pedig az eredmény fényes volt. Ily tapasztalat természetesen nem volt alkalmas, hogy a fiatal tengerész kedvét elvegye a tengertől. Egyre-másra indult

újabb óceáni utakra és hatodik útja után már sorhajóhadnagyi rangot ért el. A haditengerészet adta meg ez időben a kereskedelmi tengerészek rangját is. Szabály volt ekkor a francia tengerészeinél, hogy hajóskapitányságért, tehát azért a jogért, hogy önállóan hajót vezethessen, csak az folyamodhatott, aki huszonötödik életévét betöltötte és két utat tett meg valamely hadihajón. Girard egyik föltételnek sem felelt meg, de azért beadta folyamodványát és úgy látszik, atyja befolyásának köszönhette, hogy megkapta e két követelmény alóli fölmentését és 1773 október 4-én „Étienne Girard, Bordeauxból, jogot nyert, hogy mint teljhatalmú kapitány, ura és parancsolója lehessen bármely kereskedelmi hajónak.“

Mikor így kapitány lett, kihajózott a bordeauxi kikötőből és noha még hatvani évig élt, soha többé szülővárosába vissza nem tért és sem atyját, sem János öccse kivételével, soha egyetlen testvérét sem látta többé.

Első célja San Domingo volt, innen azonban csakhamar New-Yorkba ment át. New Yorkban egy idősebb, tapasztalt kereskedőnek, Thomas Randall-nek, nagyon megtetszett a bátor, fiatal francia, úgy hogy *L'Aimable Louise* (a kedves Lujza) nevű hajóján a kapitány utáni első tisztnek fogadta meg. E hajó New-Orleansba, Port au Princebe és Nyugat-Indiába tett utakat. Csakhamar Girard is részese lett a hajórakománynak és két évig volt így üzlettársa Randall-nek. Egyízben a hajó, amelynek most már Girard volt a kapitánya, a ködben eltévedt. Mint-hogy a tengeren vihar dúlt és a fiatal kapitány nagy öblöt látott maga előtt, elhatározta, hogy kiköt. Kis ágyújával jelt adott a pilótának, aki csolnakján oda-sietett az idegen hajóhoz és értesítette a kapitányt,

hogy a Delaware-i öbölben van. Ez időben már javában folyt a háború az angolok és a gyarmatosok között, az angol flotta ott volt az öböl előtt és így érthető kíváncsiságot keltett, hogy melyik hajó oly vakmerő, hogy úgyszólván az angolok orra előtt süti el jelzőágyúját. A pilóta épp az ellenséges flottára való tekintettel azt javasolta, hogy a hajó ne vessen horgonyt, hanem siessen beljebb a nyílt tengertől. A fiatal kapitány erre hajlandó is volt, de kijelentette, hogy nincs amerikai pénze a pilóta kifizetésére. Zavart helyzetéből egy akkor érkezett hajóskapitány mentette ki, akit a kíváncsiság hívott a hajóra és aki szívesen kölcsönözte az öt dollárt, a szükséges pilótadíjat, a bátor idegennek.

Ily kölcsönkért pénzen érkezett meg Girard abba a városba, amelyben élete legnagyobb részét töltötte, Philadelphiába. Alig távozott el a hajó a láthatárról már megérkezett egy angol hadihajó, úgy hogy Girard éppen csak hogy foglyul nem esett. Az út folytatása így veszedelmesnek látszott, mert az öböl kijáratát ellenséges hajók állandóan elzárták, így tehát szállítmányát partra rakta, bérelt helyiségben elraktározta és megkezdte áruinak eladását. Saját áruján kívül csempészett francia borokat is adott el, továbbá egyéb szeszesitalokat, még pedig Washington hadseregének. A hadseregszállítás már a 18. században sem járt veszteséggel, azonban Girard mégis türelmetlenül várta az időpontot, hogy távozhasson. Egy hajóácsot keresett föl, hogy vele az angolok által elfogott hajója helyett mást építtessen. Tárgyalás közben megismerkedett a hajóács híres szépségű, 16 éves leányával. A leánynak szépségén és természetes kedvességén kívül semmiféle vagyona nem volt, atyja pedig, noha jó ács és tisztességes ember

hírében állt, társadalmilag sem volt egyenlő Girard-val. Őt azonban annyira megnyerte a leány szépsége, hogy családjának hozzájárulását meg sem kérdezve 1777 június 6-án feleségül vette Lum Máriát az anglikán egyház szertartása szerint.

Úgy látszik, e házasság első ideje volt élete legboldogabb része. Mária Létezéséről és házasságáról atyja és öccse csak néhány év múlva értesültek. A szegénysorsú leány iránt meglehetősen tartózkodással viselkedtek, ami azonban Girard öccsénél, Jánosnál, csak addig tartott, míg Máriával nem találkozott. E találkozás óta a legnagyobb gyöngédséget és rokoni szeretetet mutatta iránta és elhalmozta mindenféle tropikus égövi ajándékokkal, ritka madarakkal, gyümölcsökkel és növényekkel. Nyolc év múlva e boldogság tragikus véget ért. A fiatal asszonyon elmebaj nyomai kezdtek mutatkozni. Állapota rövid időre javulni látszott. Ekkor született első és egyetlen gyermekük. Azonban e gyermek néhány hónap múlva meghalt, az anya pedig végleg visszaesett tom-pultságába. Orvosi tanácsra kórházban kellett elhelyezni, ahonnan soha többé ki nem került. Ez időből való Girard-nak egy levele, amelyben egyebek közt így ír:

„Ami engem illet, úgy élek, mint egy gályarab. Gyakran egész éjjel le nem hunyom szememet. Gond kínoz és megvetem a pénzt. A munka szeretete egyetlen becsvágyam.“

Időközben Girard végleg letelepedett és 1778-ban letette a pennsylvaniai állampolgári esküi. In gatlant vásárolt és házat épített. Üzleti összeköttetését Randall-lel fölbontotta és egy Baldeski nevű lengyellel lépett összeköttetésbe. Egy időben a szabadságukért harcoló gyarmatosokat a Lafayette ve-

zérlete alatt franciákon kívül egy lengyel légió is támogatta Pulaski vezérlete alatt. E lengyel légióban Baldeski gazdasági tiszt volt. E társas viszony két évig tartott és nem bizonyult kielégítőnek egyik félre nézve sem. A vége hosszas pörlekedés lett, amelyben a bíróság Girard javára döntött.

A csak normális haszonnal kecsegtető vállalatok nem elégitették ki, gyorsan és sokat akart keresni, így adta rá magát a kalózkodásra. Ebben az időben erről a foglalkozásról más vagy legálább is részben más fölfogás volt, mint ma. Valaha a kalózkodásnak az a módja, amelyet egyszerűen tengeri rablásnak nevezhetünk, szintén nem volt valami szégyenletes mesterség. Hisz Homérosznál a partra vetődő idegentől épp oly természetességgel kérdik, hogy nem kalóz-e, mintha azt kérdeznék, hogy nem kereskedő-e. A föníciaiak, tudjuk, tényleg tengeri rablók és kereskedők voltak. Girard idejében azonban már körülbelül a maihoz hasonló volt az erkölcsi fölfogás azokról, akik minden jog és fölhatalmazás nélkül támadták meg és fosztották ki a kereskedelmi hajókat. De voltak másfajta kalózok is. Ezek háború esetén az államtól fölhatalmazó levelet kaptak arra nézve, hogy az ellenség kereskedelmét a tengeren minden módon tegyék tönkre. Joguk volt tehát minden ellenséges hajót elfogni, szállítmányát elkobozni, de ugyanezt teheték azokkal a semleges hajókkal is, amelyek az ellenségnek árut, legkivált pedig hadiárut szállítottak, E kalózokat a közönséges tengeri rablóktól megkülönböztetőleg angolul *priváteer*-eknek nevezték, mert nem állami, hanem privat, magánhajókon folytatták az ellenség kereskedelmének háborítását. Természetesen ez a megkülönböztetés az államilag fölhatalmazott és a föl

nem hatalmazott tengeri rablók közt gyakran inkább csak elméleti volt és már Girard korában sem tekintették e mesterséget erkölcsileg kifogástalannak/) ő azonban ezzel mit sem törődött és a kalózkodást csupán azért hagyta abba, mert néhány vállalkozása balul ütött ki. Rabszolgákat zsákmányolt, akik részben elszöktek,“ részben volt tulajdonosaik birói utón követelték őket vissza, ami nagy perköltséget okozott.

A Baldeskivel való viszony fölbomlása után öccsével lépett társas viszonyba. Ez csupán két évig tartott, a vége pedig szintén rút összeveszés és bírósággal való fenyegetőzés volt. Bár a társas cég jól keresett, Girard örökösen elégedetlenkedett. Minden veszteséért öccsét okolta; pedig minden jel arra vall, hogy öccsében is sok volt az ő üzleti szelleméből és fáradhatatlan szorgalmából, viszont olyan üzletekkel is, amelyek egy-két hónap alatt 100 százalékos haszonnal jártak, csak félig volt megelégedve,

Igaz, hogy ebben a korban a tengeri kereskedelem sokkal kockázatosabb volt, mint ma, a hajók is kisebbek és gyöngébbek voltak és a viharnak kevésbé tudtak ellenállni, a háború gyakorisága és viselésük módja is növelte a kockázatot. A hírszolgálat lassúsága is nagy szerepet játszott. Ha például a philadelphiai kereskedő megkapta azt a hirt, hogy Franciaországban liszt jó áron adható el, mire ez a hír megérkezett és a hajó liszttel elért a francia kikötőbe, ezalatt annyi idő telt el, hogy azóta az ár- és pénzviszonyok annyira megváltozhat-

*) 1856-ban a párisi szerződés a magánhajók ily célra való használatát megszüntette és pl. a mostani háborúban e föladatot csak hadihajók teljesítették.

tak, hogy az árut csak veszteségre lehetett eladni vagy időközben háború vagy ragály tört ki és a hajót egyáltalában be sem engedték a kikötőbe.

A hajók utjai nagyon kalandosak voltak. Például egy hajó ily utasítással hagyta el Philadelphiát: Pamuttal és búzával induljon Bordeauxba. ott vegyet föl kirakodás után gyümölcsöt és bort és menjen Szentpétervárra. Rakományát otthagya, vegyen föl kendert és ezzel induljon Amsterdamba. Itt az áru arany- és ezüstpénzen adja el és menjen Calcuttába és Klantonba, ott vegyen teát, selymet és fűszerárut és ezekkel térjen vissza Philadelphiába. Az ily utak természetesen kockázatosak voltak, de ha sikerül tdk, nagy haszonnal jártak.

Amikor az Egyesült Államok kongresszusa a függetlenségi harc után elfogadta az új alkotmányt, amely szerint a vámszedés joga az egyes államok helyett az Uniót illeti meg. a külkereskedelem nag^ lendületet vett. Ekkor Philadelphia volt a legnagyobb város és Girard csakhamar vezető helyre tet' szert a kereskedelmi világban. Egész kis flottája volt, hét hajója, amelyek nevezetes szerepet vittek az Egyesült Allamok kereskedelmének történetében, Gazdájuk a hajókat a korabeli legkiválóbb francia szellemekről nevezte el. E nevek: Voltaire, Helvetius, Montesquieu, Rousseau eléggé mutatják szellemi irányát.

Girard szabadgondolkozó volt és már régi tagja egy szabadkőműves páholynak. Szívében együttértett az akkor kitört francia forradalommal és Amerikában a köztársasági párttal tartott, amely a federalista párttal ellentétben, ellenezte a nagy központi hatalom kialakulását és a kisebb egységek; az egyes államok és a községek autonómiáját védte

a szövetségi kormány ellenében. Girard már heted-éve lakott Philadelphiában. Bár vagyonos ember volt, egyedülálló idegennek érezhette magát. Felesége kórházban élt, egyetlen gyermeke meghalt. Félszeme és rútsága, valamint kapzsisága és irgalmatlan üzleti elvei távoltartottak tőle mindenkit. Jótékony célra egy fillért sem adott, a hozzáforduló papokat, hittérítőket nyersen utasította el. Annyira a vagyonszerzés volt egyetlen életcélja, hogy még külsőleg sem igyekezett ezt leplezni. E leplezetlen kapzsiság és istentelenség az istenfélő, jámbor philadelphiai *quaker*-ekben*) megütközést és babonás félelmet keltett és városszerte a „félszemű cápa“ névvel illették.

Kereskedelmi összeköttetései közül a legfontosabbak közé tartozott a hayti-i. E sziget, mely a legvirágzóbb gyarmatok közé tartozott, a francia forradalom következtében a legzavarosabb helyzetbe jutott. Az egyenlőségi eszmék eljutottak a szabad négerek és mulattok, sőt csakhamar a néger rabszolgák közé is. A lappangó elégtelenség nyílt rabszolgalázadásban tört ki, az ültetvényeket a lázadók elpusztították, a fehérek pedig, akik még életben maradtak, a megerősített városokba menekültek. Itt várták be az anyaország által küldött katonaságot amely azonban csak ideig-óráig tartó sikereket mutatott föl, mert a sok évig tartó háború vége az lett hogy a négerek a fehér lakosságot teljesen kipusz-

*) E protestáns szektához tartozott William Penn, Pennsylvania állam alapítója, amely államban van Philadelphia is. E szekta legszembeötlőbb tanításai: az eskü tilalma, a legteljesebb antimilitarizmus, a teljes emberi egyenlőség (e szekta hívei a rabszolgaság esküdt ellenségei voltak) és hogy legfontosabb az emberre nézve a tisztességes életmód.

tították és Franciaország kénytelen, volt a néger köztársaság függetlenségét elismerni. Azok, akik a szigetéről hajókon menekültek Amerikába, csak vagyonuk romjait hozták magukkal.

E meneküléssel van kapcsolatban egy mende-monda Girard nagy vagyonának eredetéről. Azt beszélték tudniillik, hogy sokan aranyukat és ezüstjüket Girardnak a kikötőben horgonyzó hajójára vitték, azután pedig visszasiettek a városba, hogy vagyonukból még mentsék, amit lehet. Ezalatt azonban a négerek a várost már elfoglalták és a visszatérőket fölkoncolták. A hajó a rajta levő kincsekkel visszatért Philadelphiába és minthogy a kincsek nagyobb részéért senki sem jelentkezett, ezek Girard tulajdonában maradtak. Tény az, hogy a néger köztársaság diplomáciai úton követelte évtizedek múlva ezt a hayti-i eredetű, állítólag Girard-nál levő vagyont, ő azonban a fölszólítást válasz nélkül hagyta. Valószínűnek látszik, hogy az egész történet azok közé a csodálatos és bűnös kincstalálások közé tartozik, amelyekkel a tömeg a nagy vagyonok keletkezését magyarázza.

A hayti-i lázadással függ össze egy másik nevezetes esemény Girard életében. A menekülők valami veszedelmes ragályt hoztak magukkal Philadelphiába, amelyet az egykorúak sárgaláznak neveztek. E ragály megszakításokkal néhány évig tartott és Girard-nak alkalmat nyújtott arra, hogy polgártársainak róla való véleményét megváltoztassa.

A sárgaláz időnként oly erővel dühöngött, hogy napjában százával pusztultak el az emberek. Az egész gazdasági élet pangott, a gazdagabbak elmenekültek vidékre, a hajóforgalom gyérült, a négy útság közül csak egy jelent meg. A közigazgatás megbé-

nult, kivált a közegészségügy. Az orvosok elvesztették fejüket és úgy a betegség okát, mint a gyógyítást illetően a legellentétesebb vélemények uralkodtak. A betegeket hozzátartozóik sokszor teljesen magukra hagyták, még a halottak eltakarítása is nagy akadályokba ütközött. A zavarokat kihasználták a gonosztevők: rablóbandák szerveződtek és kevésbé múlt, hogy a feyencek lázadása nem járt sikerrel

Ekkor lépett ki magabazárkózottságából Girard, Bizottságot szervezett a közigazgatás, főként a közbiztonság és közegészségügy rendezésére. A legnagyobb megvetéssel szólt az orvosok tudatlanságáról és gyávaságáról. Dacos halálmegvetéssel járt a halottak és haldoklók közt, akiknek elszállításában személyesen vett részt. Megtörtént az a hihetetlen dolog, hogy üzleti ügyeit elhanyagolta és üzletbarátai a legnagyobb csodálkozás hangján kérdik tőle, hogy miért nem válaszol leveleikre. Egész idejét a közügyeknek szentelte és azok a levelek, amelyek ebből az időből maradtak fenn tőle, mutatják, hogy e tapasztalatai csupán növelték saját energiájában való bizalmát és embertársai iránt érzett megvetését. Egy francia orvos barátjának, aki a dögvész elején Philadelphiában volt, így ír:

„Az ön távozása óta újból nagy epidémia volt. Összes polgártársaink elhagyták a várost, ama szerencsétlenek kivételével, akiknek errevaló eszközeik nem voltak. Ezek azt hitték, hogy a sárgaláz karmai közt vannak. A félelem tette őket betegekké. Rokonaik és barátaik elhagyták nyomorúságukban és az orvosok gondjára bízták őket, akik azután hamarosan végeztek velük, aminek következménye borzalmas halálozási arány volt. Ez izgalmak közepette a városban maradtam és anélkül, hogy a politi-

kába avatkoztam volna, oly szerepet játszottam, amely Önt nevetésre bírná. Elhiszi-e, kedves barátom, hogy naponta tizenöt beteget látogattam meg és ami leginkább meg fogja lepni, csupán egy pácienszt vesztettem el, egy ír embert, aki egy kissé kedvelte az italt. Nem hiszem ugyan, hogy egyet is meggyógyítottam volna, de meg fogja engedni, hogy philadelphiai orvosi minőségemben nagyon mérsékelten viselkedtem és hogy egyetlen kollégám sem gyilkolt nálamnál kevesebbet.“

Amint a veszély véget ért. Girard újból telje erővel az üzleti életbe vetette magát. Részint saját hajóival dolgozott, részint idegeneket bérelt, Franciaország, Oroszország, Kína és Kelet-India szerepelnek leginkább összeköttetéseiben. Emellett azonban egy új üzletágra adta magát, amely csakhamar fontosabb lett reá nézve a tengeri kereskedelemnél: a banküzletre. Erre közvetlen okot a háborús bizonytalanság adott. Az európai szárazfölddel az érintkezést a folytonos háborúk nagyon bizonytalanná tették, így tehát összes követeléseit egyetlen londoni bankház kezeihez utaltatta. Ez az össze;“ ekkor (1807) nem kevesebbet tett ki, mint 200.000 font sterlinget. (Békeértékben 4,800.000 korona) Úgy tervezte, hogy Londonból ily módon akadálytalanul utalhat a kontinens bármely részére kifizetéseket és nem kell folyton a sok európai bankárral vesződnie, akik közül hol az egyik, hol a másik váltva fizetésképtelenné vágy nem lehetett vele összeköttetésbe jutni a napóleoni háborúk és a kontinentális zár miatt. Azonban már ekkor előre lehetett látni az angol-amerikai háborút, az egyetlen komoly külháborút, amelybe Amerika valaha is került. Girard aggódni kezdett, hogy háború esetén az an-

gol kormány lefoglalja vagyonát. Utasítást adott tehát az angol cégnek, hogy összes követeléseit váltásák be az Egyesült Államok bankjának hatszázalékos részvényeire. Mikor az angol cég a vásárolt részvények elküldésével akadékoskodott, futárt küldött értük, aki azután a papírokkal éppen kellő időben ért vissza.

Ez a tranzakció nagy föltűnést keltett, a nagyközönség csak most nyert fogalmat Girard vagyonának nagyságáról, E nagy vagyon híre két gonosztevőt arra bírta, hogy a milliomos ellen merényletet tervezzenek. Ez abban állt volna, hogy áruvásárlás ürügye alatt házukba csalják, azután elfogják és a Delaware folyó egy elhagyott szigetére vigyék, ahol nagy összegre szóló csekket íratnak vele alá. Girard azonban sokkal óvatosabb volt, semhogy ily könnyen lehetett volna vele elbánni. Gyanút fogott, az egész terv kipattant, a két gonosztevő pedig börtönbe került.

A várt háború azután valóban kitört. Közvetler okot rá az adott, hogy az angol kalózhajók tönkretették az amerikai kereskedelmet. De nagyban hozzájárult az is, hogy az akkor kitört indián-lázadásban az izgatott közvélemény Anglia kezét látta. E háború (1812—14) Amerika legválságosabb korszakának idejére esik. Ennek főoka a szövetségi kormány teljes züllöttsége volt, amit elsősorban az egyes államoknak a központi szövetséges kormány hatalma iránti féltékenysége idézett elő. Kivált a pénzügyek voltak ziláltak. Ez az állapot még sokáig tartott a háború után is. Girard bankpolitikája azonban azon a föltevésen alapult, hogy az Egyesült Államok pénzügyi zavarai átmeneti jellegűek és hogy az ország gazdasági fejlődése föltétlenül egészséges alapon

nyugszik. Így tehát bátran vett részt minden állami pénzügyi akcióban és nagyobb része volt, mint bármely magánembernek abban, hogy az állam kölcsönei aránylag kedvező föltételek mellett voltak elhelyezhetők. Természetes, hogy ő maga sem veszített ezáltal.

Nem hagyta azonban abba a tengeri szállítmányozási ügyleteket sem. Egyik hajója, a *Montesquieu*, 1810 decemberben indult Valparaisoba, onnan Kínába ment és rendkívül becses szállítmánnyal tartott 1812 februárban hazafelé. Akadály nélkül ért a város elé a hajó, mitsem tudva az angolokkal való háborúról, de a köd miatt nem mert továbbmenni, hanem, mint valaha Girard, mikor először jött Philadelphiába, ágyúlövessel kért pilótát, A lövésre angol kobzohajó jelent meg, amely a *Montesquieu-t* lefoglalta. Girard-t nagyon bosszantotta, hogy hajóját épp akkor foglalták le, amikor oly hosszú út után csak néhány mértföldnyire volt a kikötőtől. Azonban nem esett kétségbe. Módot talált arra, hogy az angol admirálissal alkudozásba bocsátkozzék, aminek eredményeként a hajót rakományosul 180,000 dollár váltságdíjért visszakarta. A blokád által okozott óriási drágaság folytán sikerült azután a szállímányt csaknem 500.000 dollár áron értékesítenie.

Főüzletága azonban mégis a bank maradt. Vagyona lassanként kezdte kivonni a kockázatosabb tengeri szállítmányozásból és ingatlanokat vásárolt, városi telkeket, farmokat és kőszénbánya-telepeket Pennsylvaniában. A banküzlettel járt az állami és egyéb közvállalatokkal való összeköttetés. Ennek természetes következménye volt a politikával és a sajtóval való érintkezése. Ez az érintkezés nem volt

valami plátói természetű, Girard a republikánus párthoz tartozott és kétségtelen, hogy az akkori sajtó politikai magatartása szoros kapcsolatban állt az ő pénzügyi vállalkozásaival. Semmi ok sincs annak föltevésére, hogy a lapok közgazdasági rovata vagy az átlagos hivatásszerű politikusokat abban az időben más, eszményibb okok vezérelték volna mint ma, E pénzügyi manipulációk állandóan és biztosan növelték Girard vagyonát.

A hajózás egyre rosszabb üzlet kezdett lenni, ré színt a kobzóhajók, részint a növekvő angol verseny folytán. Az amerikai hajózás hanyatlani kezdett. E hanyatlás a mai napig tart és ma is csak lehetséges de egyáltalában nem bizonyos, hogy Amerika e téren meg fogja közelíteni azt a helyet, amelyet a 18. század végén foglalt el.

Girard felesége 1815-ben halt meg, miután huszonöt évet töltött elmebetegségben. Öccse Franciaországban teljesen tönkrement, kénytelen volt hozzáfordulni, hogy hat gyermekével megélhessen. Girard előbb behatóan informáltatta magát francia üzletbarátai által öccse helyzetéről, azután évi 6000 frankot biztosított számára, két fiát pedig kihozatta Amerikába, hogy mint írta, „olyanokká neveltessenek, amilyeneknek lenniök illik a világ legjobb országában a világ legjobb kormányzata alatt“. Nem mulasztotta el ez alkalommal öccsével közölni, hogy az érte kiadott összeg tízszer akkora, mint amennyit szüleim, különösen atyám, rám költöttek, aki fiatal koromban arra kényszerített, hogy elhagyjam a házat és idegen országban keressem szerencsémét“.

A nagy vagyon híre a valóságos és álrokonok egész sorát bírta arra, hogy segélyért forduljanak hozzá. De bőven akadtak idegenek is. Némelyek minden

különösebb megokolás nélkül kértek tőle pénzt, egyszerűen nagy vagyónára való hivatkozással, mások üzleti tervekhez kértek segítséget. Noha szabadkőműves volt és semmiféle összeköttetést sem tartott fenn a katolikus egyházzal, egyháziak gyakran kísérelték meg, hogy templomépítésre vagy jótékony célra nyerjenek tőle támogatást. Egyéb jótékony célú kérvényekben sincs hiány a mintegy 50.000 darabból álló Girard-féle levéltárban. Csak egyet nem találunk: oly választ, amely arra mutatna, hogy ily kérelmek valaha is meghallgatásra találtak volna nála. Valóban, Girard nem volt szentimentális és nem sokat törődött azzal, hogy embertársai mit gondolnak róla.

Már nagyon öregedett, látása gyöngült és csak botjával tapogatózva tudott bankjából kitalálni, Egyszer az uccasarkon egy kocsi elütötte, súlyosan megsebezve fejét és megmaradt szemét, A nyolcvanéves aggastyán maga tápáskodott föl és idegen segítség nélkül vánszorgott el lakására. Az előhívott orvos a homokot kikaparta a sebből és bekötözte a beteg fejét. Girard szisszenés nélkül tűrte ezt a műveletet. „Csak rajta doktor, vén tengerész vagyok én, sokat kibírok“, mondta.

Bár sebe meggyógyult, egészsége többé teljesen sohasem állott helyre. 1831 december 26-án halt meg egy harmadikemeleti udvari szobában, 82-ik életévében. Mikor végrendeletét fölbontották, kintűnt, hogy vele az Egyesült-Államok leggazdagabb és legjótékonyabb polgára szállt sírba.

Végrendelete a legnagyobb meglepetést keltette. Rokonaira 140.000 dollárt hagyott; kisebb-nagyobb összeggel emlékezett meg összes alkalmazottairól, 160.000 dollár jutott különféle philadelphiai

jótékony intézményeknek; 500.000 dollárt juttatott Philadelphianak! hogy a Delaware folyó rakodópartját, hol a város üzleti életének központja van, kiépítsék; 300.000 dollárt hagyott Pennsylvania államnak hajózási csatorna építésre; 280.000 acre-es (mintegy 200.000 kat. hold) birtokát Louisiana államban Philadelphia és New-Orleans városokra hagyta, a végrendeletnek ezt a pontját azonban a rokonság megtámadta és a bíróság nekik is ítélte a birtokot. Végül minden egyéb vagyonát, ingót és ingatlant egyaránt: egy oly kollégium létesítésére hagyta, amelyben árva fiúgyermekeket neveljenek. Ez a kollégiumra hagyott vagyon akkor 5,260.000 dollárt ért meg, ma azonban megközelíti a 40 millió dollárt, azaz háború előtti valutában a 200 millió koronát.

Ez az intézet, amelyet e sorok írója tíz év előtt látogatott meg, egyike a világ legeredetibb alkotásainak és teljesen magán viseli alapítója egyéniségének bélyegét.

Miután tudtam, hogy az intézet meglátogatás? engedélyhez van kötve, jelentkeztem a portásnál, Mikor igazoltam magamat, a portás megkérdezett.

— Nem pap-e ön vagy hittérítő?

— Nem, — feleltem meglepetve.

— Akkor bemehet.

Csak később tudtam meg, hogy Girard“, aki buzgó szabaddkőműves volt, végrendeletileg tiltotta meg, hogy bármiféle egyházi személy is lábát a kollégiumba tegye. A végrendelet e része így hangzik:

„Meghagyom és követelem, hogy semmiféle felekezethez tartozó egyházi személy, hittérítő vagy pap soha állást e kollégiumban ne nyerhessen, ne léphessen bármily célból, mint látogató is, az e kollégium céljára szolgáló területre. E megszorítással

nem akarok semmiféle felekezetről vagy személyről ítéletet mondani, hanem minthogy annyiféle felekezet van és a köztük uralkodó vélemények oly sokfélék, távol akarom tartani az intézetben nevelkedő árvák zsenge elméjét attól az izgalomtól, amelyet az egymással ellentétben álló tanok és felekezeti civódások oly könnyen keltenek. Kívánságom az, hogy e kollégium nevelői és tanárai igyekezzenek beoltani a tanulóba *az erkölcs legtisztább elveit*, úgy, hogy akkor, amikor az életbe lépnek, *hajlamból és megszokásból tanúsítsanak felebarátaik iránt jóakaratot, szeressék az igazságot, mértékletességet és munkát*, hogy azután oly vallás elveit fogadják el, amelyet *lérett eszük* a leghelyesebbnek tart.“

Az intézet ma egész kis város, már tíz év előtt 1700 növendéke volt. 5—10 év közti árvák vétetnek föl» elsősorban philadelphiaiak, azután pennsylvaniaiak, azután new yorkiak és végül new orleansiak, még pedig a jelentkezés sorrendje szerint. Az intézetből tehetségük és munkakedvük szerint 14 és 18 éves koruk közt távoznak. A nevelés és oktatás a lehető leggyakorlatiasabb. Mikor az igazgatót a nevelés célja felől kérdeztem, így nyilatkozott:

— A cél az, hogy minden kikerülő növendék becsületes munkával heti 10 dollárt tudjon keresni.

Ipari munkára való nevelés a főcél. Maga a végrendelet tantárgyakul jelöli meg ezeket: „Olvasás, írás, nyelvtan, számtan, földrajz, hajózást gyakorlati matematika, csillagászat, természetrajz, vegytan, fizika, francia és spanyol nyelv, (A görög és latin nyelvet nem tiltom meg, de nem is ajánlom).“

A tanulók ellátása jó, de nem fényűző. Mindenkinnek három rend ruhája van, a végrendelet szi-

gorúan tiltja az egyenruhát. A napirend így van megállapítva: korai kelés, korai fekvés, mérsékelt tanulási idő, sok testi munka és sport. A két havi vakáció alatt a tanulás abszolúte nem kötelező. Erre az időre rokonokhoz is mehet a tanuló, ha igazolni tudja, hogy legalább két hetet tölt falun. Az intézetet végleg elhagyó növendék tisztességes fölszerezést, ruhát, könyveket kap, összesen mintegy 75 dollár értékben. Minden tanuló átlag évi 370 dollár költségbe kerül.

Kétségtelen, hogy Girard-ban saját sorsa keltett oly mély részvétet az árvák iránt. Általában szerette a gyerekeket. Velük szemben megenyhült ridegsége, de csak velük szemben. A felnőtteket távol tartotta magától, barátai, bizalmasai nem voltak soha. Legtöbbet a napóleoni háborúk után kivándorolt franciákkal érintkezett, egyebek közt az exspanyol királlyal, Bonaparte Józseffel. E francia emigránsok egyike vette feleségül egyik unokahugát. Zsugorinak nem lehet Girard-t nevezni, mert semmit sem vont meg magától, amit egészsége vagy kedvtelése megkívánt. Rendkívül gondos higiénié szerint élt, úgy osztotta meg idejét munka és szórakozás közt, úgy étkezett, úgy lakott, úgy öltözött, ahogy magára nézve legjobbnak tartotta és mit sem törődött azzal, hogy mások mit szólnak ehhez. Általában frugális természetű volt de lakóháza, amelyet a híres L'Enfant, Washington város tervezője épített, bútorai, ezüstje, könyvei (Rousseau-t és Voltaire-t olvasta leginkább) jó Ízlésre vallanak.

Amerika milliomosai között egészen egyedülálló helyet foglal el Girard, főként egyéniségénél fogva. Vagyonának eredete embrionális állapotban mutatja

a nagyvagyonok különféle szerzési lehetőségét: a kereskedelmet, a föld- és telekvásárlást és a monopóliumot, amelyet bankja által használt ki a politika és sajtó irányításával. Utána csak egy új forma maradt hátra: kollektív, személytelen vagyonok teremtése.

John Jacob Astor

Kevés kétség van aziránt, hogy a Girard-vagyon fönmaradása annak tulajdonítható, hogy Girard a kereskedelemből származó jövedelem egy tekintélyes részét földbe fektette: városi telkekbe, kikötői raktárházakba és kis részben mezőgazdasági földbe. A *Girard College* vagyonának nagyobb fele ingatlan, kisebb fele értékpapír.

Nagy vonásokban ez az Astor-vagyon története is. A különbség mindössze az, hogy Astor már fejlettebb gazdasági viszonyokat találván, sokkal öntudatosabban tette ezt Girard-nál. Egy másik nevezetes különbség, hogy noha Astor is tett közcélú alapítványokat, vagyona túlnyomó részét fia örökölte, akinek leszármazói most is urai ennek az eredetileg kereskedelmi származású vagyonnak.

Astor János Jakab Németországban, Hessemek egy kis falujában, Waldorfban született 1763-ban. Atyja paraszt volt, mások szerint hentes. 16—17 éves korában bátyja példáját követve Londonba ment, hol mintegy négy évet töltött a hangszer-szakmában. E foglalkozásban megtakarított annyi pénzt, hogy Amerikába mehessen, ahova néhány font pénzzel érkezett meg. Süteménykihordó lett, de csakha-

mar a szörmekereskedésre tért át, amelyre már a hajón hívta föl figyelmét egy honfitársa. Ez mondta neki, hogy a vagyonszerzés legegyszerűbb módja, ha a new yorki kikötőben egy kizárólagos értékesítővé vagy akár süteményt vásárol és ezen prémeket vesz az indiánoktól. Ha ezt a szörmet New Yorkban eladja vagy éppen Londonba küldi, 400—500 százalékos nyereségre biztosan számíthat.

Nagy szerencséje volt Astornak, hogy ráakadt erre az üzletágra!, amely néhány évtizedig a legjövedelmezőbbek közé tartozott. Olyan volt ez, mint a 70-es években Kaliforniában az aranybányászat: jövedelmező és kalandos. Persze csak a rátermett emberre nézve volt jövedelmező. Egészség, erő, bátorság, mindenféle erkölcsi előítélettel való mentesség, üzleti előrelátás és szervezőképesség kellett hozzá. A fiatal Astorban mindez megvolt. 400—500 százalékos csak ott lehet normális haszon, ahol egy teljesen primitív kultúra találkozik egy haladottabbal. Nyilvánvaló, hogy Astor alig viseltetett több szentimentalizmussal az indiánok, mint azok iránt az állatok iránt, amelyek szörméiből millióit szerezte. Azt lehet mondani, hogy amilyen arányban nőttek milliói, olyan arányban pusztultak a benszülött emberek és állatok, úgy hogy ma már csak mesterségesen fõntartott úgynevezett rezervációkban találhatók.

A 18. század vége felé még a Mississippi és a nagy tavak vidéke is teljesen vad vidék volt, attól nyugatra és északra pedig közhatalom csak névleg létezett. Ott volt az indiánok és szörmekereskedők szabad világa. A szörmekereskedők hozták cseretárgyakként a fehér ember által készített iparcikkeket: fegyvereket, szerszámokat, fényűzési cikkeket. Mind-

ennek értéke hódprémekben volt meghatározva. Ezt az arányt ebben a korban a következő példák mutatják:

1 lőfegyver	20 hódprém
1 takaró	10 „
1 balta (½ kg.)	3 „
1 font puskapor	2 „
1 font üveggyöngy	2 „
1 posztókabát	6 „
1 alsószoeknya	5 „

Az a kortárs, akitől e följegyzések erednek, hozzászéli, hogy — bár árakat nem sorol föl — még jövedelmezőbb volt a néhány filléres nyomtatott képeknek eladása, amelyek talizmánul szolgáltak az indiánoknál, továbbá a dohány és legfőként a rum és pálinka. A szeszesitalok eladása indiánok számára ugyan tiltva volt, azonban Astor és emberei nem mondhattak le róla, mert a szeszesital nemcsak jó cseretárgy volt, hanem a részeg indiánnal természetesen könnyebb volt jó üzletet kötni, mint a józannal.

1786 táján mint egy szörmekereskedő ügynöke kezdte meg utazásait Astor a prémek országába és eleinte fehér vadászoktól vásárolt. Amint elég pénzt takarított meg, visszautazott Londonba, hogy közvetlen összeköttetést szerezzen a legnagyobb szörmepiacca. 1794-ben már annyi alkalmazottja volt, hogy ő maga csak a vállalat igazgatásával és pénzügyeivel foglalkozott. Ugyanekkor már saját hajója volt, mely az árut Londonba vitte, A hajót azonban nem rendelte haza, hanem Kína felé irányította, melynek áruai Amerikában óriási hasznot ígértek. Csakhamar kitűnt, hogy a prémek Kínában rendkívül elő-

nyösen adhatók el, így tehát azokat direkte küldte Kínába és prém helyett hajói teával, selyemmel és fűszerrel megrakodva tértek vissza. Nem csekély jövedelme volt abból is, hogy a teára kivetett vámot többnyire csak másfél év múlva kellett fizetnie. Ez nem jelentéktelen összegre rúgott és 18—20 évre mintegy 5 millió dollárnyi kamatmentes kölcsönt jelentett számára.

Prémkereskedelmi területén a versenyt irgalmatlan eszközökkel törte le. A konkurens vállalatok nem voltak képesek vele megküzdeni, mert ügynökei, ha kellett, veszteségre is vették az árut, míg a konkurens ott nem hagyta a küzdőteret. Ha gazdasági eszközök nem használtak, az ügynökök erőszaktól sem riadtak vissza, sőt a gyilkosságtól sem. E vad, ritka népességű vidéken az állam hatalma eltörpült Astor fegyveres ügynökei és katonailag megerősített és védett áruházaival mellett, amelyek valóságos várak voltak.

Az indiánokkal való kereskedelem egyik jellemző sajátossága volt a hitellel való operáció. Egyes törzsek téli készleteik dolgában teljesen Astorra voltak utalva, őszkor vásároltak, óriási áron és nyáron kellett prémekkel fizetniök. Az ily törzsek örökös függésben maradtak és teljesen ki voltak szolgáltatva Astor akaratának. Nem kis része volt neki abban, hogy az indiánok nem telepedtek le idejében, amikor a vadászat már kezdett hanyatlani a vadállomány csökkenése folytán. Az indiánokban megvolt az a hajlandóság, hogy fokozatosan abbahagyják a nomád életet és áttérjenek a földművelésre, ez azonban ellenkezett volna Astor érdekeivel. Ezek az üzleti elvek és eszközök akkor általánosak voltak a prém-

kereskedelemben és nem is ez biztosította neki a sikert, hanem az, hogy e fegyvereket akkor már óriási segédeszközei segítségével sikeresebben alkalmazta, mint kevésbé gazdag vetélytársai. Egyik üzleti fogása volt az is, hogy engedte, hogy vállalkozó szellemű emberek új területeket szervezzenek meg a szőrmekereskedelemnek és amikor már kitűnt, hogy az üzlet jövedelmező és az egész terület meg volt szervezve, egyszerre megjelent és lekonkurrálta a szervezőket. Ez természetesen csökkentette az alapítási költséget és másra hárította át a kockázatot.

Astor kitűnő üzleti érzékét mutatja, hogy kellő időben hagyta abba a prém- és a tengeri szállítmányozási üzleteket. A vadállomány megritkult, a tengeren a verseny növekedett. Pontosán szólva, Astor nem hagyta egyszerre abba ezeket az üzletágakat, csak nem igyekezett tovább terjeszkedni, hanem ellenkezőleg, tevékenységét más térre fordította: bankügyletekre és különösen földspekulációra. Még azért mutat mestervágásokat a régi üzletágban is. Így, amikor az angol verseny kezdett nagyon érezhető lenni, keresztülvitte — bizonyára nem jelentéktelen pénzáldozatokkal, hogy a kongresszus megtiltotta amerikai területen az idegeneknek, hogy szőrmekereskedéssel foglalkozzanak. Az így gazdátlanokká váló üzleteket azután potom áron vásárolta meg.

Hasonló eszközökkel dolgozott telekvásárlásainál is. Ingatlanra nagyon szívesen kölcsönzött pénzt, de amint a kölcsönvevő kötelezettségének bármily tekintetben is nem felelt meg, Astor részéről a legcsekélyebb engedékenységre sem számíthatott. Így vásárolta össze potom áron földjei egy részét. Hogy a

zavarba jött adós a bankokban hitelt ne kapjon, arról Astornak könnyű volt gondoskodnia, hisz a nagyobb new yorki bankokban döntő szava volt.

Földspekulációja főszíntere New York volt. Nagyon helyesen ítélte, amikor e város fejlődésére számított és arra, hogy a legkitűnőbb mezőgazdasági földön sem lehet annyit nyerni, mint városi telkeken. New York kereskedelmi jelentősége és népessége csak lassan érte utol Philadelpiáét. Kereskedelmi jelentőségében döntő volt az Érie-csatorna megnyitása 1825-ben, amely a nyugati kereskedelemnek idáig Baltimorera és Philadelpiára eső részét New York felé irányította. Épp ez időben kezdte meg Astor nagyban telekvásárlásait. New York város üzleti része a Manhattan szigeten van. E sziget mintegy 14.000 acre (körülbelül 10.000 katasztrális hold) kiterjedésű. 1626-ban egy hollandus, Minuit Péter, 25 dollárért vette meg az indiánoktól, ma pedig értéke hozzávetőleg akkora, mint a háború előtti Magyarorszag összes mezőgazdasági területe.

Astor nem ritkán vásárolt 3—400 dolláron oly telkeket, melyek ma 5—600.000 dollár értéket képviselnek. A vásárolt telkeket sohasem építtette be, bölcsen tudván, hogy az épület hosszú időt véve alapul, veszít, ellenben a telek nyer értékében. A telket azután fix évi bérért adta ki 21 évre az építkezőnek, oly kikötéssel, hogy a bérlet letelte után az egész befektetés (épület stb.) a telektulajdonosra száll. Mihelyt úgy ítélte, hogy a telekérték a város valamelyik speciális részében az átlagosnál gyorsabban növekszik eladta egyéb telkeit és ott igyekezett minél több telket vásárolni. Ezt a politikáját megvilágítja a következő anekdota.

A Wall-Streeten levő telkét eladta valakinek 8000 dollárért. A vevő nagyon meg volt elégedve a vétellel és bizakodva hangoztatta Astor előtt:

— Ez a telek néhány év múlva legalább 12.000 dollárt fog érni.

— Az könnyen meglehet, de én a 8000 dolláron a külső részeken veszek telkeket, melyek ugyancsak néhány év múlva legalább 80.000 dollárt fognak érni,

A kereskedői előrelátáson kívül azonban más eszközök is álltak Astor rendelkezésére. Említetük már a bankokat. E bankok csak a törvényhozás engedélyével voltak alapíthatók. A törvényhozás engedélyének megnyerése ügyvédi ügyesség, főként azonban pénz kérdése volt, Astor pedig ilyenkor nem kímélte a pénzt. E vesztegetést a városi képviselő-testületre is kiterjesztette. Potom áron vásárolta meg a várostól a tengerpartnak azt a részét, amelyet dagály idején tenger borított. Itt épültek megfelelő föltöltés után a rakodópartok, mólók, amelyek ma óriási értéket képviselnek.

E vesztegetési esetek a nagy tömeg előtt nem voltak ismeretesek vagy legalább is nem voltak bebizonyítva. Volt azonban Astornak egy oly esete, amely nyilvánvaló volta folytán közmegebotránkozást keltett.

Putnam grófságnak mintegy harmadrésze a Morris-házaspáré volt. Minthogy a forradalom ideje alatt a Morris-család királypárti volt, földjüket az állam elkobozta. E földet azután az állam fölosztotta és 700 családnak adta el, akik e földön letelepedtek és farmokat alapítottak. Astor valami úton-módon megtudta, hogy Morriséknak csak életfogytiglan tartó használati joguk volt a földhöz, haláluk után pedig

a föld örököseikre száll át. 1809-ben sietve vette meg 100.000 dolláron e jogot az örökösöktől. Mikor Morrisék halála után jogát érvényesíteni akarta, egész New York állam felzúdult ellene. Hosszas perlekedés indult meg, mert Astor nem engedett. Ez 1830-ig tartott, amikor is a végső fórum arra kötelezte az államot, hogy a földet 450.000 dollár fizetésével váltsa meg Astortól. Az az elhatározottság, amellyel Astor e port a közfölháborodás közepette makacsul folytatta és az a közömbösség, amellyel e fölháborodás megnyilvánulását fogadta, kétségkívül mutatják, hogy a vagyonért folyó harcban mily erkölcsi tulajdonságok nyújtanak előnyt.

Általában alig van a csalásnak az a módja, amelyet Astorra rá ne bizonyítottak volna, az adóeltitkolástól a választási csalásokig. Mikor azonban 1848-ban meghalt, kitűnt, hogy 18—20 millió dollár vagyonával ő volt az Egyesült Államok leggazdagabb embere. Vagyonát fia örökölte. Csak egy nagyobb-szabású közcélú alapítványról gondoskodott: 400,000 dollárt hagyott hátra egy közkönyvtárra.

Astor vagyonának nagyságát akkor értjük meg igazán, ha figyelembe vesszük, hogy kivüle csak hét milliomos volt New Yorkban és hogy ezek közül a leggazdagabbnak sem volt két millió dollárnál többje és hogy például az Egyesült Államok összes ipari tőkéje akkor 307 millió dollár volt, aminek tehát Astor vagyona egytizenötöd részét tette ki.

Az Astor-vagyon keletkezését ezekre a tényezőkre vezethetjük vissza: 1. Astor személyes vagyon-szerző képességei. Ki tudta használni a kedvező konjunkturát. A vállalkozói merészséget szerencsésen egyesítette az óvatossággal. Értett ahhoz, amihez oly

kevesen értenek: egy jól jövedelmező üzletágot kellő időben abba hagyni és egy másikra áttérni, 2. Szerencsés véletlenek. Ilyen volt mindenekelőtt, hogy oly hamar akadt rá a szörmekeneskedésre. 3. Amerika népességének és termelésének rendkívüli növekedése. Enélkül hasztalan lett volna Astor tehetsége és szerencséje. Astor szerencsés földspekulációját teljesen érthetővé teszi, hogy amikor e spekulációnak nekifogott, New York lakossága 100.000 körül volt, halálakor pedig 500.000.

Ha már most e vagyongyűjtés közgazdasági jelentőségét tekintjük, meg kell állapítanunk; hogy Astor csak tevékenysége első felében, mint szörmekereskedő teremtett új értékeket. Eljuttatta a szörmiét onnan, ahol annak értéke csekély volt, oda, ahol értéke nagy volt és ugyanezt tette a prémvadászoknak juttatott iparcikkeikkel is. E cserével új közgazdasági értékeket teremtett és szükségleteket elégitett ki. Ugyanezt tette Girard is. Azonban egy nagy különbség van a kettő tevékenysége közt. Girard nem pusztította az emberi gazdaság alapjait, Astor pedig igen. Nagyban mozdította elő kíméletlen rablógazdasága által az indiánok és a prémesállatok nagymérvű megfogyatkozását. Az egész emberiség gazdasági érdeke szempontjából valószínűleg jobb lett volna az emberiségre nézve, ha Astor sohasem hagyta volna el szülőfaluját.

Ami viszont tevékenysége második felét illeti, ez csupán neki volt hasznos, a köznek azonban semmikép sincs. A földspekuláció New Yorkra nézve semmiféle új értékek keletkezését nem mozdította elő, ellenkezőleg, Astor csakis úgy szerepel, mint aki a város haladása által keletkezett értékek egy

nagy részét maga dugta zsebre. New York közepe ma is még sziklás, bozótos, vad területek vannak, paloták, áruházak és bérkaszárnnyák közepette. Ez az Astorok földje. Minden új épület, minden új üzlet, minden új bevándorló az ő vagyonuk értéket szaporítja; minden ellenszolgáltatás nélkül.

Azonban más különbséget is látunk Girard és Astor között. Girard minden ügyletét úgyszólván személyesen kötötte meg. Rajta kívül senkinek sem volt áttekintése üzletén, bizalmi emberei pedig nem voltak. Astor idejében a gazdasági élet már jobban differenciálódott. Ha csak névleg is, de részvénytársasági alapon dolgozott és kénytelen volt egyeseket bevenni a részvénytársaságba, sőt egyes üzletágakat másokra bízni. A munkamegosztás elve érvényesült a vezetésben, az egyéniség szerepe csökkent.

A személyi momentum háttérbe szorulását mutatja különben az Astor-vagyon további sorsa. Fia, William B. Astor, 57 éves korában örökölte atyja vagyonát és egyúttal atyja vagyonszerző képességeit is. A földspekulációt, különösen a dagály által borított tengerpart vásárlását, folytatta. Nehéz őt tisztázni a híres *Tweed ring* néven ismert városi korrupcióban való részesség vádjá alól. Ez 1870 tájára esik. Tweed politikai rablótársasága New York városának földek eladásával, koncessziók nyújtásával és hasonló módon három év alatt oly óriási kárt okozott, hogy ezt a legalacsonyabban becslők 75, mások 200 millió dollárra becsülik. Mikor 1875-ben William B. Astor 83 éves korában meghalt, utána 100 millió dollár maradt két fiára. Ezek már nem

„kerestek“ többé. Az összes családi vagyon máig mégis 450 millió dollárra emelkedett.

Astor 1808 óta nem saját, egyéni neve alatt folytatta üzletét, Színleg részvénytársaság volt a *North American Fur Company* (Északamerikai Szőrme Társaság), tényleg azonban a részvények túlnyomó része Astor kezében volt és csak jelentéktelen részek jutottak főbb üzleti alkalmazottainak. Ebben az időben fogalmazott meg agyában legnagyobb szabású terve, amelyet azonban nem tudott keresztülvinni. Arra gondolt, hogy a Csendes-óceán északi partjára tegye át üzlete súlypontját, az általa alapított Astoriába. A terv a mai Brit-Északamerika, Kína, India és az Atlanti-óceán partvidékének kereskedelmi összeköttetése volt. E vállalat jól volt megalapozva és óriási haszonnal járt volna. Kelet-Amerika és Európa iparcikkeit nagyszerűen lehetett volna értékesíteni a prémek hazájában, Észak- és Nyugat-Amerikában, viszont a prémeket Kínában, A kínai és indiai áruk óriási haszonnal bíztattak New Yorkban és Londonban. Azonban közbejött valami, ami e tervet megsemmisítette: az angol-amerikai háború és az ezzel járó hajóelkobzások, amelyek Girard-nak is annyi gondot és kárt okoztak. Mikor pedig a háború végeit ért, a határ megállapítása Amerika és Kanada közt hosszú ideig húzódott el. Ily körülmények közt Astor nem látta ajánlatosnak, hogy tervét megvalósítsa. És ebben tökéletesen igaza volt 1820 táján egészen mások voltak a kereskedelmi viszonyok.

Egyéb telekspekulánsok

Az Astorok a milliomosok egy igen kiterjedt ága, típusainak tekinthetők. A Goelet, Rhineland, Schermerhorn és Lorillard-család története föltűnő egyezést mutat az Astorokéval. Valami kis tőkét kereskedelem által szerezitek, ezt azután sietve fektették new yorki telkekbe, A telekvásárlásoknál a csalás és vesztegetés minden eszközét igénybe vették. A vesztegetéseknek „amerikai“ méretei hozták oly rossz hírbe úgy a kongresszust, mint egyes államok, de legkivált egyes városok képviselőtestületét.

És ez a hír nem volt alaptalan. A 20. századig az amerikai *városi korrupció**) *oly méreteket* ért el, mint Európában soha, a városok közigazgatása pedig a lehető legzüllöttebb és legdrágább volt. Ennek jellemzésére csak néhány adatot említünk.

Boston, amelynek lakossága csak tizedét teszi ki Londonénak, többet költött egy évben tűzoltóságra, mint London. Az amerikai városokban a bírák száma aránylag tizennégyszer nagyobb az angol városok bíráiénál. 1890 és 1905 között Amerikában 133,192 gyilkosság történt, vagyis aránylag húszszor annyi mint Nyugat-Európában, 1909-ben a legelterjedtebb amerikai hetilapban olvastam azt az elkéseredett fölkiáltást, hogy a new yorki olaszok között a gyilkosság kevésbé kockázatos a gyilkosra nézve, mintha egy hivatalnok a gazdájától öt dollárt lopna,

*) L. a szerzőnek *Az amerikai városi korrupció* című tanulmányát, a *Városi Szemle* 1911. évi. 7—8. füzetében.

E városi korrupcióval még később is kell foglalkoznunk, mert sok oly nagyvagyon forrása is volt, amely nem közvetlenül eredt telekspekulációból. Azonban már itt ki kell emelnünk, hogy e korrupció a múlt emlékei közé tartozik. Az amerikai energiának és éber közszellemnek sikerült e nagy nemzeti szerencsétlenséget ha nem is teljesen legyőznie, de legalább méreteiben enyhítenie. E korrupció okai nagyon világosak. A városok közigazgatási fejlődése nem tarthatott lépést a 19. században a lakosság növekedésével. Tegyük hozzá, hogy e növekvő lakosság a lehető legkülönbébb volt és legkevésbé volt politikai neveltség tekintetében előkészítve arra, hogy jó amerikai polgár lehessen. E korrupciót részben magyarázza az is, amit e sorok írója előtt egy san franciscoi polgár mondott:

— Igaz, hogy nálunk lopnak a városnál. De csak azért, mert még van mit lopni. Európában már nincs, mert ott a lopás intézményesítve van. A királyi családok, az arisztokrácia, a családokban maradó és örökölhető hivatalok óriási jövedelme mi más, ha nem intézményesített lopás? Nálunk mindez még szabad préda. Majd igyekszünk ezt a lopást megakadályozni, de a magunk módja szerint. Az önök megoldási módjából, köszönjük, nem kérünk.

Azok között, akik New Yorkban e szabad prédáira vetették magukat, az elsők közé tartozott a Goelet-család. A család őse, Péter, vaskereskedő volt, aki üzleti nyereségét telkekbe fektette és idővel nagy bankérdekeltségeket szerzett. Két fia, Péter és Róbert, a gazdag és különösen bankkörökben tekintélyes Buchanan Tamás nevű kereskedő leá-

nyait vették el feleségül. E két testvér legszerencsésebb földvásárlása egy farm volt, amely akkor New York város területétől északra terült el. 1850-ben New York már e farmig fejlődött, 1879-ben pedig e terület a város közepén volt és óriási bért jövedelmezett. Egy másik szerencsés vételük 80 telek volt, melyet összesen 48.000 dollárért vettek és melyet a háború előtt minimálisan 25 millió dollárra becsültek.

A második Péternél a kapzsiság oly fokot ért el, hogy az valóban közel járt a patológiához. Amikor vagyona már 5—6 millió dollárt ért el, ruháját maga foltozta, mert sajnálta volna a szabóhoz adni. Pincéjében műhely volt, minden szükséges szerszámot maga javított. A padláson 10.000 kötetes jogi könyvtár foglalt helyet, mert ügyvédtől sajnálta a pénzt. Egy istállóban tehenet tartott, amelyet rendszerint sajátkezűleg fejt meg. Úgy az ő, mint Róbert öccse vagyonát ennek két fia, Ogden és Róbert örökölték. Ez az örökség 150 millió dollárt ért meg. E harmadik generáció már szakított a fősvény életmóddal. A két testvér a vagyont nem nagyon növelte, fényűzően éltek, azonban így sem tudták jövedelmüket elkölteni. A negyedik nemzedék még tovább ment: összeházasodott a pénztelen európai arisztokráciával. Ma a család vagyonát 200 millió dollárra becsülik.

A Rhinelander-vagyon alapítója, Frigyes, pék-mester volt. New York politikai szervezetét ebben az időben a hírhedt *Tammany Hall* tartotta kezében, amely szinte napjainkig főfészke volt a korrupciónak. Ezzel állott Rhinelander Frigyes összekötésben és ennek segítségével vásárolta össze oly

olcsón telkeit és főleg a dagálykor víz alatt álló partterületet, amelyeken később a legjövedelmezőbb kikötői áruházak épültek. A családi vagyont nagyon növelte a harmadik nemzedékből való William C. házassága, amely 70 acre föld hozománnyal járt, E föld ma New York belterületéhez tartozik. A Rhinelander-vagyon értékét ma 100 millió dollárra teszik.

Hasonló módon keletkeztek úgyszólván minden amerikai városban vagyonok. Minél nagyobb valamely város ma és minél rohamosabban fejlődött nagygyá, annál több és nagyobb ily vagyon található.

Ilyen például Cincinnatiban a Longworth-vagyon. Ennek alapítója, Nicholas, 1782-ben született Newarkban és 31 éves korában vándorolt Cincinnatiba, aímely akkor az indiánok tőszomszédságában levő 800 kalandor által lakott telep volt. Longworth ügyvéd volt és a praxisából származó jövedelmet fordította telekvásárlásra. Mikor 1863-ban meghalt, a városnak 171.000 lakosa, neki pedig 15 millió dollár vagyona volt. A két szám közötti összefüggést magyarázni teljesen fölösleges. A család ma nemcsak egyik leggazdagabb, de legelőkelőbb családja Amerikának, Az alapító hasonnevű unokája Rooseveltt elnök leányát vette el feleségül.

Marshall Field

A telektulajdonosok sorába tartozik Marshall Field is, noha egyéb téren való tevékenységét sohasem szüntette meg és mindvégig megmaradt kereskedőnek és gyárosnak.

1835-ben született Massachusetts államnak egy kis falujában, hol atyja farmer volt. Huszonegyéves korában ment Chicagóba, hol egy rövidáruüzletben nyert alkalmazást. Néhány év múlva belépett a cégbe, az akkor kitört polgárháborúban pedig a cég hadiszállító lett és nagy összegeket kereseti. Ki- és belépések folytán a cég neve többször változott; 1887 óta a *Marshall Field & Co.* nevet viseli és mint egyik legelőkelőbb és legnagyobb áruház ismeretes Amerikában.

Az áruház (*department store*) nálunk sem ismeretlen alakulat (ilyen Budapesten a Párisi Nagy Áruház), azonban Európa áruházaival eltölpülnek az amerikaiak mellett. Úgy keletkeztek, hogy két vagy három különféle szakmájú kereskedő közös helyiséget bérelt. Ily üzletek még ma is láthatók Amerikában, hogy például egy rövidáru-, egy fűszer- és egy könyvkereskedő közös helyiséget bérelnek, de mindegyik a maga szakmáját a többitől függetlenül folytatta. Az egyesülés célja csupán az, hogy a közös helyiség mindegyik forgalmát növelje. Ennek egyik primitív formáját egyebütt is találni, például Londonban gyakran láthatni, hogy egy helyiségben dohánytőzsde van, hátul pedig ugyanabban a helyiségben borbélyműhely. Így egyrészt a dohánytőzsde emeli a borbélyüzlet forgalmát és viszont, másrészt pedig a borbélyüzlet élvezi a frontüzleit biztosította nagyobb forgalmat, anélkül, hogy annak teljes költségeit viselné. Az ilyen alkalmi egyesülésekből keletkezett azután az áruház.

Az amerikai kereskedő üzletét teljesen a munkamegosztás elve alapján rendezi be. Ha például húszt alkalmazottja van, az elv az, hogy ugyanazt a

fajtájú munkát csak egy ember végezze. Vegyük csak példaképen a Marshall Field & Co. cég üzletét, amelyet e sorok írója alaposan megtekintett. Levélben jelentette be látogatását, cég pedig, mint minden külföldi látogatónak, neki is vezetőt bocsájtott rendelkezésére.

Az üzlet egy óriási négy utcára nyíló tömbépületet foglal el. Ez csupán a detail-üzlet, az engros-üzlet ugyanilyen tömböt foglal el, A földszinten a négy utca felé kirakatok vannak, amelyeket évente négyszer, minden évszak kezdetekor, változtatnak. £ kirakatok rendezésének nagy fontosságát eléggé mutatja, hogy a kirakatrendező a legnagyobb fizetésű alkalmazott: akkor (1910-ben) évi 25,000 dollárt kapott. Kanadai francia volít, akinek műtermében több festőt és szobrászt találtam. Minden új kirakat a cégnek 100,000 dollárjába került. A bejáratnál ott állnak az úgynevezett *Hoor walker-ek*, akik megmondják a vevőnek, hogy mi hol kapható, hogy például a fehér férfiing 948 vagy női kalap 1219 alatt található. Ott az első, illetve ha négy számjegyről van szó, az első két szám az emeletet jelzi, ahová lift (Amerikában *elevátor*) viszi a vevőt. Az alkalmazott csupán egy, igen szorosan meghatározott cikket ad el. Lehet, hogy például csak fehér férfiinget, a tarkát már más adja el. Az árut az alkalmazott az érte adott pénzzel együtt csigaszerkezetbe teszi, amely elviszi azt egy oly helyiségbe, ahol az árut becsomagolják (ez külön mesterség), a tételt elkönyvelik, a pénzből esetleg visszaadnak és a becsomagolt árut a visszaadott pénzzel együtt visszajuttatják a vevőnek.

Az áru sokfélesége megszédíti a látogatót. Ve-

zetöm fölszólított, tegyem próbára a céget, nevezzek meg egy árut, hogy van-e nekik. Mikor a Zsolnay-féle majolikát neveztem meg, diadalmasan vezetett el a porcellán-osztályba, ahol tényleg bőven volt a nevezett áruból. Összesen 9000 alkalmazott dolgozott az üzletben állandóan, ünnepekkor (például karácsony táján) azonban 13.000-re emelkedett. Az épületben éttermek vannak az alkalmazottak számára, a legnagyobbban 2200 ülőhellyel. Van külön játékszoba, felügyelőnövel, ahol a vevők gyermekeiket hagyhatják, míg bevásárolnak. Az oly gyermekeket, akiket a szülők bevásárlás ideje alatt esetleg elveszítenek, külön helyiségbe viszik. Ha a szülő észreveszi, hogy a gyerek elveszett, bármely alkalmazott telefonálhat a gyerekért, akit azután a bevásárlás befejeztédg nyugodtan otthagyhathat a szülő.

A vevővel szemben a legnagyobb fokú előzékenységét tanúsítják. Minden alkalmazott megkapja nyomtatásban azokat a legfőbb szabályokat, amelyeket a vevővel való érintkezésben követni kell, E szabályok évtizedes gyakorlalon alapulnak és finom megfigyelések eredményei. Rendes illemszabályokon kívül ilyeneket találunk köztük: Ne mondd sohasem, hogy egy áru olcsó, hanem így: kevésbé költséges. Ne vitatkozzál sohasem a vevővel! stb. Az magától értetődik, hogy nem igyékeznek vásárlásra rábeszélni a vevőt és hogy az árak elmozdíthatatlanul fixek. Ha a vevőnek utólag bármiféle kifogása van a vásárolt áru ellen, szó nélkül visszaveszik. Ha például kitűnik, hogy az a szövet, amelyet ott vásárolt és belőle ruhát készítettett, rossz, nemcsak a szövet árát fizetik vissza, hanem a munkáltatását is. Egy ízben a cég valami kendőt hirdetett a lapokban eladásra

és a gépíró az árt tévesen adta le, 1.92 dollár helyett 92 centben. E hirdetés nyomán egész népvándorlás támadt. A külvárosokból seregestül jöttek be az asszonyok, sokan magukkal hozták a kivágott hirdetést is. A cég a gépírót nyomban elbocsájtotta, ellenben a kendőt tényleg 92 centért adta minden vevőnek. Sok ezer dollár kárt jelentett ez, ellenben az eset híre oly reklám volt, amely talán fölülmúlta a pillanatnyi kárt.

Az eladott áruk úgy minőség, mint ár tekintetében bármely cégével vetélkednek. Ennek magyarázata az, hogy a cég rendkívüli gondot fordít az olcsó bevásárlásra. Nem sablonosan, gyárból rendeli áruit, hanem igyekszik olcsón csődtömegeket összevásárolni és egyéb alkalmakat kihasználva áron alul beszerezni az árut. Van természetesen sötét oldala is a *Marshall Field & Co.* cégnek. Ez az alkalmazottak helyzete. Akkor az átlagos hetibér 12 dollár volt. A nyugdíj intézménye, mint ritka kivétellel mindenütt Amerikában, itt is teljesen ismeretlen, betegség esetén félfizetés jár. Minthogy a fizetés javulására a lehetőség csekély és 12 dollárból amerikai igények szerint családot fõntartani nem lehet, sőt tisztességesen megélni egy embernek is alig, az alkalmazottak helyzetét sűrűn változtatják.

Bármily nagy is azonban az áruházból eredő jövedelem, Marshall Field vagyona közvetlenül nem innen ered. E vagyon a chicagói telekérték, illetve Chicago lakossága számának és termelésének növekvéséből ered. 1830-ban egynegyed acre (körülbelül 1000 m²) chicagói föld értéke 20 dollár volt. Ugyanakkor a lakosság összesen 100 főre rúgott. Most

nézzük a lakosság és földérték párhuzamos növekedését:

Év	Népesség	¼-acre ára
1840	4,479	1,500
1850	29,963	17,500
1860	109,206	28,000
1870	306,605	120,000
1880	503,185	130,000
1890	1.099,850	900,000
1900	1.698,575	
1910	2.185,283	

Sajnos, a negyed acre-es telek árának történetét csak 1894-ig kísérhetjük nyomon, amikor már 1.250.000 dollárt ért. Általában, mondhatjuk, hogy a chicagói telekárak nem nagyon maradnak a new yorkiak mögött. A telekérték alapja a frontláb. Ezen oly esik értendő, melynek szélessége az utca frontjából egy láb (30 cm.), hossza pedig a telek mélységéből 100 láb. Egy ily frontláb ára 1910 táján fölment mindkét városban egyes esetekben 15.000 dollárra. Field telkei a legforgalmasabb üzleti részekben vannak, de gondos előrelátással lefoglalta már régen olcsó áron, a gyáriparra legalkalmasabb, a város külső perifériáin levő földeket is.

Azonban nem érte be azzal, hogy vagyona így, minden munka nélkül nőjön, hanem szerencsésen vett részt a vasúti építkezésekben és iparvállalatokban is. Így egyebek között vezető szerepe van a mintegy 12.000 munkást foglalkoztató Pullman-művekben is. E vállalat alapítója George Mortimer Pullman (1831—97) volt, aki 1863-ban építette 18.000 dollár költségen az első róla elnevezett kocsit. Bár Pullman maradt a vállalat igazgatója, a tulajdonké-

peni vezetés Field kezébe jutott, mint akinek legnagyobb pénzügyi érdekeltsége volt,

1909-ben, amikor e sorok írója a Pullman-műveket megtekintette, évente 150 Pullman-kocsi, 500 személyszállító és 12.000 áruszállító kocsi készült 10—12 millió dollár értékben. A munkások ízlésesen épült mintatelepen laknak, hol szép közkönyvtár, sporttelep és egyéb közcélú intézmény van. Ami azonban legmeglepőbb az európai számára, az az, hogy mily kevés igazán tanult munkás dolgozik itt. Kérdésemre az egyik műhelyben, ahol csupa asztalosmunka folyt és ahol több száz munkás dolgozott, a munkavezető kijelentette, hogy a tanult asztalos vajmi ritka köztük, azok is Európában tanulták mesterségüket. Bár ismeretes, hogy mindenki szereti mestersége elsajátítását nehéznek föltüntetni a munkavezető további kérdésére kijelentette, hogy a munkások 90 százaléka hat hónap alatt eléri teljesítőképessége maximumát és hogy ezután sem ügyességét, sem fizetését nem növelheti. Pedig egy Pullman-kocsi elkészítése egy nagy ház építésénél nemcsak drágább, de lassabb és hasonlíthatatlanabbul bonyolultabb dolog. És itt talán nem lesz fölösleges az amerikai munkarendszerről néhány szót szólni.

Az amerikai kapitalizmus egyik legcsodálatosabb teljesítménye, hogy a kivándorló európai parasztot, aki a lehető legtávolabb áll a modern termeléstől, hogyan tudja a legbonyolultabb ipari munkára használni. E kérdés megoldása legszebb diadala az amerikai szervezőképességnek. A bevándorló munkás hasznavehetőségének első alapföltétele a végtelenségig menő munkamegosztás. Soroljuk föl néhány példáját e munkamegosztásnak. Egy pár

cipő mintegy 100 ember kezén megy keresztül, míg elkészül. A *Hart, Schaffner & Marx* szabócégnél, Chicagóban értesültem, hogy a szövet 24 kézen megy keresztül, mielőtt a szabáshoz jut. A cég 10.000 munkása közül legföljebb 400 volna képes egy öltözet ruhát egyedül elkészíteni. A szabóság a következő ágakra oszlik: zsebkészítők, gomblyukvarrók, kabátgallérekészítők stb. A kabátvasaló nem tud nadrágot vasalni és fordítva. Van olyan szabó, aki naphosszat csak gombokat varr. Természetes, hogy mindenki a termelésből rájutó kis részt nagyon jól megtanulja és pedig rövid idő alatt és hogy az egész termelés sokkal hatályosabb lesz, mint munkamegosztás nélkül volna. Ezért tud az amerikai ipar gyorsabban, jobban és olcsóbban dolgozni, mint az európai, amely lassanként kénytelen maga is az amerikai példát követni. Ez a rendszer ma általában uralkodik Amerikában. A tanult munka kiszorul, fölöslegessé válik. A nagy húsvágó- és konzervgyárakban csak néhány európai van, aki egy sertésvágást „lege artis“ el tud végezni.

A munkamegosztáson kívül igen fontos egy másik alap föltétel: a munkaeszközök célszerűsége. Ezekkel szemben a követelmény Amerikában az, hogy oly egyszerűk legyenek, hogy egy gyerek is tudjon bánni velük és oly erősek, hogy egy őrült se ronthassa el őket. Végül a harmadik alapföltétel a munkafegyelem. Az amerikai munka tempója egészen más, mint például a magyar. Látni kell azt, hogy mint dolgozik egy amerikai asztalos vagy kőműves, hogy erről fogalmunk legyen: ereje, gyorsasága és ügyessége teljes megfeszítésével. Itt nincs sem pipázás, sem beszélgetés. Mint egy magyar mun-

kástól hallottam, ha valaki beszélgetni kezd, a munkavezető először figyelmezteti, másodszor kifizeti a félnapját és azonnal elbocsátja. Későn jövő, „Blau-montag“ semmiféle elnézésre nem számíthat.

Ezek a gazdasági elvek érvényesülnek a Pullman-műveken kívül Field egyéb ipari vállalataiban is. A vasutakon kívül erős érdekltsége volt például a textiliparban. Számos gyára dolgozott Amerikában, de Európában is, 1894-ben a Pullman-művekben nagy sztrájk ütött ki, mellyel kapcsolatban általi bizottság vizsgálta meg a gyár üzletmenetét. E bizottság jelentéséből érdekes adatok jutottak nyilvánosságra. A vállalat 1867-ben létesült egymillió dollár alaptőkével. E tőke harminchatmillióra emelkedett. Húsz éven át nyolc, némely években pedig kilenc és fél, sőt tizenkét százalék osztalékot fizetett, azonkívül pedig huszonötmillió tartaléktőkét halmozott föl. 1893-ban a kifizetett osztalék 2,520.000 dollár volt, a munkabér pedig 7,223.719 dollár. A következő évben, mint ezt a jelentés terhelő adatként állapítja meg, noha a munkabér egynegyeddel csökkent, az osztalék növekedett. Az osztalék 2,880.000 dollár volt, a munkabér pedig csak 4,471.701 dollár. A Pullman-kocsikat évente tizenötmillió utas használta. A sztrájk a munkásokra nézve rosszul végződött: vezérüket, Debbs-et, aki máig is a szocialisták állandó elnökjelöltje, elfogták, a sztrájkolókat pedig katonaság verte szét.

Fieldnek évi jövedelmét élete vége felé ötmillió dollárra becsülték, voltak azonban, akik úgy vélték, hogy tízmillió a helyes becslés. E becslés nehézségét mutatja, hogy Field a halála előtti években két és félmillió dollár ingó vagyon után fizetett adót, halála

után azonban üzenhet és félmilliót találtak, amiből kitűnt, hogy az államot 1,730.000 dollár adóval károsította meg. Az eset oly világos volt, hogy az örökösök egyezség folytán egy milliót meg is térítettek. noha kamatos kamattal az állam kára hárommilliót is kitett. Végrendeletében egyébként ő is sokat hagyott jótékony- és közcélra, vagyona zömét azonban, száznegyvenmillió dollárt, két unokája örökölte. E száznegyvenmillióból csak négy és félmillió volt bankkövetelés, legnagyobb részben földérték és mintegy 150 különféle vasúti és ipari vállalat papírjai voltak.

A vasútkérdés

A mostani háború óta a termelésben beálló zavarokat fokozott mértékben növeli a forgalomban mutatkozó zavar. A vasutak leromlása okozza elsősorban a vidékenkénti, idáig teljesen ismeretlen nagyságú árkülönbségeket. Mindnyájan érezzük, hogy az élelmezési és fűtési zavarok nem csupán abból erednek, mintha nem volna elég élelmi- és tüzelőszer, hanem abból, hogy nem tudjuk a meglevő alnyagot szállítani.

Könnyű átlátni, hogy minél ritkább valahol a népesség, minél egyoldalúbb a termelés és minél sokfélébbek a szükségletek, annál nagyobb jelentősége van a forgalomnak. Az európai elmaradt panaszt-család sok tekintetben még ma is zárt gazdasági egység, a falu pedig elmaradt vidékéken nagyon megközelíti ezt az egységet. Ha pl. egy a vasúti forgalomtól félreeső erdélyi falut veszünk, a lakosság

úgy mezőgazdasági, mint ipari szükségletei kielégítése tekintetében alig szorul behozatalra. Ellenben az amerikai farmer szükségletei ép oly változatosak, mint bármely átlagos európai városlakóéi. Legföljebb élelmiszer szükségletének egy részét képes kielégíteni, de e termeléséből viszonylag igen keveset használ föl maga, túlnyomó nagy részét eladás céljából állítja elő. Ha bármiféle forgalmi zavar állna be, sokkal nagyobb zavarban volna, mint a mi parasztunk, mert egyrészt több a szállítani valója, másrészt sokkal messzebbre kell áruját eljuttatnia, míg vevőre talál. A vasút jelentőségét növeli, hogy sok esetben nem is gondolhat arra, hogy maga fuvarozza be áruját az országúton a legközelebbi városba, mert a város nagyon messze van, országút pedig alig vagy egyáltalában nem áll rendelkezésére.

A ritkább népességű vidékeken Amerikában a sorrend nem az volt, ami nálunk, hogy először volt a paraszt és csak aztán jött a vasút, hanem fordítva: előbb volt a vasút és csak azután jött a farmer. A farmer nem tud élni vasút nélkül. Ő távolról sem az a konzervatív, röghöz kötött, igénytelen lény, mint az európai paraszt. A város iparcikkein kívül megkívánja a mindennapi újságot a maga számára, felesége és leányai pedig divatlap szerint Öltözködnek. Amerika legjobb európai ismerője, James Bryce alapítja meg, hogy a távol nyugatra hamarabb jut el a párisi divat, mint az angol kisvárosba. A forgalom társadalmi jelentőségét Amerikára nézve nehéz túlbecsülni. Ez uniformizálta Amerikát. Mikor e sorok írója egy kis, mintegy 1.500 lakosú községben a Mexikói öböl mellett néhány hetet töltött, ahol több new yorki és chicagói család is időzött, képtelen volt

a nagyvárosi és falusi leányok közt öltözködés, modor vagy beszédmód tekintetében különbséget találni. A sűrű forgalom magyarázza azt is, hogy Amerikában a nyelv oly egységes. A legtudatlanabb néger beszéde is közelebb áll az irodalmi angol nyelvhez, mint az átlagos angol paraszté.

Gazdasági tekintetben is kifejezésre jut ez a társadalmi nivellálás. Ez teszi Amerikát a világ legnagyobb egységes fogyasztó piacává, ami előfeltétele a nagyban való termelésnek. Sehol a világon nincs oly óriási fölvevőképességű piac, mint Amerikában, amelynek alapja egy százmillióból álló, homogén társadalom. Seholsem lehet pl. ily nagy mennyiségben teljesen egyforma kalapot, cipőt, ruhát, újságot stb. eladni, mint Amerikában. Az egyes vidékek szerinti különbség nem, vagy alig jut kifejezésre. Ez az ellentét világos lesz előttünk, ha arra gondolunk, hogy nálunk ruhája és beszéde után szinte pontosan megállapítható, hogy egy paraszt mely faluból való.

A település első idejében a forgalom lebonyolítására a tenger, a Nagytavak, a folyók és az óriási kerekű echós szekerek szolgáltak. 1913 elején indult meg a csatornaépítés. Az első nagy csatorna, az Erie-csatorna, a Nagytavakat hozta a Hudson folyóval és így New Yorkkal kapcsolatba. Emiattuk már, hogy ez okozta New York föllendülését. Ezt a csatornát az állam építette. Azonban alighogy elkészült ez a csatorna (1825), egyre-másra jelentkeztek magánvállalatok csatornatervekkel, amelyek keresztülvitelére állami támogatást kértek. E támogatás elnyerése szoros összefüggésben áll a törvényhozás megvesztegetésével. Egész csatornaépítő láz támadt, előjátékaul a vasútépítési láznak. A tervezőkre

nézve gyakran egészen mellékes volt a csatorna, főcéljuk a támogatás elnyerése volt. Ez a támogatás készpénzsegélyből és földajándékból vagy legalább is olcsó földből állt. A közföldeknek ez az elherdálása végzetes volt az országra nézve. A csatornaépítéssel kezdődött, a vasúttal folytatódott ez a folyamat, hogy egyes államok legjobb földjeiket, melyek ma száz és százmilliót érnek, spekulánsoknak ajándékozták. Néha a csatornatervezők összes tőkéje csupán annyi volt, amennyivel a koncessziót kijárták. A többnyire két és fél dollárjával vett földet busás haszonnal adták el telepeseknek, a pénzt zsebredugták, a csatornát pedig sohasem építették meg.

E sok visszaélés dacára is a csatornaépítés jelentősége óriási volt, A hajóval a szekér nem tudott versenyezni.*) E fejlődés a hatvanas évekig tartott, amikor a csatorna helyére a vasút lépett.

Már a könyv elején említettük, hogy Észak és Dél egészen más társadalmi és gazdasági fejlődést tüntet föl. Délen arisztokratikus társadalmi rend volt: alul a néger rabszolgák és „szegény fehérek“, a kényszermunkára elítéltek utódai, fölül pedig egy nemesi származású büszke nagybirtokosi kaszt. A vagyontalan, nem-nemes származású bevándorló elkerülte a Déli. 1790-ben Észak és Dél népessége körülbelül egyenlő volt, 1860-ban azonban már Északnak 19, Délnek pedig csak 12 millió lakosa volt és ebből is négymilliót tett ki a rabszolga és 250,000-et a szabad négerék száma. Ugy az Észak, mint a Dél foly-

*) Egy ló egy méternyire egy másodperc alatt vízszintes sima úton 1.6 métermázsá terhet visz. Állóvizén hajóvontatással pedig 60—100 métermázsát.

tattá a telepítést a Csendes-óceán felé. Észak arra törekedett, hogy az újonnan keletkező államokban tiltva legyen a néger rabszolgaság, mert joggal tartottak attól, hogy ahol a rabszolgamunka megjelenik, ott vége van a szabad munkás letelepülésének.

A szabad és rabszolgatartó államok e terület-szerzési versengése mögött fontos valláserkölcsi kérdés is volt a gazdaságin kívül, az, hogy vajjon jogos és helyes intézmény-e a rabszolgaság. Északon egyre terjedt az a nézet, hogy nem elég a rabszolgaság területének kiterjesztését megakadályozni, hanem egyáltalában meg kell szüntetni a rabszolgaságot. Egyremásra jelentek meg a rabszolgaellenes könyvek, amelyek közül „Tamás bácsi kunyhója“ érte el a legnagyobb hatást, a lapok agitációja nőtt, sőt egyes fanatikusok Délen rabszolgalázadást készítettek elő. Az 1860-as elnökválasztás már teljesen a rabszolgaság kérdése körül forgott és Lincoln megválasztása Észak diadalát jelentette. A déli államok e választásra azzal feleltek, hogy kimondták az elszakadást az Uniótól és külön konföderációt alkottak. Föl volt ezzel vetve az az alkotmányjogi kérdés is, hogy van-e joguk az egyes államoknak kiválni az Unióból vagy sem.

A polgárháború (1861—64) a világháborúig a legvéresebb háború volt, A vérveszteséget 600.000 emberéltre becsülik, a költséget pedig legalább 8000 millió dollárra. A rabszolgák fölszabadításával, amely minden kárpótlás nélkül történt, 2000 millió dollárt veszítettek gazdáik. Bár Lincoln elnököt egy fanatikus déli golyója leterítette, a kongresszus eltörölte a rabszolgaságot és kimondta, hogy egy állam sem lép-

het ki az Unióból Ezzel a Dél úgy gazdaságilag, mint politikailag háttérbe volt szorítva.

Azonban a fiatal nemzet friss életereje gyorsan kiheverte e szörnyű háború következményeit, 1870-ben a népesség már 38,560.000 volt. A bevándorlás nőtt és vele együtt a település nyugat felé. Ekkor lépett előtérbe a vasút fontossága. 1860-tól kezdve a vasút van az egész gazdasági élet központjában.

1825-ben épült az első vasút Angliában. Míg Németország csak 1835-ben, Magyarország pedig csak 1846-ban követte e példát, Amerikában már 1828-ban épült az első vasút. Jellemző az a beszéd, amellyel az amerikai függetlenségi nyilatkozat utolsó életben levő aláírója e vonalat megnyitotta: „Ez az esemény csupán a függetlenségi nyilatkozatnál kevésbé fontos, ha ugyan csakugyan kevésbé fontos. 1830-ban elkészült az első vasúti mozdony Amerikában. A fejlődés menetét e számok mutatják:

Év	Vasúti vonal hossz földekben (1.6
1828	3
1830	41
1840	2.800
1850	9.000
1860	9.800
1870	50.000
1880	82.000
1890	163.420
1900	194.263
1910	242.107

Ma az Egyesült-Államok vasúti vonalainak hossza jóval fölülmúlja egész Európa hálózatát.

Sehol az egész gazdasági élei oly közvetlen füg-

gésben nincs a vasutaktól, mint Amerikában. A nyugat felé való vándorlás és a Nyugat benépesedése csakis a vasút segítségével volt lehetséges. Nem csoda, hogy a vasútépítés elé semmiféle gátat nem emeltek. Minthogy ettől függött az egyes államok népsűrűsége és gazdagsága, csak természetes, hogy másodrendűnek látszott ez a kérdés, vajjon a vonal jól épült-e vagy sem és hogy mily elvek szerint kezelik a vasutakat. Föld volt bőven, az állam rábizta a magánosokra, hogy ott és úgy építsenek vasutakat, ahol és ahogy jónak látják és nem avatkozott bele ügyeikbe. A vállalkozókedv nem is hiányzott kezdetben, amikor azonban nagy vonalak építésére került a sor, ahol a népesség ritka volt, a magántőke köztámogatásra szorult.

1851-ben fordult elő először, hogy egy vasút a közföldről kapott egy darabot támogatásul. A nagy vonaloknál ez azután szabállyá vált, sőt földeken kívül készpénzt vagy államkötvényeket is kaptak. Így csupán az öt Pacific vonal, amely a két óceánt kapcsolja össze, államkötvényekben háivanötmillió dollárt kapott, amelyek után 1891-ig több mint 100 millió dollár kamatot szedett. Azonban ennél is fontosabbak a földadományok. 1892-ig a vasutak mintegy 56 millió acre földet kaptak, 1908-ig pedig az adományok akkora területnek feleltek meg, amely nagyobb, mint Németország másfélszere. Még jelentősebbek e földek, ha értéküket tekintjük. A vasutak rendszerint a közvetlenül vonalaik melletti földeket kapták, amelyek nemcsak kedvező forgalmi fekvésüknél fogva voltak értékesek, hanem gyakran a legértékesebb mezőgazdasági földeket, erdőket és bányaterületeket foglalták magukban. Ha a vállalkozók értet-

tek hozzá, nemcsak a szövetségi kormányt és az államokat sarcolták meg, hanem a városokat, grófságokat, sőt a magánosokat is.

A vasúti befektetések mindamelllett csak később hajtottak megfelelő hasznot és azt az időpontot sok társaság nem tudta bevárni. A társaságok pénzügyi helyzetét eléggé mutatja, hogy 1895—96-ban a vasúti részvénytőkének 70.17 százaléka semmiféle osztalékot sem fizetett és csupán 12.40 százaléka fizetett 6 százalékos, sőt hogy az elsőbbségi kötvények 11.40 százaléka után sem fizettek kamatot. 1896-ban 151 vasúttársaság volt csődben, 49.000 km.-nyi hálózattal. Igaz, hogy azóta a helyzet tetemesen javult és pl. már 1905-ben a részvénytőkének csak 37.16 százaléka után nem fizettek osztalékot.

A hatvanas évek közepéig sem a kormány, sem a közvélemény nem látott okot arra, hogy a vasúttársaságok ügyeibe avatkozzék. Még az adókievetésnél is lehetőleg kímélték őket. Ekkor azonban fordulat állt be. A vasutakba fektetett tőke óriási módon nőtt. 1865—71 között csupán a nyugati vonalakba 500 millió dollár befektetés történt és a köztámogatás aránya veszedelmesen növekedett. Ugyanekkor a búzáárban nagy esés állt be. Az eddigi szállítási díj mellett a farmerek képtelenek voltak termelni, a szállítási díj csökkentése pedig a vasutakat tette volna tönkre. A vasutak ott, ahol egymással versenyző vonalak voltak, a szállítási díjat az önköltségi áron alul állapították meg, ahol pedig verseny nem volt, annyit szedtek, amennyit csak a farmer fizetni tudott. Ekkor Amerikában még annyira túlnyomó volt a mezőgazdasági népesség, mint pl. Magyarországon most és a politikában a farmerek szavazata

döntött. A vasúti szállításnak ez az anarchiája a farmerek között nagy elégtelenséget keltett. Ennek eredménye először Illionis államban mutatkozott, ahol törvényhozásilag szabták meg a szállítási díjtétel maximumát. E példát több állam követte és a vasutak mozgási szabadságát erősen megkötötték minden irányban. Csakhamar azonban kitűnt, hogy ezzel túllőttek a célon, mert a vasútépítés egyszerre megakadt, a meglévő vonalak pedig egymás után kerültek csődbe. E törvényeket tehát meg kellett szüntetni.

Ezzel azonban a vasutak iránti ellenséges érzés egyáltalában nem szűnt meg. 1877-ben nagy vasúti sztrájk ütött ki, ami a városi munkásság körében keltett ép oly antipátiát a vasúttársaságok ellen, mint amilyen a farmerek közt volt. Így a vasútügy megvizsgálására Massachusetts állam parlamenti bizottságot küldött ki. E példa gyors követésre talált. E bizottságok megkezdték a vizsgálatot a társaságok ellen, azonban az egész akció sikertelen maradt. T. i. a társaságok egyszerűen megvesztegették a bizottságok tagjait. Erre 1885-ben a szövetségi szenátus nevezett ki egy bizottságot, melynek eredményeként 1887-ben egy az összes államokra kiterjedő hivatal, az „Államközi Forgalmi Bizottság“ alakult. A bizottság javaslatára a kongresszus egyik törvényt a másik után hozta a vasúttársaságok visszaélései ellen. De ezek mit sem használtak. A társaságok ügyvédek segítségével kijátszották a törvényt, millióik segítségével pedig megtalálták az utat a bírákhoz is.

A társaságok közti verseny lassanként aszal ért véget, hogy az erősebbek tönkretették és beolvasztották a gyöngébbeket. E koncentrációs mozgalommal szemben azonban, amely a közlekedésügyet ke-

vésszámú magánember kényére-kedvére szolgáltatta kit az ellenséges érzés csak növekedett. Növekszik azoknak száma, akik a vasutak-államosításának hívei, azonban ennek keresztülvitelére egyelőre teljesen hiányoznak az alapföltételek. Teljesen új, szinte forradalmi eszme volna Amerikában, hogy az Unió vagy az államok kereskedelmi ügyletekkel foglalkozzanak. De a személyzet kérdése is alig volna megoldható. Az Egyesült-Államok vasúthálózata jóval nagyobb egész Európáénál. Az ehhez szükséges állandó, megbízható, szakértő személyzet teljességgel hiányzik. Egyelőre csupán az állami fölügyelet növekszik, a visszaélések azonban nem csökkennek, E visszaélések így csoportosíthatók:

1. *Sok vonalnak egy Kézben való egyesítése.* idáig összesen 5.000 vasúttársaság alakult Amerikában. Ezek közül ma csak 2.000 létezik. Ezeknek 90 százaléka a következő hat csoport valamelyikébe tartozik: Vanderbilt, Morgan-Hill, Gould-Rockefeller, Pennsylvania, Harriman és Moore. Ezek közül pl. a Morgan-Hill csoportba tartozó vonalak hossza fölülmúlja Nagy-Britannia és Franciaország egész együttes vasúthálózatát, E hat csoport természetesen nem független egymástól, legtöbbször érdekeltségük van egymás vonalaiban és egyéb vállalataiban. Kétségtelen, hogy a vasútrösztt jobbá és olcsóbbá teszi a forgalmat, azonban az ebből eredő hasznot zsebredugja.

2. *Kivételes kedvezmények.* A díjtételeket nem a költségre való tekintettel állapítják meg, hanem mindenféle személyi és üzleti érdekek szerint, így pl. Pittsburgból a vas szállítása Colorado-ba 1.60 dollárba kerül, Pittsburgból Coloradon át San-Francisco-ba csak 66 centbe. De nemcsak helyek, hanem

személyek szerint is vannak ily kivételek. Ezek a legváltozatosabb formákban történnek. Pl. a Standard Oil egyetlen évben egy vonaltól 10 millió dollárt kapott rabatt címen. Amióta az ily favorizálást a hatóságok üldözik, a társaságok ezer módját ejtik annak, hogy ezt eltitkolják. Így pl. nem létező károkat térítenek meg egyes cégeknek, közvetítési díj címen utalnak ki pénzeket nekik, egyes szállítmányokat nem könyvelnek el, hanem azokat ingyen teljesítik stb. stb. A visszaélésnek ez a módja, amelyet szinte lehetlenség kiküszöbölni, sehol egész Európában nem ismeretes.

3. *A trösztök létrejöttének elősegítése.* Ez ép az előbbi visszaélés következménye. Sem a petróleum, sem a hús, sem a cukor, sem egyéb tröszt nem tarthatná magát, ha a vasutaktól külön kedvezményeket nem élveznének.

4. *A részvénytőke szertelen „vizesése.”* A vizesés abban áll, hogy minden újabb tőkebefektetés nélkül, csakis új részvénykibocsájtás által emelik az alaptőkét. Pl. egy vállalatban tényleges tőkebefektetés útján van 10 millió és minthogy a vállalat nagy osztalékot fizet vagy a tőzsdén a névértéknél magasabban áll, még 15 millió részvényt bocsájtanak ki. Ez a művelet a tőke vizesése, hígítása, angolul: *to water the stock*. Ezt nagyban teszik a vasúttársaságok. Hogy mily mértékben, arra példa, hogy hivatalos jelentés szerint 1900-ban 457 millió dollár értékű papirost bocsájtottak ki, amiből csupán 120 millió tekinthető valóságos tőkének, azaz olyannak, amelynek tényleges vasútépítés vagy fölszerelés felel meg. A 337 millió azonban nehezen nevezhető másnak, mint a közönség meglopásának, amikor a társaság semmiért kap valamit. Ez az

infláció azóta még sokkal inkább növekedett. Nem ritkák az oly vállalatok, melyeknek tőkéjéből 80% a „víz“. Ez is egy egészen különleges amerikai visszaélés, amelyet Európában a sokkal szigorúbb kereskedelmi jog lehetetlenné tesz.

5. *A tőzsdei spekuláció.* Az óriási összegű vasúti papírok képezik legelsősorban tárgyát az üzérkedésnek. Itt természetesen nagyon egyenlőtlen felek állnak egymással szemben: a beavatottak, akik az árulalmzást irányítják és a tájékozatlanok. Az utóbbiak szempontjából még szerencsejátéknak is alig mondható e spekuláció, ahol nyeresre körülbelül annyi reményük lehet, mintha hamiskártyásokkal ülnének le játszani,

6. *A politikai korrupció.* Alig van az Egyesült Államoknak állama, hol a vasutaké ne lett volna még rövid idő előtt a döntő szó a politikában. Minden vasút kénytelen a politikával foglalkozni és állandó összeköttetést tartani az állami és szövetségi törvényhozással. Tudnia kell, hogy valami rivális vállalat nem tervez-e valamit ellene, hogy ezt kellő időben megakadályozza. Nagyon közönséges dolog, hogy egy politikus oly törvényjavaslattal áll elő, amely kárt okoz valamely vasútnak, anélkül, hogy akár köz-, akár magánérdeket mozdítana elő. A vasút kénytelen megfizetni a politikust, hogy javaslatát vonja vissza, amivel a javaslat célját el is érte. Közönséges dolog az is, hogy egy vasút egyik államban az egyik, a másikban a másik pártot támogatja. Pl. az egyik Pacific vasút Nevada és Colorado államokban, akkor, amikor e sorok írója e vidékeken tartózkodott, az egyik államban a republikánus, a másikban a demokrata-párt céljaira adott 1—1 millió dollárt. Sőt megtörténik az is, hogy válasz-

táskor a vasút az államban mindkét pártot vagy azok jelöltjeit lepéNZeli. A föltétel gyakran csak negatív, hogy a lepéNZeltek ne tegyenek semmit a vasút ellen. A vasút nagyon érdekelve van a törvényhozásban. Csak néhány példát kell említenünk a föbb ügyek közül, amelyek a vasutat arra bírhatják, hogy korrumpáló eszközeit igénybe vegye: a szállítási díj tétek törvényes megállapítása vagy ezek szigorú ellenörzése, költséges egészségügyi vagy közbiztonsági intézkedések (jelzőkészülékek, vasútkeresztezések stb.), munkásvédelem (munkaidő-, bérek stb.), trösztök szabályozása stb. stb. Nagyon gyakori, hogy a pályaudvarok és hasonló kérdések miatt a városi politikába való avatkozás is szükséges. A választásokban való részvételt a vasutak lehetőleg kerülnek. Tapasztalatuk szerint 1) a pénzükön megválasztott jelölt nem mindig megbízható és 2) sokkal olcsóbb és biztosabb a már megválasztott képviselőt megvásárolni. Szabály az, hogy a vállalatok mindenütt kijárókat (*lobbyist*) tartanak.

7. *A díjtételek magassága.* Európában az a szabály, hogy ha a vasút megkapta a maga szokásos hasznát, a díjtételek leszállítandók, Amerikában a szabály az, hogy ia közönségen annyit vasalnak be, amennyit az egyáltalában fizetni képes.

8. *A biztonság.* Ez nagyon rossz állapotban van. A halállal végződő balesetek *tízszer* gyakoribbak, mint Nyugateurópában. Érdekes megemlíteni, noha ez már nem a vasutak hibája, hogy amikor e sorok írója Californiában volt, ha nem is napi, de legalább is heti renden volt a vasutak feltartóztatása és kirablása.

9. *A szolgálat.* Sok panasz van arra, hogy a személyzet kiképzése nagyon elhanyagolt, hogy a vasú-

tak a menetrendet nem tartják be, hogy a kényelem csekély, hogy a gyakori bérharcok folytán a közlekedés bizonytalan, hogy a személypodgyász szállítása rossz stb.

E sorok írója amerikai vasutakon több, mint 20.000 kilométer utat tett meg és azt hiszi, hogy e panaszok egészben véve túlzottak. Igaz, hogy vidékenként nagy a különbség. Pl. New York és Chicago közt a szolgálat úgy gyorsaság, mint kényelem és pontosság dolgában a lehető legjobb. Ellenben a déli államokban a szolgálat hanyagabb, a gyorsaság pedig sokkal csekélyebb. 150 font szabad személypodgyász van, ami nagyon liberális intézkedés, a hálókocsihasználat pedig olcsó és igen kényelmes. Komolyabb panasz ennél az, hogy munkás- és tanulójegyek kiadásában, ami Európában a nagyvárosok körzetében oly gyakori, az amerikai vasút szűkmarkú.

10. *A személyzet helyzete.* Ez sok jogos panaszra ad okot. A szolgálat — a hiányos biztonsági intézményeknél fogva — nagyon veszélyes, a személyzet körében előforduló halálos balesetek aránya 100%-al rosszabb, mint Angliában, 200 %-al, mint Franciaországban és Svájcban, 230 %-kal, mint Németországban és 420 %-kal, mint Ausztriában. A bérharcok gyakoriak és a szolgálat állandósága csekély. Bérharc esetén a vállalatok a sikert hatalmi kérdésnek tekintik és semmiféle eszköztől sem riadnak vissza és az összes eszközök rendelkezésükre is állnak. Ilyenek: a fekete Hsta, a bíróságok és a szövetségi és állami karhatalom. A foglalkozás állandóságának hiánya okozza, hogy a szakértelem csekély, hogy a szolgálatra való alkalmasságot a vállalat kevéssé vizsgálja. Ahol a vasút az állam kezében van, az említett hiányok sokkal enyhébb

formában mutatkoznak és ez az oka annak, hogy rosszabb fizetéssel is jobb személyzetük van, mint az amerikai vasutaknak.

A Vanderbilt vagyon

E vagyon alapítója, Cornélius Vanderbilt, 1794-ben született a New York város közelében levő Staten szigeten, ahol atyja hajós volt és személyszállítással foglalkozott a sziget és New York között. Minthogy szegény ember volt, fiát nem részesíthette valami gondos nevelésben, úgy hogy ez 12 éves korában nevét is alig tudta leírni. E nevelési hiányokat később sem tudta pótolni és soha életében nem tanult meg sem helyesen írni, sem helyesen beszélni. Ehelyett azonban már igen korán megtanulta a hajósélet minden csínját-bínját, ismerte New York körül a tengernek minden zúgját és alaposan értett a szállítás pénzügyi kihasználásához. Megnősült és évekig folytatta apja mesteriségét.

Ebben az időben jelentek meg az első gőzhajók. Vanderbilt nagy üzleti érzékét mutatja, hogy a gőzhajó jelentőségét azonnal fölismerte. Eladta csónakjait és vitorlásait és egy gőzhajón kapitányi állást vállalt - neje pedig korcsmát nyitott. Szívós munkával és nagy takarékosággal 1829-ig mintegy 30.000 dollárt gyűjtöttek össze. E pénzen azután gőzhajót építtetett és e gőzhajóval nagyobb stílusban foghatott a pénzszerzéshez. Olcsó áraival lekonkurrálta a többi vállalkozót, akiknek hajói egyre-másra az ő kezébe kerültek. Mikor aztán vállalata oly hatalmas lett, hogy nem ma-

radt vetélytársa, a szállítási díjtételeket tetszése szerint szabta meg. Az első öt évben évi jövedelme 30.000 dollár volt, azután pedig 60.000. 40 éves korában gőzhajói *a* parti városok közti forgalmat bonyolították le és vagyona félmillió dollárt tett ki.

Ezzel azonban egyáltalában nem érte be, hanem rendszeres, gondos körültekintéssel terjesztette ki vállalkozását. Módszere továbbra is az maradt, hogy versenytársainak már megszervezett vonalait lekonykurlálta, azután pedig hajóikat és egész vállalataikat potom áron megvásárolta. Növelte jövedelmét -z is, hogy sikerült részt kapnia az állami posta szállításából. A postát szállító hajók jövedelme két forrásból származott; az államsegélyből és a magánosok által fizetett portóból. Ez az 50-es években minden levél után 24 vagy 29 centre rúgott. A postaszállítás és az államsegély elnyerése természetesen nem volt könnyű dolog. Amikor 1858-ban a kongresszus a különféle postai visszaélések tisztázására bizottságot küldött ki, e bizottság jelentése nem nagyon kedvező színben tün-tette fel sem Vanderbiltet, sem a közhivatalnokokat. Fölötte valószínű, hogy a kongresszusnak is sok oly tagja volt, aki meg volt vesztegetve.

Amikor a polgárháború kitört, Vanderbilt 69 éves volt és vagyona különféle becslések szerint 10—20 millió dollár között ingadozott. Senkisé sem sejtette, hogy még távolról sem érte el gazdagsága tetőpontját.

A polgárháború aranykora volt a hadiszállítók-nak. A mostani világháború hadiszállítóinak minden-féle visszaélései megtalálhatók az akkoriaknál is. A békekötés után még hosszú évekig folytak a pörök, amelyeket a hadiszállítók a szövetségi kormány ellen folytattak, amely nem volt hajlandó a hasznavehetet-

len hadianyagért fizetni, E hadiszállítók közt találjuk Vanderbiltet is, noha ő maga nem szállított hadianyagot. A dolog így történt.

Az Unió hadvezetősége elhatározta, hogy Bank tábornok vezetésével nagyobb szárazföldi és tengeri haderőt küld New Orleans-be. Minden tonna hajótérre szükség volt. A hajótulajdonosokra jó napok virradtak a sok veszteség után. Mert ebben az időben még ép úgy folyt az államilag engedélyezett kalózkodás, mint Girard korában. A déli államok Angliában néhány hajót szereltek föl és ezekkel elsöpörték a tengerről az északiak egész kereskedelmét, így tehát a hadiszállítás nagyon kapóra jött. A kongresszus Vanderbiltet bizta meg a hajóbérléssel, mint a legtekintélyesebb, leggazdagabb és leghazafiasabb hajószakértőt. Ő azonnal hozzá is fogott, azonban nem közvetlenül maga bérelte a hajókat, hanem egy Southard nevű közvetítő útján. Amint a későbbi kongresszusi vizsgálatból kitűnt, a hajótulajdonosok hiába mentek Vanderbilthez, ő valamennyiüket Southardhoz utasította. Ez a bérösszeget igen nagy összegben állapította meg, azonban a saját számára 5, sőt néha 10% közvetítési díjat kötött ki. A bérelt hajók nagy része igen rozoga állapotban volt és hogy szállítás közben katasztrófa nem történt, csak annak tulajdonítható, hogy a tenger teljesen csöndes volt.

Annyi panasz hangzott föl e szállítási ügy miatt, hogy a kongresszus kénytelen volt bizottságot kiküldeni megvizsgálására. Itt kitűnt, hogy a hajók szörnyen zsúfoltak voltak, behozták az ülésterembe a hajók egyes faalkatrészeit, amelyek oly korhadtaknak bizonyultak, hogy szöveget sem lehetett beléjük verni. Kitűnt továbbá, hogy a hajók nagy része csak édesvízi

szolgálatra volt alkalmas és hogy a szállítási díj aránytalanul nagy volt. Bár Vanderbilt nevét sokat emlegették, barátainak sikerült őt magát kimenteni a bajból és a bizottság csupán Southardot találta bűnösnek.

A polgárháború után Vanderbilt átlátta, hogy a hajóknál a vasút nagyobb haszonnal kecsegtet. A két üzletág között egy lényeges különbség van: az egyikből igen nehéz teljesen kizárni a nemzetközi versenyt, a másikonál nemcsak a nemzetközi verseny lehetetlen, hanem a belföldi is csak igen korlátolt mértékben, A vasútnál leglényegesebb az építési engedély elnyerése, ami egyúttal szállítási monopóliumot jelent.

Nézzük meg Amerika esetében, hogy e monopólium mit jelent. Az Egyesült Államok területén nincs egyetlen kilométer oly vasúti vonal, amely ne lenne magánvállalat kezében. E vállalat megalakulásakor egyebek között, mint már említettük, a vonaltól jobbra és balra elterülő jökora földcsíkot kapja szubvencióként. Érdekében van e terület mielőbbi benépesítése, mert hisz csak így remélhet személy- és áruforgalmat. Érthető tehát, hogy igyekszik a vasút mentén levő földet minél előbb eladni. Tegyük föl, hogy e föld termékeny és olcsó és hogy így gyorsan jelentkeznek a telepesek. Föltörik a földet, bevetik, A termés kitűnő. Csak el kell szállítani, mert a legközelebbi piac persze messze van. És most éri őket a meglepetés, A szállítás annyiba kerül, hogy elnyeli minden hasznukat. És ez alól nincs kibúvó, ha a szállítási díjtételt a vállalat önkényesen szabhatja meg. A vállalat természetesen él ezzel a joggal, emeli és csökkenti a díjtételt, amint ezt érdekei kívánják. Tegyük föl, hogy egyik vidéken rossz volt a szénatermés a szárazság miatt, úgy hogy a marhaállomány elpusztul, ha máshonnan nem érke-

zik széna. Egy más vidéken, amely ugyanazon vasútvonal mentén van, viszont kitűnő a szénatermés. Ha a termelő mérsékelt áron szállíthatná el az Ínséges vidékre szénáját, egyszerre meggazdagodhatnék. Azonban mit tesz a vasúttársaság? Megállapítja, hogy a két vidék szénaárái közti különbséget, pl. 5 dollár, ennél fogva megállapítja, hogy szállítási díjként fizetendő 4.8 dollár, ha úgy gondolja, hogy ez „a 20 cent különbség szállításra csábítja a farmert.

E példa mutatja, hogy ahol állami beavatkozás nincs, vagy ahol ez valami úton-módon kijátszható, a termelő teljesen ki van szolgáltatva a vasútnak. Valósággal rabszolgája a vasútnak, amely a szállítási monopólium segítségével munkája minden eredményétől megfoszthatja és neki csupán annyit hagy, amennyit elegendőnek ítél arra, hogy továbbtermelésre ösztönözze.

Vanderbilt üzleti zsenialitását bizonyítja, hogy oly korán ismerte föl a vasút jövedelmezőségét. Páratlan vitalitását mutatja, hogy 70 éves korában, amikor a legtöbb ember energiája el van nyüve, új hódítóra indult az üzleti világban. Természetesen tévedés volna azt hinni, hogy mindenki meggazdagodott, aki vasútépítésbe vagy spekulációba fogott. Ellenkezőleg, aránylag kevesen szereztek nagy vagyont és igen sokan mentek tönkre. A vagyonszerzésnek csak alapfeltétele annak fölismerése, hogy hol szerezhető a vagyron, a szerzés módjához is kell érteni. Vanderbilt nagyon értett hozzá. Tengeri vállalatai folytán nemcsak nagy üzleti tapasztalatai voltak, hanem értett ahhoz, ami döntő volt a vasútüzletben: a kedvező feltételek kijárásához. Megvoltak állandó, mindig jól funkcionáló összeköttetései a városi, állami és szövetségi képviselő-

lőtestüktekben. Értett továbbá ahhoz, ami sikereiben általában nagy szerepet vitt, a verseny letöréséhez.

Az első vasút, amely iránt Vanderbilt érdeklődni kezdett, a New York-Harlem vonal volt. Különbéféle tőzsdei manipulációk által lenyomta a vállalat részvényeinek árfolyamát, azután pedig összevásároltatta azokat. Alig vette meg a részvényeket 9 dolláron, ezek csakhamar emelkedni kezdtek. Néhány hónap múlva már 50 dolláron álltak. Híre terjedt ugyanis, hogy Vanderbiltnak sikerült vesztegetéssel megnyernie a városi tanács hozzájárulását egy oly vonalhoz, amelyet a New York-Harlem vasúttársaság fog építeni New York városon keresztül, észak-déli irányban, E vonalra azonban más ember is pályázott, Vanderbiltnak egy régi konkurrensé, George Law, Ez úgy gondolván, hogy a koncesszió megengedésére nem a város jogosult, hanem New York állam, ennek az államnak a képviselőtestületét vesztegette meg. Azonban a városi tanács tagjai sem voltak járatlanok az ily fajta ügyekben és külön hasznot reméltek a saját tervüktől, amely a következő volt: A közönség a koncesszió megadásától a vállalat oly föllendülését várta, hogy a részvényeket 100 dollárra becsülte, És ez érthető is volt, mert hisz New York legforgalmasabb városi közút járói volt szó. A városi tanács tagjai tehát könnyen adhattak el határidőre 90 dollárért részvényeket. Tudták, hogy az állam az engedélyt meg fogja semmisíteni, mert vasútépítésre a város nem jogosított engedélyt adni. Az engedély megsemmisítése által a részvények ára esni fog, ezeket olcsón fogják összevásárolni, a közönség pedig kénytelen lesz szerződés szerint tőlük 90 dollár árban átvenni. Úgy gondolták, a haszon nem maradhat el. George Law pénzzel csakugyan keresz-

túlvitte, hogy az állam az engedélyt megsemmisítette, A városi tanácsnokok terve, úgy látszott sikerül.

Azonban másképp történt. Vanderbilt, aki valahogy értesült a tervről, túljárt az eszközön. Minthogy volt hozzá elegendő készpénze, összevásároltatta a piacon levő összes részvényeket és azután maga szabta meg az árfolyamot 170 dollárban. A határidő közeledett, a tanácsnokoknak 90 dollárért kellett szállítaniuk a részvényeket. De az összes részvények Vanderbilt kezében voltak. Semmiféle könyörgés nem használt, Vanderbilt egy centet sem engedett a 170 dollárból, A városi tanácsnokok összesen egy millió dollárt veszítettek, más spekulánsok pedig összesen egynehány milliót. A részvények nagy többsége azonban Vanderbilt kezében maradt és vele együtt a vasút fölötti rendelkezés.

Az első vasút megszerzését nyomon követte a második, New York várost keleten a Harlem, nyugaton a Hudson folyó határolja. A két folyó mentén levő két vasút közül a Harlem melletti már Vanderbilté volt. A második, a Hudson melletti, bizonyos tekintetben versenyt csinált az elsőnek és ezért 1864-ben megvásárolta ebből is a részvények többségét. Most már csak az volt hátra, hogy a két társaság forma szerint is egyesüljön. Ehhez New York állam beleegyezése volt szükséges. Vanderbilt nem is késett a szokott módon, tudniillik vesztegetéssel, biztosítani a szükséges többséget. Azonban az állami törvényhozás vezetői ugyanolyan fogással akartak élni, mint az első vasútnál a városi képviselőtestület. Azt tervezték tudniillik, hogy titokban nagy áron fognak határidőre részvényeket eladni, a vállalatok egyesülését az utolsó pillanatban megbuktatják, azután pedig a részvényeket potom

áron vásárolják össze és az árkülönbözeten óriási összeget fognak nyerni. Csakhogy Vanderbilt résen állt és egészen úgy járt el, mint az első vasútnál. 285 dollárra hajtotta föl egy megbízottja útján a részvényeket, akivel aztán osztozott a több milliós hasznon.

A New York városra nézve legfontosabb két útvonal megszerzése után New York állam forgalmát igyekezett hatalmába keríteni. Itt a leghatalmasabb vállalat a New York Central-Vasutak voltak. Ez a vállalat 1853-ban keletkezett 11 kisebb vonal egyesülése által. E vonalak építési költsége 10 millió dollárt tett ki, azonban összesen 23 millió dollárnyi részvényt bocsájtottak ki. Mikor azután a vonalak egységes vezetés alá kerültek, újabb részvénykibocsájtás által 35 millióra nőtt az alaptőke. Hogy a vállalat üzleti erkölcei nem sokat különböztek Vanderbiltétől, azt eléggé mutatja a főpénztáros vallomása egy parlamenti bizottság előtt, Ennek értelmében a társaság 1853 és 1867 között több százezer dollárt költött „törvényhozási“ célokra.

E vasúttársaság vonalai Albanyánál csatlakoztak Vanderbilt Hudson-Vasútságához. Ez volt az egyetlen vonal New York felé és ezt a körülményt használta ki Vanderbilt. A Hudson-Vasút egy szép napon nem vette át Albanyban a New York Centralnek New Yorkba szóló szállítmányait. Ebből a legnagyobb zavar keletkezett. A New York Central áruszállítmányai hegymagasságra kezdtek nőni, aztán az áruforgalom New York felé Albanyon túl egyszerűen megszűnt, a Central részvényei pedig elkezdtek veszedelmesen esni. A vállalat vezetői, egyebek közt John Jacob Astor, hasztalan futkosott Vanderbilthez, a 73 éves ember SZÍVÓS ellenfél volt. 1867-ben, hogy min-

dent el ne veszítsenek, megválasztották Vanderbiltet vezérigazgatónak és teljesen kapituláltak, Vanderbilt, aki időközben az alacsony árfolyamú részvények nagy részét megvásárolta, kidobta a régi igazgatóságot és a maga embereit ültette helyébe.

Ezek után az Erie-Vasútra vetett szemet. Ennek a vállalatnak élén Drew állt, aki különféle tőzsdei manőverekkel érdekei szerint hol emelte, hol süllyesztette a részvényeket, a vasúttal azonban semmitsem törődött. Vanderbilt a részvények többségét megszerezte, de Drewt, akit ügyes üzletembernek tartott, nem bocsajtotta el a vállalat éléről. Drew ezután az igazgatóságba egy eddig ismeretlen fiatalembert, Jay Gouldot hozta be, akiről még később lesz szó. Gould rövid idő múlva, parlamenti összeköttetéseiben bizva, hamisított részvényeket bocsajtott ki, amivel Vanderbilten érzékenyen károsította. Port indított ellene, azonban nem bírt vele. Mindketten ontották a pénzt a törvényhozók közt. Egy szenátorról a parlamenti vizsgálóbizottság megállapította, hogy Vanderbilttől 75.000, Gouldtól pedig 10.000 dollárt kapott, végül pedig Gould érdekében szavazott. A pör vége kiegyezés volt, amelyben Vanderbilt néhány milliót veszített. E veszteségért azonban rövid idő múlva dus kárpótlást nyert. Amiért idáig annyit fáradozott, végre sikerült elérnie. Ez tudnillik összes vasutainak egy társulattá való egyesítése volt, A közvélemény nagyon erősen ellenezte a vasúttársaságok fúzióját. Egyrészt ösztönszerűleg félték attól, hogy e társulatok hatalmát, amely immár egész államok törvényhozására kiterjedt, még jobban növeljék. Másrészt tudták, hogy mihelyt e vállalatok egy kézben vannak, vége a köztük való versenynek és hogy az egyesülés következ-

menye a díjtételek emelkedése lesz. Viszont kétségtelen, hogy az egyesülés növelte a szolgálat tervszerűségét, egységes tarifapolitikát tett lehetővé és csökkentette az adminisztráció költségeit. Egyik küldöttség a másik után ment Albanyba, New York állam fővárosába és adta át a terjedelmes tiltakozó iratokat az egyesülés ellen a parlamentnek. Itt azonban már minden elő volt készítve, a többség biztosítva volt. Amint a törvényhozás az egyesülést engedélyezte, Vanderbilt azonnal 44 millió dollárnyi új részvényt bocsájtott ki. Az alaptőkének ez a „vízesése“ már azért is szükséges volt, mert az állami törvények szerint a 8%-nál nagyobb osztalék az államot illette meg. Természetesen soha az állam semmiféle vállalattól e címen pénzt nem látott.

A parlament megvesztegetésén kívül e 44 millió dollárnyi vagyonszaporulat Vanderbiltnek nem került többjébe, mint a részvények nyomtatási költségébe. És mégis, látszólag, a közönség sem veszített. A vasúti szerencsétlenségek száma csökkent, a szolgálat javult, a kocsik kényelmesebbek lettek. Ki fizette ezt? Mégiscsak a közönség. Mert a népesség növekvése és a termelés haladása folytán a forgalom óriási lett. A forgalom e növekvése ugyanily arányban csökkentette az egységtételenkénti költséget. A 44 millió dollárban elsősorban ez a különbözet jut kifejezésre,

A vasútnak természetében van, hogy a versenyt kizárja. A gyakorlatban lehetetlenség, hogy két város között két vagy több oly vasút legyen, amelyek egymással versenyeznek. Vagy kiegyeznek egymással vagy egyik tönkreteszi a másikat. Ahol a verseny nehéz vagy lehetetlen, ott születik a monopólium. A monopólium kérdésének a fogyasztók szempontjából

csak egy megoldása van: a közüzem vagy a köz által való minél hatályosabb ellenőrzés.

Vanderbilt emberei fáradhatatlanok voltak, hogy az általa biztosított forgalmi előnyöket kimutassák. Ezt előmozdította az, hogy vállalatai szórták a szabadjegyekei Minden politikus és újságíró az első szóra megkapta. Általában Vanderbilt nem volt ekkor népszerűtlen ember. Mindenki, aki gyorsan akart meggazdagodni — és ki ne akart volna? — őt tekintette ideáljának. Igen egyszerűen élt, nem fitogtatta gazdagságát. Nagy családja volt, nem kevesebb, mint 13 gyermeke, akik közül csak egy nem élte túl. Mindenféle anekdoták voltak forgalomban takarékoságáról. Például, hogy mikor orvosa pezsgőt írt elő neki, aggodva kérdezte, hogy a szódavíz nem tenné-e meg? Attól az embertől, aki minden centet a fogához vert, nem is vették oly nagyon rossz néven, amikor a 15 órát dolgozó lóvasúti kalauzok fizetését 2.25 dollárról 2-re szállította le. Az egyházzal igen jó viszonyban élt. Amikor a new yorki preszbiteri egyháznak egy templomot ajándékozott és a tennessee-i egyetem alapítására egy millió dollárt adott, a vallás és tudomány emberei nem győzték eléggé dicsőíteni.

Különös gondot fordított Vanderbilt a new yorki városi közúti vonalak megszerzésére. Ezek közül különösen a 4-ik avenue-i vonal nagyon becses, amelyet a család 1905-ben adott bérbe 999 évre egy vállalatnak. Az ebből származó jövedelem egymaga királyok civillistájával vetekszik.

Sikerült a Buffalo és Chicago közti vonalat is megszereznie, mely mellékvonalaival együtt csaknem 2000 km.-t tett ki, miáltal New York és Chicago közötti forgalomban döntő szava lett.

1877-ben halt meg Vanderbilt. 105 milliójából elsőszülött fia 90-et kapott, 7K-et ennek négy fia és csupán a fönmaradó 7% jutott a többi 11 gyermeknek. E végrendeletből csúnya családi pörpatvar támadt, A főörökös kénytelen volt néhány milliót áldozni a családi békéért.

William H. Vanderbilt 56 éves volt, amikor a nagy vagyont örökölte. Nehézkes, lassú észjárású volt, akit atyja csak lassan vezetett be az üzleti életbe. Távolról sem volt meg benne atyja üzleti zsenialitása, merészsége, eredetisége. Azt folytatta, amit ettől tanult, új elemet nem hozott az üzleti módszerbe. Az új nehézségekkel szemben igen közepszerűen viselkedett. Pedig akkor már más világ volt, mint amikor atyja a kis, néhány mérföldes vonalakat vásárolta össze. A középső és nyugati államokban hatalmas társulatok keletkeztek, több ezer mérföldnyi vonalaikkal és a társulatok a maguk államainak törvényhozását ép úgy a zsebükben tartották, mint a Vanderbiltek New -Yorkét. Ezekkel szemben új fegyverekre lett volna szükség, ilyenek pedig az ifjabb Vanderbiltnek nem álltak rendelkezésére. Sőt csakhamar újabb és még veszedelmesebb ellenfelek jelentkeztek: a nagy ipari trösztök, elsősorban a *Standard Oil* Rockefeller-rel, akivel még külön foglalkozunk. A közvélemény is kezdte nagyon veszedelmeseknek találni a vasutakat, elsősorban azt, hogy egyes emberek egész államok közlekedését tartják kezükben. Parlamenti bizottságot küldtek ki és a közhangulat nagyon izgatott volt.

Mindezekkel szemben Vanderbilt igen közepesen védekezett. Miután a konkurens vasutakkal való harcokban egy-két érzékeny veszteség érte, jobbnak látta, hogy kibéküljön velük és egyezséggel kapjon részt a

zsákmányból. A trösztökkel is egyezkedett, mert ezek hatalma nőttön-nőtt és nem volt messze az az idő, amikor a *Standard Oil* parancsolt a vasutaknak. A parlamenti bizottságtól megijedt és a New York Central 400,000 birtokában levő részvényének felét sietve adta el egy többnyire angol arisztokratákból álló szindikátusnak. Az érték kapott 35 millió dollárt államkötvények vásárlására fordította, valószínűleg azért, mert ezek adómentesek voltak. Az államkötvények vásárlását tovább is folytatta, amíg néhány év múlva 54 millió dollár értékű 4 százalékos kötvénye nem volt.

Apja módszerét sikerrel alkalmazta akkor, amikor a West Shore vonalat győzte le, amely a Hudson folyó jobb partján okozott versenyt az ő balparti vonalának., Elsősorban leszállította a díjtételeket, azután pedig a pénzügyi zavarba jött vállalatot összekötetései útján megakadályozta abban, hogy bárhol is kölcsönt találjon. A piacra kerülő részvényeket olcsón vásárolta meg. Végre is a vállalat csődbe került, árverésen Vanderbilt kezébe jutott, aki aztán rendbehozta a vonalat és az alaptőke vizezése által milliókat keresett.

1880 táján Vanderbilt egyszerre megváltoztatta életmódját. Hallatlan fényűzéssel építtetett magának az 5-ik Avenue-n (ez ma is a milliomosok rezidenciája) oly palotát, amelynek belső berendezésén hatszáz munkás másfél éven át dolgozott, akik közül egyebek között 60 kőművest Európából kellett hozatni. 8X12 m. méretű ebédlője renaissance stílusban épült, falait Angliából importált faragott tölgy borította, mennyezetét pedig egy óriási, vadászjelenetet ábrázoló festmény. Bár nyilván semmi érzéke a művészet iránt nem volt, négyzetláb számra kezdte vásárolni Euró-

pában a képeket azoktól a divatos festőktől, akiket szakértők ajánlottak neki. Hízelt hiúságának, hogy mecénás hírébe jutott. Pazarlónak épen nem lehetett volna nevezni, mert hisz évi 10,350.000 dollár jövedelméből évente csak 200,000-et költött saját személyére és például minden vendéglői számlát a leggondosabban nézett át, csak igyekezett némileg vagyoni helyzetéhez képest élni. Egy barátja előtt halála előtt két évvel úgy nyilatkozott, hogy vagyona 194 millió dollárt tesz ki „és“, folytatta, „én vagyok a világon a leggazdagabb ember. A Westminster hercegnek ugyan 200 milliója van, de ez többnyire földes házbirtok és alig hoz két százalékot.“

Apjának 30 évi folytonos munkára volt szüksége, hogy 105 milliót szerezzen, ő pedig a maga közepszerűségével 7 év alatt megkétszerezte ezt a vagyont, amely szinte magától nőtt. Mikor 1885-ben meghalt, 200 milliónyi vagyona fölött a következőképen rendelkezett. Két fia, Cornelius és William K. egyenként 50 milliót kaptak. 40 millió értékű vasúti részvényből és egyéb értékpapírból tartalékalapot létesített, amelynek kamata nyolc gyermeke közt osztandó föl. Ebből mindegyik gyermekre évi 500,000 dollár jutott, amely a végrendelet értelmében ezek gyermekeire volt szállandó. 40 millió dollár egyenlő részben volt fölosztandó a nyolc gyermek közt. A hátralevő 20 millió legnagyobb része az özvegynek jutott, 2 millió külön hagyatékként Corneliusnak, 1 millió egy kedvenc unokájának, különféle kisebb hagyatékok rokonoknak és barátoknak és mintegy 1 millió közcélokra.

A Vanderbilt-vagyon fejlődési menete az, mint egyébként a többi amerikai nagy vagyoné is, hogy

egyéni jellege fokozatosan csökkent. Az üzleti életbe, elsősorban a vasútügybe, csupán a két főörökös, Cornelius és William K. voltak bevezetve. Azonban az ő szerepük apjukénál is jóval jelentéktelenebb volt. Helyzetük nagy hasonlóságot mutat egy félig alkotmányos ország uralkodójáéval. Ellenőrizték az ügyek menetét, vétő-jogukkal is éltek, néha tettek kezdeményező lépéseket, nagyjában véve azonban csak hozzájárultak kipróbált alkalmazottaik intézkedéseikhez.

1893-ban voltak talán leghatalmasabbak vasutak tekintetében a Vanderbiltek. Vonalaik hossza jóval túlhaladta Magyarország egész vasúthálózatát és ami ennél fontosabb volt, összekötötte egymással Amerikának leggazdagabb úgyszólván és kereskedelmileg legjelentősebb városait, amilyenek: New York, Buffalo, Chicago, Cleveland, St. Louis, Cincinnati, Detroit, Indianapolis, Omaha. Pennsylvániában való terjeszkedésüknek egyik következménye az volt, hogy a leggazdagabb feketeszén, sőt nemsokára barnaszénbányái is kezükbe kerültek. Ebben az egész akcióban a Vanderbiltekkel mint pénzügyileg egyenrangú szövetséges J. Pierpont Morgan szerepel, aki hova-tovább magához ragadja a szellemi vezetésket. Az ellenpárt sem áll egy emberből, hanem a milliomosok egész csoportjából, akik között oly emberek szerepeltek, mint George M. Pullman, a róla elnevezett kocsik föltalálója, akiről már Marshall Field-del kapcsolatban volt szó és John Wanamaker, akinek philadelphiai áruháza, ha eleganciában nem is, nagyságban és forgalomban felülmúlja Marshall Field-ét. Pierpont Morgan energiájának volt köszönhető a győzelem. A köszöntermelésben elért haszonról némi fogalmat

nyújthat, hogy a termelési és szállítási költség egy heted részét teszi ki az árnak.

A Vanderbilt-vagyon jelenlegi állapotát az jellemzi, hogy keresztül-kasul van szöve mindenféle vállalkozásokkal és hogy a kívülálló nehezen állapíthatja meg, hogy mely részvénytársaságban mennyire vannak érdekelve. Már William H. érezte a New York Central vasútnál, hogy nagyon kihívja a közvéleményt, ha egy-egy nagy vállalat közismerten egyetlen ember vagy család kezében van. Ezóta a Vanderbiltek igyekeznek leplezni és titkolni, hogy hol és mennyire vannak pénzügyileg érdekelve, sőt gyakran változtatják is befektetéseiket. Az egész gazdasági helyzet ma különben is olyan, hogy alig beszélnek többé egyesekről mint hatalmi tényezőkről, hanem többnyire csoportokról.

A Vanderbiltek életmódja további közeledést mutat az európai örökölt vagyonok tulajdonosaihoz* Nemcsak hogy hallatlan fényűzéssel berendezett palotákban laknak az 5-ik Avenuen, hanem fejedelmi nyaralóik vannak a tengerparton és ami legjellemzőbb, leányaikat európai arisztokratákhoz adják férjhez, William K. leánya, Consuelo, Londonba ment férjhez a Marborough herceghez. A herceg palotájának rendbehozatala milliós költséget okozott. Általában úgy számítják, hogy e házasság az apának 10 millió dollárjába került. Tizenhárom évi együttélés után azonban 1908-ban bíróság „jó és elégséges okokból“ fől-bontotta ezt a házasságot.

Ugyanebben az évben, 1908-ban ment férjhez a másik gazdag Vanderbiltnek, Corneliusnak Gladys nevű leánya gróf Széchényi Lászlóhoz. A menyasszonynak 12 millió dollár magánvagyonja volt. Atyja

1899-ben halt meg és névleg 100 millió dollárnyi tényleg azonban sokkal nagyobb vagyont hagyott hátra.

Az arisztokratákkal való házasságok a közvélemény ellenséges magatartása dacára is egyre terjednek. Idáig mintegy 500 ily házasság történt és 1900-ban, egyetlen évben, 220 millióra becsülték az ily módon Európába került pénzt,

Jay Gould

Mindazok a milliomosok, akiről idáig volt szó, erkölcsi tekintetben bizonyára nem voltak túlságosan aggályoskodók. Jay Gouldot azonban a legtágabb lelkiismeretű üzletember is gonosztevőnek kénytelen nevezni. Némi túlzással szólva, tevékenysége két részre oszlott: 1.) pénzt szerzett és 2.) igyekezett ennek törvényes következményei alól kibújni. És mégis, meg kell állapítanunk, nem volt teljesen és mindig népszerűtlen. Népszerűségnek akkor örvendett, amikor tudták róla, hogy gazdag emberek pénzét szedte el. Ez tetszett a tömegnek. Az átlagos amerikai egyrészt erkölcsi elégtétel-félét érezte, hogy valaki az ebül gyűlt Vanderbilt-vagyont megdézsmálta, másrészt a kárörömhöz elismerés is járult: ügyes embernek tartották azt, aki a tolvajtól is tudott lopni. E népszerűség olyanféle volt, mint nálunk valaha Rózsa Sándoré, aki a szegény embert nem bántotta. Sajnos, Jay Gouldról hamar kitűnt, hogy a kisvagyonúakat épp úgy kifosztotta, mint a gazdagokat és mikor meghalt, osztály- és vagyonkülönbség nélkül mindenütt a lehető legrosszabb nevet hagyta hátra.

1836-ban született, mint egy szegény farmer fia, New York államban. Igen szűkös viszonyok közt nőtt föl, apja még csak nem is iskoláztatta, a teheneket kellett őriznie, A fiú azonban mégis megtanult írni és olvasni és pedig úgy, hogy egy kovácsnak mindenféle apró szolgálatokat teljesített, aki ennek fejében bevezette a műveltség elemeibe. 15 éves korában egy vas-kereskedésbe lépett, hol reggel hattól este tízig volt elfoglalva. Már hajnali három órakor talpon volt, tanult, képezte magát, elsősorban a matematikában. Csakhamar egy térképező mérnök vette magához, havi 20 dollár fizetéssel. Ettől távozva, önállóan készített térképeket. Így sikerült 5.000 dollárt félretennie.

Ezzel az 5,000 dollárral kezdte meg üzleti pályafutását és pedig a cserzőiparban. Nem bizonyos, de valószínű, hogy térképészeti kirándulásai közben ébredt föl figyelme eziránt az iparág iránt. Sikerült megnyernie az öreg Pratt ezredesnek, egy dúsgazdag cserzőnek közreműködését. Meglehetősen rejtélyes, hogy a viszonylag vagyontalan fiatalember miként tudta rávenni Pratt-et, hogy az akkor vad Nyugat-Pennsylvania-ban ily kockázatos vállalkozásba fogjon. Némelyek úgy hiszik, hogy Gould nagyon csábító színekkel festette a várható hasznot, mások viszont — és ez látszik valószínűbbnek — úgy tudják, hogy Gould egy lapban, amelynek rövid ideig ő volt a szerkesztője, cikket írt Pratt köztársasági alelnöksége mellett. Erről ugyan komolyan szó sem lehetett, de az öreg ember hiúságának oly jól esett e cikk, hogy szívesen beleegyezett annak írójának abba a javaslatába, hogy Nyugat-Pennsylvania-ban bőrgyárat

állítson föl. E vállalatnak társtulajdonosa és teljhatalmú igazgatója Gould lett.

A társaság kitűnő üzleteket csinált és 1857-ben szerencsésen állta ki a nagy pénzügyi válságot. Két év múlva Pratt kivált a cégből. E kiválás körülményei kissé homályosak. Úgy beszéltek, hogy az öreg Pratt valahogy rájött, hogy Gould a cég nevében kölcsönvett pénzzel magánügyleteket kötött. Mikor egyszer Gould egy útvjáról visszajövet az irodába lépett, Pratt éppen a főkönyvet nézte át. Ebből szóváltás támadt, amelynek folyamán Pratt kijelentette, hogy azonnal kilép a cégből, ha részét kifizetik. Úgy gondolta, hogy erre Gould képtelen. Azonban rosszul számított. Gould már készült erre az eshetőségre. Rávette Charles M. Leupp-ot, egy gazdag new-yorki borkereskedőt, hogy Pratt kifizetésében támogassa. Így tehát Pratt helyét Leupp foglalta el. Csakhamar azonban Leupp is elkezdett bizalmatlankodni. Egy ízben Gould távollétében megjelent a sheriff a rendőrökkel és lefoglalta a gyárat. Gould azonban nem ijedt meg, összehívta alkalmazottait és kiverte a rendőröket. Üzleti pályafutásának ily kezdő fokán máris megnyilatkozott Gould jellemző elve, hogy t. i. mindent szabad tenni, ami a sikert biztosítja. Hogy mi történt az üzletfelek közt, bizonytalan, tény azonban az, hogy Leupp csakhamar pénzügyi zavarok miatt öngyilkosságot követett el. Egyideig a börtény is zárva volt, mikor azonban megnyílt, Gould volt az egyetlen tulajdonos, 250 embert foglalkoztatott és évente másfélmillió font talpbört adott el.

Valószínű, hogy Gould már Pratt pénzét is értékpapírüzérkedésre használta. 1860-ban azonban kizárólag erre az üzletágra adta magát. A polgárháború

és az azt követő idő nagyon kedvező alkalom volt erre, A háború úgy az üzleti, mint a közéleti erkölcsöt nagyon leszállította. A katonák ezerszámra dobálták el a használhatatlan cipőket, sátorlapokat és ruhaneműt, valamint a fegyvereket, amelyek több kárt tettek a használóban, mint az ellenségben, a hadiszállítók azonban, összejátszva a katonai és polgári hatóságokkal, milliókat kerestek. A legszemérmelenebb csalások és lopások százait és ezreit találjuk felsorolva a háború után kiküldött kongresszusi bizottságok jelentéseiben. Jay Gould valóban nem állt egyedül.

Az első vasút, amelyben érdekeltséget szerzett, egy alig 100 kilométernyi vonal volt Vermont és New York államok között. A kötvényeket a kibocsájtási árnak tíz százalékan vásárolta és csakhamar megszerezte a szavazatok többségét. A vonal rendkívül le volt romolva, azonban Gould szakértők segítségével annyira rendbehozta, hogy a forgalom emelkedett, vele együtt emelkedett a részvények árfolyama is, úgy hogy ezeken nagy haszonnal adott túl.

A következő vasútvállalkozása az Erie vasút volt, melyről már Vanderbilttel kapcsolatban esett szó. E vállalat 1832-ben alakult, igen jelentékeny államségéllyel és fővonala New Yorkból Buffalón át vitt Chicagóba. Említettük, hogy az Erie vasút a hatvanas évek vége felé Drew kezébe került, majd pedig Vanderbilt vette meg a részvények többségét. Eredetileg ki akarta tenni az igazgatóságból Drewt, de ennek könyörgésére mégis megváltoztatta szándékát. Életében talán először hallgatott Vanderbilt a könyörületesség szavára, azonban nagyon megbánhatta. Drew t. i. behozta az igazgatóságba Gouldot és

James Fisk-et, kikkel egyetértésben Vanderbiltet alaposan megkopasztották. Vanderbilt ugyanis minél több részvényt akart vásárolni, hogy a vonal teljesen az ő kezében legyen. Erre Gouldék azon a címen, hogy a vasút rendbehozatalára pénz kell, elsőbbségi kötvényeket bocsájtottak ki és ezeket titkon részvényekké változtatták át, amelyeket jó magas árfolyamon Vanderbilttel vétettek meg. Ez kissé későn ugyan, de rájött a csalásra és egy bíró által, aki az ő zsoldjában állt, megtiltatta a további részvényki-bocsájtást és a kötvényeknek részvényekre való változtatását. Vanderbilt e győzelmének hírére a részvények 30 százalékkal emelkedtek. Gouldék azonban még nem fogták ki a fogásokból. Egy messenger boy által ellopatták a részvénykönyveket és egyszerre százezer részvényt dobtak piacra. Senkisé sem sejtette a részvények eredetét. Vanderbilt ügynökei sietve vásároltak mintegy 7 millió dollár értékben részvényt, de mások is siettek a vásárlással.

Vanderbilt huszonnégy órlán belül rájött a csalásra, de már későn volt. Gouldék a részvényekért befolyó pénzzel sietve távoztak New York állam területéről Jersey államba, ahol fittyet hánytak az ellenük kiadott elfogatási parancsra. Helyzetük azonban csak egyelőre volt biztos, mert hisz a kiadatási eljárást meg lehetett indítani ellenük. Gould 500.000 dollárral titkon Albany-ba, New York állam fővárosába ment és kezdte a szenátust megvesztegetni. Sikere teljes volt, mert a szenátus törvényesítette a részvényki-bocsájtást, bármennyire is dühöngött Vanderbilt és bármennyire szórta ő is a pénzt a szenátorok közt.

Gouldék azonban még távolról sem érezhették

magukat biztonságban, mert mindenféle más perek is folytak ellenük. Viszont Vanderbiltnek is be kellett látnia, hogy az eljárás nagyon hosszadalmas, a siker pedig kétséges. Így tehát megindultak az alkudozások. Hosszas huza-vona után létrejött az egyezés, melynek eredményeként Vanderbilt súlyos vesztesége mintegy két millió dollárra csökkent, ennek ellenében azután a följelentéseket visszavonta. Mikor így Gould a legnagyobb veszéllyel szemben biztonságban érezte magát, összeállt Fisk-kel és ketten harmadik cinkostársukat, Drew-t kidobták az igazgatóságból és pénzügyileg is teljesen tönkretették. Drew megpróbálta a Vanderbilttel szemben oly sikeresen alkalmazott könyörgő módszereit, azonban teljesen sikertelenül, Gouldékat semmiféle könyörgés meg nem hatotta.

Az Erie vasútban azonban Vanderbilten kívül más nagytőkések is voltak érdekelve, akiket a részvénycsalás nagyon károsított és akik legalább azt akarták megakadályozni, hogy Gouldék további részvényeket bocsássanak ki. A bíróság természetesen elismerte ezt a jogukat, azonban Gould fegyveres őröket fogadott, akik megakadályozták a nagyrészvényeseket abban, hogy a vállalat főkönyveit hatalmukba kerítsék, egyúttal pedig újból nekifogott, hogy az állami törvényhozást a maga szolgálatába állítsa. Ez teljes mértékben sikerült. Keresztülvitte, hogy az igazgatóságnak csak egy ötöde léphet vissza évente és hogy a bíróság csupán egy esetben mozdíthat el valakit az igazgatóság tagjai közül, ha ellene az államügyész emelt vádat. Hogy ezt az államügyész ne tegye, arról Gould gondoskodott.

Teljes biztonságban érezvén magát, Gould vak-

merően folytatta a részvénykibocsájtását. Nemcsak az államügyészségre számíthatott, hanem — ami talán még fontosabb volt — Tweed-rd a new yorki városi politikai korrupció főm esterére, akit beválasztott az igazgatóságba. Emellett a parlament vesztegetését is folytatta. Erről később az 1873-i parlamenti bizottság előtt nagyon nyíltan beszélt:

„Az egyes vesztegetési esetek számára ép oly lehetetlenség emlékezni, mint arra, hogy nap-nap után hány teherkocsi jár az Erié vasút vonalain.“

A különböző politikai pártokkal való összekötetéséről pedig így nyilatkozott:

„A köztársasági kerületekben köztársasági voltam, a demokratákban demokrata, a kétsekben én is kétes, azonban mindenütt Erie-vasút párti voltam.“

A megcsalt részvényesek végül is eltanulták Gould fogásait. Látták, hogy hiába mennek a bírósághoz vagy a parlamenthez mint egyszerű panaszosok, ők is Gould módszeréhez fordultak, Elsősorban is nem sajnálták a pénzt a parlamenttől. Azután megvesztegették a vállalat igazgatóit. Ez nem sokba került, mert az igazgatók csupán fix-fizetést kaptak és egyébként semmi sem kötötte őket a vállalathoz. Az igazgatók állásukból elmozdíthatók nem voltak, ellenben lemondhattak. Ezt meg is tették, mire a részvényesek, akik mindennek az útját gondosan előkészítették, sietve választottak új igazgatóságot. Az egész akció költségeit hozzáértők 750,000 dollárra becsülték.

Még ennél is nagyobb baj érte azonban Gouldot. Egy üzlettársa, akit egy osztozásnál megrövidített, bosszúból közös üzleti könyveit a bíróság kezére juttatta, amelyekből kitűnt, hogy Gould a részvényese-

ket tizenkétmillió dollárral károsította meg. Erre a bíróság Gouldot letartóztatta és kötelezte, hogy a tizenkétmilliót fizesse vissza. Gould már teljesen elveszettnek látszott. Azonban mégis kivágta magát. Hajlandónak nyilatkozott, hogy a tizenkét milliót visszafizeti. E nagyhangú nyilatkozat megtétele előtt titkon lehetőleg sok részvényt vásároltatott össze, mert tudta, hogy nyilatkozata folytán nagy árfolyam-emelkedés lesz. Így is történt. Erre ügynökei a részvényeken nagy haszonnal adtak túl. A részvényesek fizetesként hajlandók voltak részvényeket is elfogadni. Gould átadott állítólag hatmillió értékű részvényt, mire a részvényesek panaszukat visszavonták. Csakhamar kitűnt, hogy az átadott részvények piaci értéke nem több 200.000 dollárnál.

E vasúti spekulációnál is nagyobb szenzáció volt Gould aranyspekulációja, amely a világhírű „fekete péntek“-kel érte el tetőpontját.

A polgárháború után, bár persze sokkal enyhébb formák közt, ugyanazok a pénzügyi bajok kezdtek mutatkozni, mint a mostani világháború után. Nevezetesen, elsősorban a fedezet nélkül kibocsájtott papírpénzt senkisé sem akarta teljes értékében elfogadni. Így azután az aranyra a papírpénzhez viszonyítva nagy ázsiója keletkezett. Gould pedig elhatározta, hogy megkeríti a szabad forgalomban levő tizenötmillió dollár névértékű aranyat és az arany árát még magasabbra fogja emelni. Ennek csupán egy akadálya volt. T. i. a szövetségi kormánynak 25 millió dollárnyi aranya volt tartalékban, amely összegből, ha csak valamennyit is átenged a közforgalomnak, ez az ár azonnal lenyomná. Gouldnak tehát az volt az érdeke, hogy a tartalékban levő arany ne kerüljön

piacra. Erre nagyon alkalmasnak látszott a köztársaság elnökének, Grant-nek veje: A. R. Corbin.

Ezt a már meglehetősen korrupst embert sikerült Gouldnak belevonnia tervébe. Corbin főadata az volt, hogy Grantot szemmel tartsa és lehetőleg bírja rá ama, hogy a tartalékban levő 25 millió aranyból ne vessen semmit piacra. Hamarosan kitént azonban, hogy Grant egyáltalában nem illett bele Gould tervébe. T. i. egyrészt egyáltalában nem hallgatott semmiben sem veje tanácsára, sőt ezt óva intettéi hogy arany spekulációba ne bocsájtkozzék, anélkül azonban, hogy egy szóval is hajlandó lett volna nyilatkozni, hogy mi a szándéka a 25 millióval. Gould mindamellett nem ejtette el Corbint. Egyrészt jó volt kémnek, mert hisz valamelyes híreket mégis tudott hozni az elnökről, amelyekből lehetett egyre-másra következtetni, másrészt kifelé, a tőzsdén, nagyon növelte Gould tekintélyét, mert hisz mindenki azt hitte róla, hogy Corbin révén elsőrendű információi vannak. Úgyszólván csak tekintélyének növelése volt célja azzal, hogy más magasrangú hivatalnokokat is belevont manipulációiba.

Gould egyre vásárolta az aranyat, amelynek árfolyama nőttön-nőtt. Már 140-en állt, amikor a nagy pénzemberek kezdték gyanítani a valódi helyzetet. Annaira elterjedt annak híre, hogy Gould nem számíthat a kormány támogatására, hogy tulajdon ügynökei is kezdtek aranyat eladni. Erre Gould régi üzlettársához, Fisk-hez fordult. Ezt sikerült valamilyen fogással meggyőznie, hogy Grant tényleg szövetségese neki. Ketten Fisk-vel hatalmukba kerítették a *Tenih National Bank*-zt és ezt a pénzintézetet használták föl az arany spekuláció finanszírozására. Tíz-

millió számra bocsájtották ki a bank által aláírt csekkeket és 30—40 millió értékben vásároltak aranyat, illetve csak kötésekert szereztek, mert hisz ennyi arany egyáltalában nem volt az egész piacon. 1869 szeptemberben nemcsak, hogy az összes meglevő arany Gouldék kezében volt, hanem még 70 millió arany követelésük volt bankároktól, gyárosoktól és kereskedőktől. Gould szigorúan követelte az arany tényleges szállítását, ami az egész üzleti világban, Amerikán kívül is, óriási zavart okozott. Nagy cégek váltak fizetéseképtelenné és a többiek is remegtek, hogy nem kerül-e csakhamar reájuk is a sor.

Ekkor Grant elhatározta, hogy közbelép, hogy a tartalékban levő arannyal helyreállítsa a teljesen fölborult gazdasági rendet. Azonban Gould valami módon még kellő időben értesült az elnök szándékáról. Elhatározta az őt jellemző gyorsasággal és kíméletlenséggel, hogy üzlettársai bőrére megmenti a magáét. Nyilvánosan, a tőzsdén, vette az aranyat, titkon azonban kezdte ügynökei által a legnagyobb sietéssel eladni. Szeptember 24-én, a híres „fekete péntekben érte el a tőzsdén az izgalom tetőpontját. A kortársak leírásai mutatják, hogy ez volt a new yorki tőzsde legizgalmasabb napja. Az arany már 162-n állt. Ekkor érkezett az a váratlan hír, hogy a szövetségi kormány az aranyhiány enyhítésére hajlandó aranyat eladni. Egy negyedóra múlva vége volt az egész aranyspekulációnak.

Gouldnak mintegy 12 milliója volt arany eladásból. Ha azonban vásárlásait ki kellett volna fizetnie, erre egész vagyona sem lett volna elegendő. Újból szokott fegyvereihez nyúlt, a bíróságok megvesztegetéséhez. A bíróságok megtiltották az aranyügyle-

lek folytatását és azok lebonyolítását. Így sikerült Gouldnak a 12 millióból 11-et megmentenie, amiből Fisk alig kapott valamit. A nyilvánosság sokáig mit sem tudott arról, hogy Gould titkon aranyat adott el és mindenki azt hitte, hogy óriási vagyont veszített el. Tényleg azonban a dolog úgy állt, hogy Gould vagyona, amelyet az aranyspekulációval és az Erie vasúttal szerzett, mintegy 25 millió dollár lehetett és ezzel új hadjáratra készült, még pedig a *Union Pacific* vasút ellen.

Ezt a vonalat a kongresszus 1862-ben engedélyezte. A vállalat, amely százmillió dollár alaptőkével alakult, a következő kedvezményeket kapta. Az 1.000 mérföld (1600 km.) hosszú és 100 láb (30 m.) széles vasúti testet, amely állami föld volt, ingyen kapta, azonfölül az építéshez szükséges anyagot is ingyen vehette az állami területről, Igénybevehetett továbbá a kormánytól nagy kamatmentes kölcsönöket. De kapott egyebet is. Az Egyesült-Államok egész területe 1785 óta úgy van fölmérve, hogy az oly négyzetekre oszlik, amelyek mindegyike 640 acre (= 1 négyzet angol mérföld). Ezt nevezik *section*-nek. Az *Union Pacific* vasút tehát a vonalától jobbra és balra elterülő földből 10—10 mérföld széles sávban ingyen kapott meg minden második *section*-t. *)

1864-ben a vállalat, mint utóbb egy kongresszusi bizottság megállapította, 436.000 dollár költségen ujjabb, még kedvezőbb föltételeket eszközölt ki, To-

*) Ha e területet sakktablához hasonlítjuk, ez az adomány olyan, mintha csupán a fehér vagy csupán a fekete mezőket kapta volna a vasút. Az ajándékozás e módja igen gyakori volt és célja az volt, hogy az adott terület ne legyen összefüggő és ne mozdítsa elő a nagybirtok kialakulását.

vábbi állami pénzeket kaptak, amelyek mérföldenként 16—48 ezer dollár közt ingadoztak, az eddig adott kölcsönök visszakapása pedig az államokra nézve teljesen illuzóriussá vált. Az eddig kapott húsz sávós földadományt 40-re terjesztették ki, úgy hogy a vállalat összesen mintegy 12 millió acre (kb. 8.3 millió kat. hold) ingyen föld fölött rendelkezett. Hogy azonban az államoktól a pénzt megkapják, a vonal bizonyos részének el kellett készülnie. A vállalat helyzete igen jó volt, de készpénzre volt szükségük, hogy az építést megkezdjék. Ez pedig csak nehezen volt kapható, A pénzhiány oly nagy volt ekkor, hogy a bankok csak 20, 50, sőt 100 százalékos haszon reményében kölcsönöztek. 1865-ig a vállalat csak 500.000 dollárt tudott magánpénzekből előteremteni.

Amikor ily rosszul álltak az ügyek, a vezérigazgató, Ames, ki a kongresszusnak is tagja volt, azzal a mentő eszmével állt elő, hogy vonják bele a vasútépítésbe a *Credit Mobilier* nevű vállalatot. Ez finanszírozón egy a *Union Pacific*-től formálisan különálló vasútépítő vállalatot. A *Credit Mobilier* igen jóhangzású cég volt, amelyben az Egyesült-Államok legvagyonosabb és legtekintélyesebb emberei voltak részesek, úgy hogy amikor e cég vette kezébe az építést, azonnal jelentkezett a szükséges pénz. Az építési szerződés létre is jött és amily arányban épült a vonal, oly arányban kapták Gouldék az államkötvényeket szubvencióként. E kötvények összege 27,213.000 dollárt tett ki.

Erre az időre esik, hogy a *Credit Mobilier*t a sajtó támadni kezdte, úgy hogy az egész ügy a kongresszus elé került. A vita folyamán kitűnt, hogy a kongresszusnak számos tekintélyes tagja részese a

vállalat legszennyesebb ügyeinek. Nagy botrány támadt ebből, a kongresszus bizottságot küldött ki, amely megállapította, hogy a vasút tényleges építési költsége csupán 50 millió dollárt tett ki, a Credit Mobilier azonban 93 és fél milliót dugott érte zsebre. Az ügy a bíróság elé került, de ekkor az érdekeltek közbeléptek, aminek eredményeként a bíróság „nem tudta“ megállapítani, hogy ez ügyben kongresszusi tagnak is része volna, a vállalat elleni keresetet pedig azzal utasította el 1878-ban, hogy a kormány követelésével csak akkor állhat elő, amikor a vállalat a kapott kölcsönöket visszafizetni tartozik, azaz 1895-ben.

Gouldnak már régi vágya volt, hogy a Credit Mobilier-vel összeköttetésbe lépjen. Azonban ez az arisztokratikus társaság távol tartotta magától a több mint gyanús hírű embert. Amikor azonban a kongresszusi botrány kitört, a finnyáskodásnak nem volt többé értelme. Gould ez időben a legnagyobb pénzügyi szakértő hírében állott, így tehát a Credit Mobilier nem utasíthatta vissza a vele való együttműködést. Ily összeköttetéssel 1873-ban a *Union Pacific* 100.000 részvényét vásárolta meg és néhány év alatt ugyanennyit vett még hozzá.

Első akciója abban állt, hogy Russel Sage-zsel és Sidney Dillonnal, két magához hasonló vasúti millióssal együtt építési engedélyt szerzett a *Kansas Pacific*-hez. Az új vállalat vagyona tulajdonképpen nem volt egyéb, mint a szubvencióként kapott államkötvények és 3 millió acre föld. A *Kansas Pacific*-et Gouldék maguknak szerezték meg, amikor pedig megkapták, megfelelő haszonnal a *Union Pacific*-nek adták el, amelynek igazgatói voltak. Az új vonal

építésére szükséges pénzt két csoport kölcsönözte, az egyik élén Pierpont Morgan állt, akiről még később lesz szó. Alig kezdett az új vonal épülni, Gould új tervvel állt elő, a Colorado Pacific tervével, amely a Kansas-nak konkurens vonala lett volna. Mindenfelé arról beszélt, hogy a Union Pacific hatalmát és monopóliumát nem lehet tovább túrni és hogy ezen csak az egységes verseny segíthet. A közvéleményt a jelszavak csak úgy megtévesztették és Gould népszerűségét, csak úgy emelték, mint amikor az öreg Vanderbilt ellen harcolt az Erie vasútnál. Mindenki úgy látta, hogy a Kansas Pacific ügye rosszul áll. Részvényeinek árfolyama valósággal zuhan. Gould potományon vásárolhatta össze a részvényeket. Amikor úgyszólván valamennyi az ő kezében volt, a Kansas egyesült a Union-nal és senki többé nem hallott a Colorado-ról.

Ezután Gould nekilátott a Union Pacific kifosztásának. Ezt a műveletet több más vasútnál is megtette és módszere, legalább alapvonásaiban, meglehetősen hasonló volt mindenütt. Elsősorban annyi szubvenciót zsarolt ki még, amennyit csak lehetett és mindazoktól, akiktől csak lehetett. Kapott földeket, pénzt, új engedélyeket és állami kölcsönöket, amelyeket sohasem fizetett vissza. Azután fölvizezte a tőkét, nyomatta az új részvényeket és kötvényeket, amennyit csak a piacon el lehetett helyezni. Erre elkezdett óriási osztalékokat fizetni. Ezzel, valamint megfizetett sajtójával lehetőleg fölhajtotta a papírok árfolyamát. Néha, mint a Kansas vasútnál is láttuk, ezt azzal komplikálta, hogy először valami fogással leszorította az árfolyamot, olcsón összevásárolta a papírokat és azután újból fölszöktette az árfolyamot.

A végén föltűnés nélkül eladta a részvényeiket és kötvényeket a mesterségesen fölhajtott áron és az így teljesen kiszipolyozott vállalatot magára hagyta. Csupán a Union Pacific-nél mintegy 40 millió dollárra teszik Gould nyereségét,

E nyereség nem jelentéktelen része származott oly nagytőkések zsebéből, akik alig voltak nálánál érzékenyebb lelkiismeretűek és akik nem akartak belenyugodni veszteségükbe. Mihelyt azonban bírósági eljárásra, kivált pedig bűnperre került a sor, nehéz volt Gouldot megfogni. A legkörmönfontabb ügyvédek álltak rendelkezésére. Nagy Frigyesről beszélik, hogy amikor bármilyen katonai akciója a nemzetközi jogba ütközött, azzal vigasztalta magát, hogy jogászai siker esetén utólag majd fogják igazolni tudni eljárása jogosságát. Hasonlóan gondolkozott Gould is. Ha megvolt a pénzügyi siker, ügyvédei bármely bíróság előtt is fehérre mosták. Ez annál könnyebb volt, mert a bíróságokkal is ápolta a jó viszonyt. Előfordult az is, hogy volt ügyvédeiből kerültek ki a bírák. Ilyenkor persze chance-ai még kedvezőbbek voltak. Még könnyebb volt helyzete, ha egy állam vagy város volt perbeli ellenfele. Erkölcsi testület, ha legvitalisabb érdekeiről is van szó, bizonyos határon nem mehet túl az ügyvédi honorárium fizetésénél, ily elvvel és fizetéssel azonban csak oly tehetségeket lehet biztosítani, mint amilyen az átlagos állami vagy városi ügyész. Ez kétségkívül nagy hátrányt jelent.

Gouldnak sikerült is így megúsznia az ellene indított bűnpereket, Legszorultabb volt helyzete 1888-ban, amikor valóban minden ellene volt. Vádlói igen hatalmas és tekintélyes milliomosok voltak. Azok között, akiket megkárosított, egy new yorki lap tu-

lajdonosa is volt, aki azután nap-nap után vastagbetűs címfőlírású hasábos leleplező cikkeket közöltetett Gould ellen.)* És ami betetőzte a dolgot, az esküdszék elnöke egy olyan ember volt, akit tizenöt év előtt valami vasútügyben nagyon érzékenyen károsított meg. Gould igen közel érezte magát a börtönhöz. Az volt a vád ellene, hogy 30.000 részvényt hamisított. Itt csak egy segíthetett rajta. Yachtjára ült és külföldre utazott, ahol megvárta azt, hogy az elévülés segítsen helyzetén.

A *Texas Pacific* és egyéb vonalak ügye oly hasonló az előbbihez, hogy elbeszélésük szinte ismétlésnek tűnik. A vasutakon kívül Gould még két üzletágban vett részt: a távíróban és városi villanyosban.

A távirónál Willám H. Vanderbilt-tel jött összeütközésbe, taki a *Western Union Telegraph*-nek volt tulajdonosa. Gould Sage-zsel együtt konkurrens vonalat épített és annyira rontotta Vanderbilt vállalatát, hogy ennek nem maradt más hátra, mint vagy egy új vonalat megvenni vagy a magáét eladni. Az előbbire szánta rá magát Mikor így megkopasztotta Vanderbiltet, elkezdte a tőzsdén és a sajtóban leszólítani a Western árfolyamát és az olcsón piacra kerülő részvényeket összevásárolni. Az ily manipulációban akkor senki sem mérkőzhetett Goulddal. Vanderbilt 1881-ben egy szép napon arra ébredt, hogy a Western részvényeik többsége Gould kezén van, sőt még azé az új vállalaté is, amelyet néhány év előtt vásárolt Gouldtól drága pénzen. A távíróvonalat

*) Az amerikai lapokra nézve is áll Mikszáthnak az a bon mot-ja, hogy annyira korruptak, hogy amikor pénzről van szó, képesek még az igazat is megírni.

Gould rendbehozatta és noha tömegesen bocsájtott ki új részvényeket, a vállalat jókarbantartását sohasem hanyagolta el. Az előbbiekhöz hasonló módon jutott a new yorki emelvényes vasút birtokába Sage-zsel és egy Cyrus Field nevű milliomossal. Mikor Fieldre már nem volt szüksége, Sage-zsel együtt az igazgatóságból a legperfidebb módon kibuktatták és vagyoniilag is teljesen tönkretették.

Gould abban különbözött a többi milliomostól, hogy nem volt oly robusztus egészsége, mint a többieknek. Gyöngé, törékeny ember volt, finom, behízelgő hanggal. Senkisémet sejtett benne energiát és rosszindulatot. Nagyúri módon élt. 500 acre-es gyönyörű parkban volt kastélya, a világ legpazarabb üvegházaival és New Yorkban is fényes palotája volt az 5-ik Avenue-n. A Western Telegraph Company révén az újságok információja kezében volt és ő volt az első a millimosok közt, aki a lapokat pénzügyi manőverjeire rendszeresen használta ki. Nagyon értett ahhoz, hogy magát a kisemberek védőjének tüntesse föl, aki a Vanderbiltek és hasonló monopolisták hatalmát akarja megtörni. Ebben a tevékenységében kivált a World című lapot használta föl, amely ekkor az ő lapja volt és csak később ment át a magyarországi származású Pulitzer kezébe.

A sok izgalom nagyon megviselte Gould idegzetét. Negyvenöt éves, korában már öreg ember volt. Álmatlanságban szenvedett és gyakran egész éjjel sé tált föl és alá fényes palotájában, hogy álmodjon. 1892-ben halt meg, 56-ik életévében. Vagyona 77 milliót tett ki névleg, tényleg persze e vagyon sokkal nagyobb volt. A vagyont hat gyermeke egyformán örökölte, nem követte Vanderbilt és más milliomosok

példáját, akik vagyonuk legnagyobb részét legidősebb fiukra hagyták. Az újabban támadt óriási vagyonok folytán a Gould-család már nem tartozik a leggazdagabb milliomosok közé.

Jay Gould a közgazdaságilag legkárosabb milliomosok közül való volt. Azt mondhatni, hogy semmit sem alkotott) mindent készen vett el másoktól. Úgy szólván abból gyűjtött vagyont, hogy meglévő vállalatokat tett tönkre. Üzleti módszerére legjellemzőbb az a tény, hogy eme számos vállalat közül, amellyel összekötetésben volt, csupán háromnak részvényeiben volt igazán bizalma; ezek: a Missouri Pacific, a Western és a Manhattan Elevated (emelvényes vasút). Minden egyéb részvényvásárlása ideiglenes jellegű volt és csak spekulációi célját szolgálta,

Tom L. Johnson

Jay Gould élete az üzleti erkölcs oly mély süllyedésének példája, hogy ez már magában is indokoltá teszi, hogy utána egy erkölcsi ellenlábásával, a kevésbé ismert nevű Tom L. Johnsonnal foglalkozzunk. Van azonban erre egyéb ok is. Ez az, hogy Johnson megírta önéletrajzát, amely közvetlenül halála után jelent meg. E könyv nem valami irodalmi remekmű, azonban frissesége és közvetlensége folytán kitűnő alkalmat nyújt a milliomosok, a nagy vagyonszerzők pszichológiájának megismerésére. De fontos Johnson életrajza azért is, mert egy oly üzletág viszi benne a főszerepet, amellyel idáig csak mellékesen foglalkoztunk: a városi közúti.

Nincsen ország, ahol a városi közútnak oly

jelentősége volna, mint Amerikában. Ez az amerikai város építkezéséből is következik. Tudniillik a városokban külön van az üzleti és a lakásnegyed. A legtöbb embernek nagy utat kell megtennie munkahelyiég. A városi közúti azonban Amerikában nem maradt a városban, hanem kivisz a szomszédos falvakba, sőt városokba is. Így csakhamar nagy villamosvasúti hálózat keletkezett, amely 1913-ban 43,000 mérföld (69.000 kilométer) volt, azaz az összes (háború előtti) magyar vasúti vonalnak több mint háromszorosa. A villamosok terjeszkedése teszi lehetővé, hogy New Yorktól Chicagóig szinte megszakítás nélkül lehet villamoskocsin utazni.

A városi közúti igen heves harcokra adott okot a városokban, amióta egyes városok kísérletet tettek a közhasznú üzemek (főleg víz-, gáz- és villanyszolgáltatás) városi kezelésére. A magánvállalatok mindent elkövettek ennek megakadályozására. E küzdelmet a leggyökeresebb eszközökkel folytatják, amint ez Johnson életrajzából eléggé kitűnik. Egy kitűnő amerikai kézikönyv, amely a városi szocializmusról szól, a következőkben foglalja össze a városi üzemek mellett és ellen szóló érveket:

Mellette szólók. A világítás, vízszolgáltatás és közlekedés községi üzeme azért helyes, mert:

1. A közigazgatás föladata minden, ami a közjót előmozdítja és a köz megkárosodását hátráltatja. Ez nem szocializmus.

2. Az ily üzemekből a magánvállalkozás eltávolítandó, mert a következő károkat okozza: a) Erőpazarlás történik a verseny által és a verseny mégsem érvényesülhet, b) A közönséget kifosztják, amit a vállalatok óriási osztalékai mutatnak, c) A közön-

ség függő helyzetbe kerül a vállalatok vezetőivel szemben, d) Ismeretes, hogy a vállalatok nagy összegeket fordítanak képviselőtestületi tagok megvesztegetésére, ami leszállítja a közerkölcsöt.

3. A községi tulajdon orvosolja a magántulajdon okozta bajokat és nagy előnyöket biztosít, mert a) Az üzemek kezelése a közönség érdekében történik. b) A díjtételeket leszállítják, c) Az esetleges nyereség csökkenti az adót. d) A spekuláció ki van küszöbölve, e) Minden adófizető ellenőrzi az üzemet, amelynek valóságos részvényese.

Ellene szólók:

1. A kereskedelmi ügyletek vitele nem föladata a közigazgatásnak. Ez a köznek a magánügyekbe való illetéktelen beavatkozása.

2. Pénzügyi kudarccal kell járnia, mert: a) A kezelés nem szakértőkre van bízva és a kezelők a sikerben egyáltalában nincsenek érdekelve, b) A deficittel a kezelők már azért sem törődnek, mert a hiányt adóemeléssel bármikor pótolhatják, c) A nyereséget a díjtételek leszállítása eleve lehetetlenné teszi.

3. A községi kezelés nem biztosítja a legalkalmasabb embereket, mert a fizetés csekély, az előhaladás lassú és a szolgálat alá van vetve a politikai pártok változásának. A találmányokra nincs semmiféle ösztönzés.

4. Az amerikai városok jelenlegi állapota oly zavaros, hogy új föladatok megoldására nem vállalkozhatnak. A legtöbb városban protekció és korrupció uralkodik, a rendőrség gyöngye és a meglévő törvényeket sem képesek végrehajtani.

Mindamellet a községi üzemek erősen terjednek. 1910-ben a közüzemben lévő közútiakba fektetett tőkét 1800 millió dollárra becsülték.

Kevés amerikai városban folyt oly elkeseredett küzdelem a községi üzemekért mint Clevelandban. E harc zajától visszhangzott az egész amerikai sajtó. A küzdelem központjában állt Tóni L. Johnson, aki kilenc évig volt a város polgármestere.

„E kilenc év alatt“, írja róla egy kiváló amerikai városügyi író, „Cleveland fegyveres táborhoz hasonlított. Csak egyetlen elválasztóvonal volt: voltak, akik meg akarták feszíteni Johnsont és összes barátait és voltak, akik föltétlenül hittek benne. Kétséges, hogy vajjon a velfek és ghibellinek közti harc az olasz városokban elkeseredettebb, irgalmatlanabb és kegyetlenebb volt-e, mint a clevelandi küzdelem. Nem ismerem a kegyetlenségnek, kényszernek, társadalmi, politikai vagy pénzügyi hatalomnak oly eszközét, amelyet meg ne próbáltak volna, hogy Johnson lelkét megtörjék.“

Johnson 1854-ben született egy kis déli városkában, Kentucky államban. Talán déli származásából magyarázható életszeretete és páratlan optimizmusa. Szülei a polgárháború folytán teljesen tönkrementek és egész életében mindössze egy évig járt egyfolytában iskolába. Tizenegyéves korában saját állítása szerint egy kis incidens döntő jelentőségű leír. életében. Egy vasúti kalauznak megtetszett az eleven fiúcska és megkérdezte tőle, hogy nem volna-e kedve az ő vasútján újságot árulni. Más újságárust nem eresztene föl a vonatra és így az újság árát min-

den versenytől mentesen maga szabhatná meg. A fiú habozás nélkül fogadta el az ajánlatot és öt hétig kitűnően ment az üzlet. Már 88 dollár nyeresége volt., amikor a kalauzt valamely okból elcsapták és ezzel vége lett az újságmonopóliumnak. Hát ez az üzleti siker titka, gondolta. Monopólium kell. Sohasem felejtette el ezt a leckét és ettől fogva oly embereket keresett, akikkel oly viszonyba kerüljön, mint amilyenben a kalauzzal volt.

Úgy gondolta, hogy a közúti erre igen alkalmas üzletág lehet. Alul kezdte a mesterséget és lóvasúti kalauznak állt be heti hét dollár fizetéssel, Új mesterségét nagyon megszerette és valósággal nekiesett az egész üzletág tanulmányozásának. Egyaránt érdekelte annak üzleti és technikai része. Csakhamar az elméleti mechanikában is otthonos lett és a föltalálásra adta magát. Rövid idő múlva egy menetdíj-automatát talált föl, amelynek szabadalmát sikerült eladnia és így jutott első tőkéjéhez, 20—30.000 dollárhoz. Ekkor egy közúti vállalat titkárává fogadta, noha még 20 éves sem volt. Húsz éves korában megnősült, egy 17 éves rokonát vette el, akiről különben többé egy szót sem olvasunk önéletrajzában. Néhány hónap múlva atyjával, aki időközben kivergődött a szegénységből és egy bankárral összeálltak, hogy Indianopolisban villamos közúti részvénytársaságot alapítsanak. Johnson itt rámutat a bankok szerepére, amely abban áll, hogy a közönség pénzét arra használják, hogy vele a közönséget kifosszák. Tudniillik az ő esetében az indianopolisi bank azzal a pénzzel, amelyet a polgároktól kapott, sorra vesztegette a városatyákat, hogy egy monopolista jellegű vállalatot engedélyezzenek. Johnsonéknak csakha-

mar sikerült kidobniok a bankárt és így a részvénytársaság teljesen családi jellegű lett, amelyben Tom volt, mint apja tréfásan mondta, az igazgatóság és felügyelőbizottság. A politikával egyelőre nem sokat törődött. Megelégedett azzal, hogy választáskor mindkét párt kasszájába, fizetett.

Az indianopolisi üzlet azonban nem el égitette ki. Új koncesszió után nézett Clevelandben. Itt Mac Kinley híres barátjával, Mark Hanna-val került szembe és egyelőre vereséget szenvedett, elutasították. Azonban azzal vigasztalta magát, hogy „csak huszonöt éves vagyok és hajlandó vagyok tanulni“. Ennek bizonyságául szerzett is magának Clevelandben egy vonalat, amelyet azonnal elkezdett kiterjeszteni. Közben tapasztalta, hogy „a városatyáknak csak pénz kell. Az ember csak tárcával a kezében közelíthet hozzájuk.“ Új vállalata fényes sikerrel járt. ő volt az első ember Amerikában, aki rájött arra, hogy a közúti forgalom fokozására a legjobb mód az egységár. E módszer ma általános Amerikában. Az egységár rendszerint 5 cent az egész hálózat területére, bármily távolságai bárhányszoros átszállással.

A politikában is tanult és a következő évben fényes diadalt aratott a Hanna-csoport fölött. Erre Hanna fölkereste és ajánlatot tett neki, hogy álljanak össze. „Az ő ismeretköre és befolyása a bankoknál, jártassága az üzlet politikai ágában, egyesülve az én üzleti tudásommal és tapasztalásommal, óriási előnyöket biztosítana.“ Azonban Johnson visszautasította az ajánlatot. Úgy gondolta, hogy nagyon is hasonlítanak egymáshoz. Jó ellenségek lennének ugyan, de rossz társak. Közúti vállalatai ki-

terjesztéséül új üzletágba vágott, egy óriási villamoskocsigyár alapításába, amely ma is virágzó gyárváros. Ez a vállalkozás mutatja Johnstont üzleti sikereinek tetőpontján. Óriási vagyon ura volt, alig harminc éves korában elismert üzleti zseni, akinek részvételét bármely vállalatban a siker biztosítékának tekintették.

Soha, egy pillanatig sem voltak erkölcsi kételeyei üzletének természetét illetőleg. A legnagyobb mértékben meglepte volna, hogy üzletei erkölcsi tekintetben kifogásolhatók. E kételyt Henry George egy könyve idézte elő. A vasúton egy mozgó könyvkereskedő kínált neki egy könyvet 50 centért. Mikor Johnson nem akarta megvenni, a könyvárus azt mondta, hogy ha a könyvet nem találja eléggé jónak, visszaadja az 50 centet. Erre nevetett és megvette a könyvet. Útközben elkezdte olvasni. Elolvasta és utána George többi műviét is. „Igaznak hangzott, tökéletesen. De nem akartam elhinni“, írja. Egészen megzavarta a dolog. Erre gondolt egyet, elküldte ügyvédjének George műveit, hogy „olvassa el, mutassa ki előttem hibáit és mentsen meg attól, hogy a bennük leírt rendszernek hívévé váljak“. Hosszabb időközökben háromszor is tárgyalt ügyvédjével, míg végre sok vita után az ügyvéd is kénytelen volt elismerni, hogy képtelen George *elméletét* megcáfolni,*) Erre Johnson fölkereste a szerzőt. A találkozásnál szokatlanul meg volt illetődve. George egyénisége teljesen elfogódottá tette. Szinte észre sem

*) George művei közül magyarul a *Vámvédelem vagy szabadkereskedelem* és a *Haladás és szegénység* jelentek meg e sorok írójának fordításában. Kéziratban megvan a *Társadalmi problémák* fordítása is.

vette, hogy elmondta eddigi életpályáját, így fejezve be szavait:

„Nem tudok sem írni, sem beszélni, csak pénzt csinálni. Segíthet-e valamit olyan ember, aki pénzt tud csinálni?“

George megnyugtatta, hogy miután sem írni, sem beszélni nem próbált, nem tudhatja, hogy nem tud-e és hogy aki tud pénzt csinálni, tud bizonyára egyebet is. Nemsokára alkalma is nyílt próbát tenni a szónoklat terén, George New Yorkban polgármesterjelölt volt és e választási harcban mondta el Johnson első beszédét: „E kísérletről egy barátom néhány év múlva nagylelkűen azt írta, hogy: „Talán öt percig beszélt, félénken és akadozva, de látható őszinteséggel és valószínűleg nem lett volna képes tíz percig beszélni, ha élete is függött volna tőle.“ Bizalmasan azonban azt mondtál, hogy ez volt a legrosszabb beszéd, amelyet eddig életében hallott. Biztos vagyok benne, hogy azóta sem hallott rosszabbat. Én legalább nem.“

George sürgetésére a politikai pályára lépett és nemsokára a demokrata-párt jelölte kongresszusi képviselőnek. Hogy miért, azt maga sem nagyon tudta, valószínűleg azért, mert a helyi kortesek az! remélték, hogy bőkezű jelölt lesz. Az első választáson megbukott, de a másodikon belekerült a kongresszusba. Bár ekkor a síntröszt tagja volt, heves beszédeket mondott a tröszt ellen és a vámleszállítás mellett. Ez közmegebotránkozást keltett. Az ellenpárt egyik tagja, aki pedig maga is benne volt a trösztben, tagadta, hogy síntröszt léteznék. Válaszul Johnson kivette zsebéből a tröszt megkötéséről szóló szerződést -és fölolvasta. Erre ellenfele ki-

jelentette, hogy a közöltek után a tröszt létezését el kell ismernie, azonban mint üzletember helyteleníti a trösztöt. Johnson azzal vágott vissza, hogy mint üzletember ő egyáltalán nem helyteleníti a trösztöt, hisz azért csatlakozott hozzá. Egyáltalában, jelentette ki, mint üzletember, a kongresszuson kívül hajlandó a törvénynek minden gyöngeségét saját előnyére kihasználni, mint törvényhozó azonban a kongresszusban arra törekszik, hogy a törvény e gyöngeségei megszűnjenek. A kongresszuson kívül üzletember, a kongresszusban választói érdekét képviseli. Amikor kerületében megjelent, ellenfelei ott is szemére vetették, hogy benne van a trösztökben. Johnson ezt elismerte, sőt kijelentette, hogy nagy vagyont szerzett ily módon. Azonban épp az, hogy ily jól ismeri az üzleti visszaélések minden csinyját-binját, teszi őt legalkalmasabbá, hogy ellenük sikeresen küzdjön.

Közúti vállalatait sem hanyagolta el, sőt nagy toarc után sikerült megvetnie lábát Detroit-ban is. Itt hat millió dollár költséggel épített új vonalat. Hogy azonban ne legyen versenytárs nélkül, a polgármester egy másik vállalatnak is adatott koncessziót, azzal a kikötéssel, hogy ezt a jogát elveszíti, mihelyt egyesül a Johnson-féle vállalattal Johnson mégis arra törekedett, hogy az ellenvállalat minél kedvezőbb szerződést kössön a várossal. A polgármester egy ízben csodálkozva kérdezte ennek okát. Meg akarom venni, hangzott a válasz. A polgármester figyelmeztette, hogy ezt a koncesszió föltételei lehetetlenné teszik, Johnson ismételte, hogy mégis megveszi. A polgármester meglepődött.

„Nem én veszem meg“, hangzott a válasz, „ha-

nem egy napon lejön New-Yorkból vagy West Virginiából egy barátom akit egyszerűség kedvéért Smithnek nevezek, aki a közúti részvényeit megveszi. Ebben pedig Smith barátomat vagy bárki mást senki meg nem akadályozhatja, amíg a részvények átruházhatók. Ha pedig nem ruházhatók át másra, akkor a részvények kereskedelmileg értéktelenek és így a részvénytársaság meg sem alakulhat.“

Erre a polgármester elővett egy ívet (ez az eset hosszú ideig volt közbeszéd tárgya Amerikában), odatette Johnson elé és megkérte, fogalmazzon néki oly szerződést, hogy az új vonalat sem ő, sem „Smith barátja“ meg ne vehesse. Johnson kijelentette, hogy ez teljes lehetetlenség. Van azonban egy más lehetőség: építse és kezelje a vonalat a város. A polgármester tudta, hogy ez volna a legjobb, de ennek keresztülvitelére nagy pénzügyi és politikai erőre lett volna szükség, hogy valaki föl merte venni a harcot a villamos érdekeltséggel, amely városi üzemet nem tűrt volna. Így tehát az ellenvállalat megalakult, Johnson pedig néhány hónap múlva nevetve közölte a polgármesterrel, hogy „Smith barátja“ épp most vásárolta meg a vállalat részvényeit.

A kongresszusban töltött idő előkelő politikusokkal hozta össze és alkalmat nyújtott a politikába való mélyebb bepillantásra, fokozódó üzleti összeköttetései pedig Amerika legtapasztaltabb és leg-hatalmasabb üzletembereivel hozták (érintkezésbe). Azonban az üzlet iránti lelkesedése oda volt. Egy eset különösen hatott rá. A Waldorf-szállodában aludt New Yorkban, amikor jóval éjfél után felköltötte egy üzletbarátja. Nagyon mentegetőzött a za-

varasért, de, panaszként, rettentő lehangoltság vett rajta erőt. Aludni nem tud és nagy szükségét éri annak, hogy valaki fölvidítsa. Rövid beszélgetés után Johnson megkérdezte tőle, hogy miért nem hagy föl a üzlettel, ha ily szörnyen kimeríti idegeit az izgalom. Hisz sok milliója van, egyszerű életigényeivel pedig úgysem képes jövedelmét elkölteni. Persze, hogy ezt kellene tenni, hangzott a válasz. Már egyszer meg is próbálta, de néhány hétnél tovább nem bírta ki, mert nincs nyugta az üzlettől távol. Ez az öset úgy megrendítette Johnstont, hogy megtette azt, amire már rég készült: otthagya az üzleti életet, hogy minden idejét George eszméi megvalósítására szánja.

1901-ben jelölték a demokraták Clevelandben polgármestnek, Bár nyíltan hangoztatta 'elveit éa ami talán még kockázatosabb volt, azt Is, hogy sem a választás alatt, sem a választás után nem fog jutalmakat osztogatni, a korrupció hívei mégis nyugodtan álltak mellét abban a reményben, hogy ezek az elvek egy meggazdagodott monopolista ajkán csak arra valók, hogy avatatlanokat félrevezessék, Ellenben; a tisztességes elem tartózkodólag viselkedett. Mindkét fél csalódott benne. Csak Mark Hanna nem, aki mindenkit óva intett tőle, jól tudván, hogy komolyan gondolja azt, amit mond. A választás után Johnson azonnal megkezdte a harcot íai közszolgáltatást teljesítő korporációk elleni, E harcban fejtette ki óriási munkaerejét és képességeit, amelyeket ellenfelei is elismertek.

Első támadásai a társaságok adócsalásai ellen irányultak. Eszközei teljesen újak voltak. Adóiskolát állított föl, ami nem volt egyéb, mint nyilvános

kiállítására a városi telkek térképének, grafikusan ábrázolva, hogy ki fizet a kelleténél több és ki kevesebb adót. E térkép megfelelő részét másolatban megküldte a többetfizetők címére, hogy érdektekké tegye őket a társaságok és kegyeltjeik elleni harcban. A társaságok azonban szintén nem maradtak tétlenek. A bíróságok kezükben (és zsebükben) voltak. Így tehát a bíróság eltiltotta a várost az adóiskola fõntartásától. De kezükben volt az adókvetõbizottság is. A kvetésnél az egyik közúti társaság 19.000 dollár vagyont vallott be. Johnson kijelentette, hogy a vonal legalább 400.000 dollárt ér. A társaság ügyésze megkérdezte: Ön adna érte ennyit? Johnson igennel felelt. Ó, ez csak bluff, volt a válasz. Hajtandó vagyok ezt az összeget letétbe helyezni, jelentette ki Johnson. Azonban a társaság mégis csak 19.000 dollár után fizetett adót. Semmiféle ravaszság vagy energia nem bírt megküzdeni a társaságok pénzével és befolyásával és Johnson legfõljobb azzal vigasztalta magát, hogy fölkelte a közfigyelmet az adócsalások iránt.

Következõ támadását a közúti társaságok ellen intézte. Valószínû, hogy ezeket azért választotta ki, mert ezt az üzletágot körülbelül legjobban ismerte Amerikában, itt volt tehát legtöbb reménye sikerre. Élete végéig folyt a harc, de sikere mégsem volt. Törvény tiltotta, hogy a város maga építsen villamost. Ezt a tilalmat Johnson oly fogással akarta kijátszani, hogy egy megbízható csoport mint részvénytársaság építse meg a vonalat, a részvényesek csak 6 százalékos maximális osztalékot kapjanak, tõlük pedig a város bérelje a vonalat és a kocsikat 3 cent egységdíjért járassa. Nem túlzás azt mondani, hogy kés-

hegyig menő volt a harc. A villamostársaságok nem tűrhettek ily precedenst, mert attól kellett tartanom, hogy ha Johnson törekvése sikerül, egyik város a másik után fogja követni példáját. A bíróságot és a sajtót használták föl ellene. Bármit is tett Johnson, a bíróság tiltó végzése (*injunction*) minden intézkedését hatálytalanította. Ha a polgármester a legcsekélyebbet is tette, ami valamely vállalat érdekeit sértette, a bírósági tiltó végzés nyomán követte. Az a tréfás mondás keletkezett, hogy ha valakinek nem tetszik, hogy a polgármester hogy hordja a kalapját, csak forduljon a bírósághoz, az azonnal tiltó végzést hoz. Johnson nem csüggedt, sőt a harc csak jobban nekivadította. Mikor a régi közúti szabadalma letelt és ez sineit vonakodott fölszedetni, nekiállította a város munkásait és személyes felügyeletével erőszakkal szedték föl a síneket. Minthogy a városi vállalat nehezen kapott pénzt, magánvagyonával garantálta, hogy a részvényeket bármikor névértéken visszavásárolja. Erre ellenségei a bíróságnál vádat emeltek ellene, hogy polgármesteri állását pénzszerzésre használja, noha nyilvánvaló volt, hogy a vállalat sikere esetén egyetlen centet sem nyerhetett, ellenben bukása esetén százezreket veszthetett. Egy fórumon tényleg el is ítélték. Végül azonban mégis föl kellett menteni. Egyik bíró türelmetlenül kérdezte, hogy miért kockáztatta pénzét ott, ahol nyerni nem lehetett. Johnson emelt hangon felelte: „Megmondom! Vannak, akik szobrokat hagynak hátra, mások könyvtárakat és kórházakat alapítanak. Nekem azonban az a vágyam, hogy egy oly villamosvonalat lássak épülni, amelyet a nép érdekében igazgatnak.“

Páratlan kitartás és ügyesség folytán a vonal tényleg kiépült, az első kocsit Johnson személyesen vezette. A házak föl voltak lobogózva, óriási diadalmas tömeg üdvözölte a kocsit, az ablakokból virágot szórtak. Ez volt Johnson legszebb napja, azonban a siker nem volt tartós. A vállalatok nem hagyták abba a harcot, A bíróságon kívül elsősorban a sajtót léptették akcióba az új vonal és Johnson ellen. A legképtelenebb vádakkal illették a lapokban és ennek nyomán a közönség a villamos legkisebb hibáiért is Johnsont személyesen tette felelőssé. Bérelt emberek vonakodtak fizetni vagy csupa ötdollárossal akartak fizetni, hogy a kalauz ne tudjon visszaadni.

Végre is ellenfelei diadalmaskodtak, a vállalat megszűnt, a legközelebbi választásnál pedig a polgármesterségből is kibukott. A választás utáni napon az egyik ellenséges lap tudósítója kérte néhány percnyi beszélgetésre a tegnapi eseményekre vonatkozólag, Johnson jellemző választ adott:

— Szívesen beszélek önnel a holnapról, de nincs időm a tegnapi beszélgetni.

Azonban holnapjai naivon meg voltak számolva. Készülődött az új választásra, de bukását alig egy évvel élte túl, élete derekán váratlanul nalt meg.

Alig mutatja valami jobban a vállalatok hatalmát, mint Johnson élete. Mint monopolista gyorsan és könnyen szerzett kiváló tehetségével és energiájával milliőkat. Amikor pedig vagyont és üzleti tapasztalatait arra akarta használni, hogy a monopólium ellen a közjóért harcoljon, kudarcot vallott. Azonban a kudarc inkább külső és látszólagos volt. A városok, mint fentebb említettem, több száz, sőt

ezer milliót fektettek közhasznú vállalatokba. Johnson agitációja nem veszett kárba. Optimizmusa hártatlan volt és áterjedt híveire, akiknek bizalmát személye és képességei iránt semmi sem volt képes megingatni. Még Johnson életében volt alkalma e sorok írójának egy clevelandi katolikus, pappal beszélni, akitől megkérdezte, hogy igaz-e, hogy Johnson tönkrement? A pap büszkén felelte;

— Mi ez Johnsonnak?! Annyi milliót szerez, amennyit akar és amikor akarja.

De ellenfelei sem mondták sohasem, hogy valamire nem képes, hanem a bírálat így hangzott: Ó, ő tudna, ha akarna, de nem akar!

Egyik típusa volt a megtért monopolistáknak, akiknek száma örvendetesen kezd szaporodni és akik cinizmus mögé rejtik humanizmusukat, amely miatt kissé szégyenkezni látszanak. Ezek közül való Joseph Fels szappangyáros, aki 1910-ben egy előkelő klubban mondott beszédével az egész világsajtóban föltűnést keltett. Egyebek közt ezeket mondta:

„A mai társadalomban nem gazdagodhatunk meg anélkül, hogy másokat meg ne lopjunk. Én is ezt tettem, önök is ezt teszik és én még most is folytatom. Nekem azonban az a szándékom, hogy ezt az átkozott pénzt annak a rendszernek kiirtására használjam, amelynek segítségével szereztem. Ha más valakinek is megvan ez a bátorsága, isten nevében fogjon kezét velem.“

Ugyancsak Joseph Felsnek volt az az eszméje, hogy a földspekuláció elleni agitáció céljából egy földspekuláló ligát alapít. Úgy tervezte, hogy e liga a városokban vásároljon telkeket, ezeket haszonnal adja el és a nyereséget fordítsa a földspekuláció el-

leni agitációra. Csak halála akadályozta meg terve kivitelében.)*

Ugyanily ötletes volt egy gazdag texasi George-ista agitációja, aki egy nagy texasi városban egy üres telkén a következő föliratú táblát helyezte el: E telket két év előtt vettem 1000 dolláron. Most 10.000-et kínálnak érte. Várok, míg 50.000-et fog érni. Lásd Henry George *Haladás és szegénység* című művét.

Említsük meg végül Johnson érdekes és eredeti nézetét a vasúti és közúti kérdés végleges megoldására nézve. Szerinte leghelyesebb volna, ha a vasúti úttestet az állam építtetné és tartaná karban adókból, vonatokat elleniben bárki is járthatna. A vonatok közlekedését természetesen biztonsági szempontból szigorúan kellene szabályozni, olyan elv szerint, mint ahogy az országúton is bárki járhat kocsival, ha bizonyos szabályokat betart vagy automobilal, ha van soffőrengedélye stb. A villamosról viszont azt hiszi, hogy a legjobb megoldás az volna, ha a város közadókból fedezné ennek összes költségeit, a használat pedig korlátlan és ingyenes volna kivétel nélkül mindenki számára, mint ahogy például a lift használata ingyenes a nagy házakban idegenek számára is. (Természetesen Amerikában, nem nálunk.)

Sajnos, ettől az ideáltól egyelőre még igen messze állunk,

A Messze Nyugat és a Pacific-vasút

Már régóta foglalkoztatta a közvéleményt Amerikában egy oly vasúti vonal terve, amely a két óce-

*) George *Vámvédelem vagy szabadkereskedelem* c. műre magyar nyelvű kiadásának költségét Fels fedezte.

ánt kösse össze egymással. 1853-ban a kongresszus megszavazta azt az öszeget, amelybe a vonal mérése kerül és a mérési munkálatokkal a hadsereg mérnöki karát bízta meg. E munkálatok eredményeit 1855-ben tették közzé. Egyelőre azonban csupán a Mississippig járt a vonat és a vonal tényleges kiépítésének elháríthatatlanoknak látszó jogi, pénzügyi és technikai akadályai voltak. Pedig ez az összeköttetés az Egyesült Államok szempontjából óriási fontosságú volt. Ettől függött az, hogy Amerika a Csendes Óceán partján erősen és állandóan meg tudja-e vetni lábát.

A 19. század elején Amerika nyugati partján a gyarmatosító államoknak olyféle versengése folyt, mint valaha a 17. században az Atlanti Óceán partján. Középen Anglia és Amerika versengtek egymással, délről Spanyolország terjeszkedett, északról Oroszország. A spanyolok már 1776-ban alapították San-Franciscot és missziók buzgón térítették az indiánokat, azonban a népesség állandóan ritka maradt. Az oroszok nemcsak Alaszkát foglalták el, hanem lejöttek a ma Russian Rivernek nevezett folyóig, azaz San Francisco közvetlen közelébe. A népesség azonban az egész tengerparton nagyon gyér volt és a gyarmatok hovatarozása nagyon bizonytalan. A belső terület, az óceán és a Mississippi közti vidék, az indiánok, bölényeik és prémvadászok hazája volt. A prémvadászok járták be először ezt az óriási területet. A szabályos történelmi sorrend ez volt: először jött a prémvadász, azután a hittérítő és végül a telepes. E terület értékét ekkor elsősorban a prérek szabták meg. Egymással vetélkedtek, sőt véres karcot vívtak a francia, angol és amerikai prémva-

diászok. A franciákat kiszorították az angolok, az angolokat pedig az amerikaiak.

Amikor Kanada és a Mississippi alsó folyása New Orleans-szal és a francia királyról elnevezett Louisiana-val együtt még francia volt, a francia vezetőkörökben az a nagyszabású terv élt, hogy Kanadát és Louisianát az erődök egy sorozatával összelkössék, A francia katonai mérnökök szakértelmét eléggé mutatja, hogy az erődök helye oly jól volt megválasztva, hogy mia szinte mindegyik helyén nagy város van. (Ennek tulajdonítandó a sok francia-névű város a Mássissippi-völgyben,) Az angolok győzelme azonban véget vetett e nagyszabású tervnek, nemcsak Kanada veszett el, hanem Louisiana is, amelyet a spanyolok kaptak meg, tőlük pedig csakhamar az Egyesült Államok.

A franciáknak ezt az erődmódszerét követték az Egyesült Államok is. Ezekre az erődökre egyébként az indiánok miatt a prémvadászok ugyancsak rá voltak szorulva. Hogy azonban az Unió egyik óceántól a másikig terjedjen, erre még a húszas évekig is kevesen gondoltak. Legtöbben azon a nézetben voltak, amelyet egy akkori író úgy fejezett ki, hogy a „Nagy Amerikai Sivatag“ megművelésre alkalmatlan és földműves-telepesekre nézve teljesen lakhatatlan, A Missouri és a Szikláshegység közti terület, mondja ez az író, csupán a bölénynek való „és arra látszik szolgálni, hogy népességünk nyugatra való túlságos terjeszkedésének; határt szabjon“. Bármily előrelátó is volt a francia kormány és aránylag bármily rövidlátó is az amerikai, a kérdés Amerika javára dőlt el, mert a döntés nem a kormánytól függött, hanem a telepesektől. Ezekben pedig meg-

volt a vágy és az akarat, hogy sokasodjanak és terjeszkedjenek arrafelé, ahol sok, jó és olcsó föld volt, azaz nyugat felé. Az az idő volt ez, amikor egy sokgyermekes özvegyet, ha még oly vagyontalan is volt, a legkívánatosabb házastársnak tekintettek, mert a gyermek, az új munkaerő volt a legértékesebb hozomány.

A spanyol gyarmatok elszakadása és a nyomában járó forradalom és a spanyol hatalom gyöngülése 1821-ben lehetővé tette, hogy Amerika a Csendes Óceán partján megerősítse és kiterjessze hatalmát. Ezt az Angliával ugyanekkor kötött területi megegyezés csak előmozdította. Az új terület azonban óriási volt, a népesség pedig ritka. Könnyen érthető tehát, hogy a közlekedés kérdése nemcsak gazdasági, hanem politikai kérdés is volt, amelynek helyes megoldásától függött a nemzeti egység szilárósága. A Nyugat nagyon sokáig, csaknem napjainkig, az volt a keleti államokra nézve, mint Bryce mondja, ami Ázsiára nézve Európa, ami Európára nézve Anglia és ami Angliára nézve Amerika: a merész, gyors haladás és fiatalos energia hazája. Ma már ez is csaknem a múlté. A legtöbb él még talán e szellemből az északnyugati államokban, Washingtonban és Oregonban, de talán még több Nyugat-Kanadában. E sorok írójának 1910 tavaszán egy kis nyugatkanadai városban, hol egy-két napot töltött, volt talán leginkább alkalma látni a település e lázas munkáját. A legtöbb embernek nem volt állandó lakása, egyelőre a primitív hotelek valamelyikében lakott, amíg családját maga után hívhatja, Mezőgazdasági gépzületek, mozik, automobilzületek követték egymást. A templom fából épült, az „Első Nem-

zeti Bank“ épülete, melynek, görög stílusát nyilván Winnipeg közvetítette, masszív kőből. Egy magasabb pontról végignézve, látszott, hogy körülbelül minden harmadik ház még befejezetlen, még épülőben van.

*

A Pacific-vasút kiépítése négy ember műve, akik erre a célra álltak össze. Ezek: Collis P. Huntington, Leland Stanford Charle Crocker és Mark Hopkins. Huntmgton a pénzügyi szakértő volt, Hopkíns. a hivatalokat, az irodái apparátust szervezte — kettőjüknek azelőtt közös vaskereskedésük és bányászfölszerelési üzletük volt — Crocker, aki szatócs volt, a technikai munkálatokat vezette és végül Stanford, aki ügyvéd és a társaság egyetlen iskolázott tagja volt, vette kezébe a legfontosabb ágát az üzletnek, tudniillik a politikait, a parlamentekkel és a kongresszussal való érintkezést. E négy ember közötti egyetértés nem volt múló természetű. Nem igyekeztek egymást megrövidíteni vagy a társas viszonyból kiszorítani, mint ezt Astornál és Gouldnál láttuk és mint később Carnegienél fogjuk látni és amire annyi egyéb példa akad az amerikai milliomosok történetében. Mindegyikük alárendelte saját személyes érdekeit négyük közös érdekének, amely ellen sem kapzsiságból, sem egyéni hiúságból nem vétettek. Igaz, hogy akkor, amikor vállalkozásukhoz fogtak, a vasútépítés technikájáról épp oly kevés fogalmuk volt, mint amily kevés pénzük volt egy ily óriási vállalathoz képest. Amily ütemben azonban az építkezés haladt, oly mértékben tanultak bele az üzletbe és oly mértékben nőtt a rendelkezésükre álló pénz is.

Bryce nem ok nélkül mondja, hogy az amerikai vasút állandó háborút folytat a városokkal, az államokkal, a szövetségi kormánnyal. Egyik vonal magatartása a másikkal szemben joggal hasonlítható az ókori város-államok egymásközi viszonyához, amikor a háború volt a természetes állapot. Épp ezért a vasutak vezetőiben hadvezéri tehetségek szükségesek, még pedig oly méretű, ha nem nagyobb tehetségej mint egy nagy hadvezéréi. Ha a vonal új országba vezet, ki kell szemelni aj legjobb utat. Hogy melyik út a legjobb, azt nem könnyű eldönteni. Szerpet játszik az út fizikai természete; mert minél kisebbek a természeti akadályok, annál olcsóbb az építkezés, de nem kevésbé fontos annak helyes megítélése, hogy melyik út vezet oly területen, amely földművelésre és bányászatra alkalmas, ahonnan szállítmány várható. Szárnyvonalait nemcsak úgy kell megválogatnia, hogy a fejlődésképes területeket saját hatáskörébe vonja, hanem hogy az ellenséges vállalatokat távoltartsa saját hatáskörétől, a már meglévő kisebb vonalakat úgy kell elhódítania, hogy előbb gyöngíti, esetleg tönkreteszi azokat, hogy aztán olcsón vásárolhassa meg. Szövetségest kell keresni a kelet vagy nyugat felé menő csatlakozó nagy vonalak közül és e szövetség megkötésekor meg kell küzdenie a konkurens vonalak ajánlataival. Ismernie kell azoknak az államoknak kormányzóit és parlamentjeit, melyek területén a vonal áthalad. Az államok fővárosaiban és Washingtonban minden hájjal megkent ügynököket kell tartania és ezeket el kell látnia bőven a háborúhoz oly szükséges három dologgal, hogy ezeknek legyen mivel látogatást tenniök a vezető politikusoknál, hogy ellensúlyozzák a

versenytársak akcióit és hogy védekezzenek a zsaroló törvény javaslatokkal szemben, amelyekről már volt szó.*) Egyidejűleg állandóan szemmel kell tartatnia a new yorki tőzsdét, nehogy versenyvállalatok vagy magánspekulánsok a vállalat papírjainak árfolyamát valamilyen manipulációval leszorítsák. Ápolnia kell a jó viszonyt a nagybankok vezetőivel, akiknek jóindulata nélkül új kölcsönt lehetetlenség kibocsájtani, ha erre szükség volna. Állandóan föl kell ügyelnie egész hálózatának adminisztrációjára: aa állomásokra, mozdonyokra, szerelvényekre, javító-műhelyekre, személy- és áruszállítási díjtételekre stb. Figyelnie kell a vonal mentén lévő földek kiosztására és az ezzel összefüggő cselszövésekre Washingtonban. A gyakorlati képességek legmagasabb fokát kívánja meg ez a tevékenység, de épp úgy megkívánja egyúttal a vezetésnek, a hatalomnak koncentrálását, mint a háború.

E nagy képességeket föltételező és nagy hatalmat magában foglaló állások betöltőit joggal tekintetheti Amerika leghatalmasabb embereinek. Ha vonalaikon végigutaznak díszvonataikon, útjuk olyan, mint mikor egy uralkodó birodalmán utazik végig. Az államok kormányzói tisztelegnek náluk, a parlamentek díszülésre hívják meg őket, városok és falvak versenyeznek kegyükért, mert hisz tőlük függ emelkedésük vagy süllyedésük. ők igazi urai az országnak, nem pedig a köztársaság vagy a kongresszus elnöke, akiknek hatalma különben is időhöz kötött és korlátozott.

Amikor a Pacífic-vasút négy építője összeállt,

*) L. 65- 66. 1.

pénz után néztek. 1861-ben összes pénzük 195.000 dollár volt, amiből csak 50.000 volt sajátjuk, a többi kölcsön volt. Az építési költséget 25 millió dollárra becsülték. Építésre a 195.000 dollár kevés, de alkotmányos előmunkálatok megkezdéséhez elég volt. 1861-ben a következő három fontos esemény történt: Huntington Washingtonba utazott, ahol sikerült jó összeköttetéseket találnia, Stanfordot megválasztották Kalifornia kormányzójává és megalakult a *Central Pacific* vasúttársaság 8,500.000 dollár alaptőkével, amiből azonban úgyszólván semmi sem volt befizetve. Ebben az évben tört ki a polgárháború, a hadseregszállítók első amerikai aranykora, amikor a közfigyelem egészen más körre irányult, mint a vasúttársaságokra. A vállalat célja egyébként az egész Nyugaton, de legkivált Kaliforniában fölötté népszerű volt, úgy hogy Stanfordnak nem volt nehéz városoktól, countyktől és államoktól adományokat és olcsó kölcsönöket biztosítani, Kalifornia egymaga 2,100.000 dollárt adott, Huntington is jó eredménnyel dolgozott Washingtonban, A vállalat 1862-ben 25 millió dollárt kapott 6 százalékos államkötvényekben és $4\frac{1}{2}$ millió acre földet. Két év múlva sikerült a földadományt megkészserezni. Az építést a Sacramento várostól kapott 400.000 és a Placer countytól kapott 550.000 dollárral kezdték meg. Mihelyt egy bizonyos nagyságú vonallal elkészültek, kijárták a szövetségi kormánytól a pénzbeli támogatás első részletét, 848.000 dollárt. Ezt a módszert követték mindvégig, míg az egész, 1882 kilométer hosszú vonal ki nem épült, azaz a tényleges építési költséget, ahol lehetett, az érdekelt vidéken hajtották be, a szövetségi kormánytól kapott szubvenció

pedig tiszta haszon maradt. Így az egész vonalat teljesen pénz, tudniillik saját pénzük nélkül építették meg. 1869-ben érte el a vasút Promontory-nál a Nagy Sóstavat, ahonnan már megvolt a kapcsolat kelet felé az Atlanti Óceánig és ezzel a vasút építése be volt fejezve. Eddig az időpontig csupán a szövetségi kormánytól 24 millió dollárt kaptak támogatásul.

A Pacific Central építése ügyében egy 1887-ben kiküldött kongresszusi bizottság — kevés nagy vonal került el az ilyen vizsgálatot — egyebek között azt jelentette, hogy noha az építés csupán 27,217.000 dollárba került, 33,722.000 dollár értékű kötvényt és 49,005.000 dollár értékű részvényt bocsájtottak ki. Ez azonban még nem minden. A négy igazgató a vasúttal mindenféle, sok millióra menő magánszerződést kötött. Így pl. szárnyvonalak építését vállalták. Az egyik, 103 mérföldes vonal építéséért részvényekben 12,340.000 dollárt kaptak. E papírok árfolyamértéke 8,340.000 dollár volt, a vonal tényleges építési költsége pedig 3,505.000 dollárt tett ki.

1871-ben nagy veszedelem fenyegette a Central Pacific-et. T. í. a kongresszus egy új vonalat engedélyezett, amely Texast Dél-Kaliforniával és egy másikat, mely El-Paso (Texas) és Sasn-Francisco közt épüljön, Az első vonal 18 millió acre földet kapott, azzal a föltétellel, hogy a vasút 10 éven belül megnyílik, a második pedig 5 millió acre-t. Itt életkérdésről volt szó és Huntington sem a pénzt, sem a fáradságot nem kímélte, hogy a tervezett konkurens vonalak építési engedélyét és szubvencióit megkaparintsa. Csaknem 4 milliót áldozott érte Washingtonban, de teljes sikert aratott. E támadást tulajdonképen,

a nagy keleti vonalaik tervezték, amelyek be akartak törni a Pacific vonalak területére, kísérletük azonban kudarccal végződött.

A négyes szövetség tagjai így nagy vagyonra, sőt politikai tekintélyre tettek szert. Ők t. i. nem azt a politikát folytatták, hogy megvásárolják a fontos állásokat betöltő embereket, hanem maguk ültek bele ezekbe az állásokba. Stanford pl, mint közbecsülésben álló ember, könnyen került bele a szövetségi szenátusba. A négyes szövetség tagjai általában nem voltak népszerűtlenek. Igaz, tudták róluk, hogy közpénzeket dugtak zsebre, hogy számos embert megkárosítottak, azonban elvégre bármennyibe is került a vasút, a földolog, hogy megvolt. Nélküle mi lett volna a nyugati államokból, elsősorban Kaliforniából? Mindenki tudta, hogy a vasút a négyes-szövetség nélkül soha oly gyorsan el nem készült volna és ha e négy ember lopott is, nagy kérdés, hogy mások az ő helyükben nem loptak volna-e még többet. Ne feledjük továbbá, hogy a Nyugat erkölcsi színvonala nem volt valami magas, hogy Kalifornia ebben az időben elsősorban kalandorok, kivált aranyásók házája volt, akik még az írott törvény közül is legfeljebb azokat tartották tiszteletben, amelyeknek a bíróság érvényt tudott szerezni. Hozzájárult ehhez az az optimista nézet, hogy a közsegély forrásai kimeríthetetlenek és az amerikai demokráciát ma is annyira jellemző túltengő önértzet, hogy hisz a hatalom a nép kezében van és csupán a nép akaratától függ, hogy mikor tegyen ártalmatlanokká neki nem tetsző embereket. Sok keserves tapasztalatra volt még szükség, míg a tömegek a szervezetlen demokrácia gyöngeségét látni kezdték.

A négy vasútépítő politikai hatalma azon is alapult, hogy a kaliforniai nép véréből való vér és húsából való hús voltak, akiknek sikerében mindenki egy kissé a saját sikerét látta. Nagyon értettek ahhoz, hogy ne provokálják a közvéleményt hatalmuk bántó fitogtatásával, sőt ellenkezőleg, nagy népszerűsége tettek szert azzal, hogy fejedelmi bőkezűséggel áldoztak közcélokra. Az ily alapítványok közül a legnagyobb szerű Stanfordnak korán elhunyt fia emlékére Palo Alto-ban, Kaliforniában alapított egyeteme. Ez az egyetem, amelyet e sorok írója meglátogatott, spanyol misszió stílusban épült, csodálatos szépségű vidéken. Úgy külsejét, mint belső berendezését jóízű fényűzés jellemzi. Telik bőven mindenre, hisz az alapító 35 millió dollárnál többet bocsájtott a tudomány rendelkezésére.

Stanford szeretett impozáns módon föllépni a nyilvánosság előtt, ami népszerűségét csak emelte. Kalifornia büszke volt arra, hogy milliomosai gazdagságban kiállják az összehasonlítást a régi keleti államokéival. Dicsekedve emlegetik, hogy Stanford saját díszvonatán utazhatik saját vasútja sínein az Atlanti-óceántól a Csendes-óceánig és ha éppen kedve tartja, a saját hajóvonalán utazhatik New Yorkból Brazíliába és Panamától Japánba és Honkongba. Földbirtokát több százezer acre-re becsülték, évi jövedelmét pedig egymillió dollárra. Mégis nem ő, hanem Huntington volt négyük közül a leggazdagabb, akit 60—80 millióra becsülték. Amikor 1900-ban meghalt, a vasúti vonalak pénzügyi tekintetben a lehető legrosszabbul álltak. Rengeteg értékpapírmennyiség volt a piacon, amelyek árfolyama igen alacsonyan állt. Rendes tünetei ezek a már említett

vizesési eljárásnak. Mindenki azt hitte, hogy a vasúthálózat teljesen ki van szipolyozva. Ekkor a Rockefeller-csoport támogatásával Harriman vásárolta meg a hálózatot és néhány év alatt beigazolta, hogy még sok milliót lehet belőle kipréselni.

A Pacific vasút négy vezetőjén kívül több vasútmilliomost is említhetünk, akiknek tevékenysége azonban az eddigi vasútkirályok ismertetése után kevés újat nyújtana. Ezek közül való Blair, aki 1899-ben halt meg 97 éves korában. Vagyonát 50—100 millió dollárra becsülték és arról nevezetes, hogy — bár teljesen alaptalanul — azt állították róla, hogy vagyonát erkölcsileg kifogástalan módon szerezte. Mert csakhamar kiderült, hogy vasútépítési engedélyeit ő sem kapta ajándékba és hogy amikor egy veszedelmes konkurens tönkretételéről volt szó, ő sem volt válogatosabb eszközeiben, mint a többi vasútkirály. Említhető továbbá Garrett és Johns Hopkins, akik az első vasútkirályok voltak és akik Maryland államban kezdték meg vonalaik építését. Johns Hopkins mint filantróp is említést érdemel. 1873-ban négy és fél milliót adott egy kórház építésére, Baltimore városnak egy szép parkot ajándékozott és végül ő vetette meg alapját három és fél milliós adományával 1877-ben a róla elnevezett egyetemnek Baltimore-ban, amely Amerika legkiválóbb tudományos intézményei közül való, Hopkins tízmilliót hagyott hátra, míg Garrett vagyonának javarészt Gould és társai harácsolták el ügyes tőzsdei manőverekkel.

A trösztök

Egyideig úgy látszott, hogy a vasutak uralma legyőzhetetlen és hogy a termelésnek egyetlen áiga sem képes magát tőlük függetleníteni. Azonban nem így történt. Megakadályozta ezt egy új hatalmi alakulat, amely alól maga a vasút sem tudta magát kivonni, a tröszt (*trust*).

Mi tulajdonképen a tröszt? A mi gazdasági életünkben is van egy hasonló alakulat, amelyet német mintára *kartell*-nek nevezünk. Kartell a hasonló ágú termelőknek oly szövetkezése, amelynek célja, hogy a tagoknak bizonyos egyöntetű eljárása folytán az egymással való versenyt korlátozza vagy teljesen megszüntesse. A kartell éle három gazdasági tényező ellen irányulhat: a fogyasztók ellen, ami az árnak lehető magas színvonalon való tartásában nyilvánul meg, a nyersanyagszállítók ellen, amikor a cél a nyersanyag olcsón való beszerzése és a munkások ellen, amikor a cél a munkabérek leszorítása. A termelők ilyféle törekvései oly természetesek, hogy valószínűleg minden korban és helyen mutatkoztak. A mai értelemben vett kartellek azonban csak a nagyipar jelentkezésével egyidejűek és Angliában a 18. sz. végén, Franciaországban a nagy forradalom idején, Németországban pedig 1860—70 között tűnnek föl. Ilyen kartellek nálunk is vannak, illetve voltak a háború előtt, pl. a cukor és petroleumfinomító iparban. Mutatkozott ez abban, hogy a termelők közt különféle megállapodások voltak az árra, a termelendő mennyiségre és a fogyasztási piac megosztására vonatkozólag. Ha pl. valamely kereskedő cukrot ren-

delt, a gyár a rendelést a bécsi *Länderbank*-hoz juttatta, amely a kartellt szervezte és a bank állapította meg azt, hogy a rendelést melyik gyár teljesítse. A rendelések szétosztásának alapja lehetett bizonyos előre megállapított mennyiség, amelynek eladása a gyár részére biztosított vagy lehetett bizonyos terület, amely a gyár előre megállapított körletébe, rayon-jába tartozott. E rayon szó alapján beszéltek egy iparág nayoizálásáról.

A tröszt a kartellnél szorosabb szövetség. A kartellben az egyes termelő tevékenysége ugyan korlátozva van, azonban azokon a szabályokon belül, amelyeket a kartell előír, teljes mozgási szabadsága van. A tröszt azonban a vállalatok teljes egyesülését, fúzióját jelenti, amelynek élén kevés számú vagy egyetlen ember áll. A tröszt megalakulása rendszerint nagy változást jelent az illető iparág technikájában. Pl. Amerikában a whisky-tröszt megalakulásakor a trösztbe lépő 80 gyár közül 68 azonnal megszűnt, a fönmaradó 12 gyár termelése pedig már az első évben fölülmulta az összes 80 gyár régi termelését. A kartell, amint ez Európában szokásos, nem szüntet meg meglevő gyárat, sőt egyáltalában nem avatkozik bele azok technikai vezetésébe. Az amerikai tröszt teljes mértékben kihasználja a nagybani termelés összes előnyeit, az európai kartell csak bizonyos korlátozott mértékben. Ha ezeknek az alakulatoknak egyik legfontosabb jellemvonásául a monopóliumot, a verseny megszüntetését tekintjük és ha azt mondjuk, hogy a tröszt vagy kartell annál tökéletesebb, minél több százaléka a termelésnek esik a trösztben vagy kartellben levő vállalatokra, akkor nem mondhatjuk azt, hogy e tekintetben Ame-

rika megelőzte pl. Németországot. Tény az, hogy a német iparban a verseny sokkal vagy legalább is jóval csekélyebb, mint az amerikaiban. Mi az oka annak, hogy Amerikában mégis a tröszt, Európában pedig a kartell fejlődött ki?

Ennek egyik legfontosabb oka, hogy Amerikában a vasúti részvények korai és nagymérvű kibocsátása jobban hozzászoktatta az egész lakosságot az értékpapír vásárlásához, mint bármely más népet. Már Bryce mutatott arra, hogy míg Angliában a rendes, szolid emberek, még üzletemberek is, alig tudnak valamit a részvényekről, kötvényekről és a tőzsdei spekulációról, addig Amerikában nemcsak a városi emberek, hanem a farmerek, sőt házicselédek is aktív részt vesznek az ily spekulációkban és valamennyien mohón olvassák a lapokban a tőzsdei jegyzések listáját. Az árfolyamok változása általános társalgási téma és pl. San Franciscóban mindenki bányarészvényekkel spekulál, még a kínaiak és a nevelőnők is. Ily körülmények között a részvénytársaság rendkívül gyakori jelenség és pedig nem az Európában szokásos családi részvénytársaság, amely csak kevés számú tagot foglal magában, hanem a sok ezer tagot számláló. Az európai nagy vállalatok rendszerint kis alapból fejlődtek és hagyományokon alapuló egyéni jellegük van, amelyet nem egykönnyen adnak föl. Amerikában ellenben a legnagyobb vállalatok vagy egy nemzedék alatt alakultak át kisüzemekből nagyokká vagy már kezdettől fogva nagyüzemekként, részvénytársasági alapon létesültek. Az amerikai részvényest csupán a részvény árfolyama vagy az utána fizetett osztalék érdekli, nem pedig a vállalat egyéni sorsa. Ha a trösztbelépés által a részvény ár-

folyama vagy osztaléka növekszik, e belépésnek nincsenek meg azok az akadályai, amelyek az európai magáncégeknél vagy családi részvénytársaságoknál.

A trösztök egyik legnagyobb előnye, hogy a termelést jelentősen olcsóbbá teszik. Említettük már ennek klasszikus példáját, a whisky-trösztöt, A rosszabb felszerelésű üzemek megszüntetésével nemcsak a termelés válik olcsóbbá, hanem nagy megtakarítás az ily tökéletlen üzemek nagyobb karbantartási költségének megszűnése. Az acélipar és számos más iparág példája mutatja, hogy nagy megtakarítás eszközölhető munkaerőben. E megtakarítás azonban nem csupán a gyárimunkások számára vonatkozik, ha/nem az ügynökökére és utazókéra is. Csak természetesen, hogy a reklám költségei is csökkennek a tröszt által. Nagy előnye van a trösztnek a nyersanyag beszerzésénél is, ha a tröszt a fő vagy csaknem egyedüli vevő. A nyereséget fokozza a termelési költség csökkentése. Pl. a Standard Oil nyereségét nem annak köszönhette, hogy az árakat emelte, hanem hogy a termelési költséget csökkentette. Óriási jelentősége van a szállítási költségekben elérhető megtakarításnak. Ez első sorban abban áll, hogy a fogyasztási terület minden gyár részére teljesen azon az alapon állapítható meg, hogy honnan olcsóbb a szállítás. De nagy eredmény érhető el a szállítási díjtételek tekintetében is. Hamarosan kitűnt, hogy amikor a tröszt érdekei összeütköztek a vasútéival, a tröszt bizonyult erősebbnek. Gyakran módjában volt válogatni, hogy melyik vonalon szállítson és ha csak egy vonal volt és ez ellenszegült a tröszt kívánságainak, maga építtetett új vonalat, sőt legtöbb esetben

az ezzel való fenyegetés is elegendő volt. Így azután a tröszt, érezvén erejét, nem elégedett meg a vasutakkal szemben a védelemmel, hanem támadásba ment át és ma úgyszólván minden trösztnek vagy saját vonala van vagy a neki szükséges vonal részvényesei közt domináló helyet foglal el. Végül még egy gazdasági előnye van a trösztnek, hogy t. i. a versenyt könnyebben verheti le, mint a kartell Mert a tröszt hatalmával szemben minden ellenállás reménytelen. Mint egy new yorki bankár, Henry S. Clews mondta: „Erőforrásaik oly hatalmasak, hogy azokat csupán bármely általuk kiválasztott tulajdonfajtára kell koncentrálniok, hogy azt tehessék vele, amit akarnak. Velük szemben annyira tökéletes lehetetlenség valami kedvező eshetőség, hogy e hatalom szemlélete borzalmas.“

Kétségtelen és tagadhatatlan, hogy a trösztök a termelést gazdaságosabbá tették. Tény továbbá az is, hogy az alkalmazottak helyzetét inkább javítottákt mint rontották. Szinte mindenütt az egész világon a munkások szívesebben dolgoznak nagy, mint kis üzemekben. A kedvezőtlen munkahét- munkaidő, lakás stb. viszonyok azokban az iparágakban a legelterjedtebbek, ahol az uralkodó termelési forma a kisüzem, vagy éppen az otthon munka. Tudunk Amerikában oly sztrájkról, amelynek célja az volt, hogy a munkáltatókat a trösztbe kényszerítse, noha természetesen sokkal gyakoribb az, hogy a tröszt hatalmát arra használja, hogy a szakszervezeteket tönkretegy és a munkabéreket leszállítsa.

A trösztök ellen fölhozott vádak között igen gyakran szerepel az, hogy nem kedveznek az egyéni-

ség fejlődésének, sőt azt tönkreteszik, úgy hogy ha ez a fejlődés tovább tart, idővel az Egyesült Államok egész lakossága a trösztök magánalkalmazottaivá válik, akiknek a tröszt vezetői fogják tetszésük szerint kijelölni, hogy mi részük legyen a termelésben és a jövedelemben, hogy mennyi jusson nekik abból, ami az élethez szükséges és abból, ami az életet kellemessé teszi. Itt természetesen még nem tartunk, azonban nehéz volna abszolúte tagadni, hogy ebben az irányban haladnak az Egyesült Államok. Nagyon érdekes, hogy a francia Tocqueville, aki 1831-ben járt Amerikában, 1835-ben kiadott művében mily pontosan jósolta meg ezt a fejlődést:

„A demokrácia kedvező az ipar fejlődésére. Az ipar viszont az embereket újból visszahozhatja az arisztokráciához. Minél inkább érvényesül a munkamegosztás elve, annál gyöngébb, korlátoltabb eszű és függőbb lesz a munkás. Az ipar halad, az ipari munkás elmarad. Másrészt viszont, amily arányban válik világossá, hogy az ipari termelés annál olcsóbb és jobb, minél nagyobb méretű az ipar és minél jelentékenyebb a; befektetett tőke, oly arányban fognak áttérni az ipari foglalkozásra a gazdagok és műveltek. Rövid idő múlva némelyeknek csupán fizikai erőre lesz szükségük értelem nélkül, másoknak viszont tudományra, sőt lángészre, hogy boldoguljanak. Ez az ember egyre inkább egy nagy birodalom adminisztrátorához hasonlít, amaz egyre inkább az állathoz. Így tehát úgy látszik alapos megfontolás alapján, mintha a demokrácia kebléből természetszerűleg fejlődnék ki az arisztokrácia. Korunk ipari demokráciája először szegénnyé teszi és lealjasítja azokat, akik szolgálják, azután pedig átengedi őket a közjótékonyágnak. Ez természetes kö-

vetkezménye annak, amit föntebb mondtunk. A munkás és az úr között gyakori az érintkezés, de igazi közösség nincs köztük. Egészben véve azt hiszem, hogy a most szemünk láttára kialakuló ipari arisztokrácia a legkeményebb arisztokráciák egyike, amelyek valaha léteztek a világon, egyúttal azonban a leginkább korlátozottak és a legkevésbé veszedelmesek egyike. Mindamellett a demokrácia barátai jól teszik, ha figyelmüket erre a pontra koncentrálják, mert ha valaha újból vagyoni egyenlőtlenség és arisztokrácia hatol be e világba, megjósolható, hogy ez a, z a csatorna, amelyen keresztül fog utat találni.“

Kétségtelen, hogy a trösztök által óriási hatalomra szert tett plutokrációnak nagy szerepe van az amerikai korrupcióban, aminek annyi példáját említettük már. Hiba volna azonban, ha az olvasó azt képzelné, hogy ez a korrupció oly általános és hogy a közerkölcsiség alacsony színvonalú Európához képest. Az amerikai korrupcióról való fölfogás oly elterjedt, hogy nem lesz fölösleges vele kissé bővebben és általános szempontból foglalkozni.*)

A korrupciónak különféle módjai vannak, A legszembeötlőbb a pénznek adása vagy elfogadása vesztegetés céljából. A másik mód egyéb adományok, mint: részvények és értékpapírok, előnyös szerződések és földadományok. Bár lényegében véve a dolog mindegy, mégis a legtöbb ember előtt a pénz elfogadása rosszabbnak látszik, mert a természetben való adomány értéke bizonytalanabb és ha belőle haszon származik,

*) A következőkben James Bryce-t követjük, aki az összes külföldiek közül legalaposabb ismerője Amerikának.

e hasznát a saját munkájának vagy ügyességének hajlandó tulajdonítani. Egy harmadik módja a korrupciónak oly ügyletek kötése, amelyek a köz rovására előnyt biztosítanak valakinek. Ilyenfélék pl. egy vállalkozónak politikai szolgálatokért megígérni, hogy ő fogja megkapni a rendőrség ruházatának szállítását vagy a szemét eltakarításának megbízását, egy lapnak odaadni a hivatalos hirdetéseket vagy egy vasúttársaság elnökének megígérni, hogy a neki kedvezőtlen törvényhozás meg fog akadni, a kedvező pedig keresztül fog menni. Ide tartozik a közhivataloknak pártszempontból és politikai jutalomként való betöltése is.

Ha már most a köztársaság elnökét vesszük, megállapíthatjuk, hogy noha ezek erkölcsi színvonala gyakran nagyon különböző volt, hogy noha gyakran használták föl állásukat nagyon bírálható módon pártcélokra, azonban soha komolyan egyiket sem vádolták azzal, hogy pénzt vagy értékkel bíró egyéb javakat fogadtak volna el. A közigazgatás főbb vezetői között akadtak olyanok, akik az elnökök színvonala alatt maradtak, amennyiben szemet hunytak alárendeltjeikkel szemben, akik oly társaságoknak vagy személyeknek tettek a köz rovására szolgálatokat, akik a pártkaszcháoz tekintélyesebb összegekkel járultak, azonban köztük is alig akadt valaha is olyan, aki a saját javára pénzt vagy ennek ellenértékűt fogadott volna el. Ha ilyesmi kisebb állású hivatalnokról kiderült, állásából elmozdították.

Ami a kongresszust illeti, itt ki kell emelnünk, hogy a visszaélésre az alkalom nagy és a fölfedeztetés veszedelme csekély az európai parlamentekhez

képezt. Az ülések rövidebbek (két év) és az újra való megválasztás esetei nem gyakoriak, A legfontosabb ügyeket a kongresszusi bizottságok intézik el, amelyek kevés tagból állnak és ahol ennél fogva egy tag hatalma nagy. Tegyük föl, hogy például egy vasút vagy egy tröszt ügyéről van szó valamely bizottságban. Ilyenkor egy ember magatartása nem ritkán döntő fontosságú,, a nyilvános ellenőrzés pedig szinte tökéletesen hiányzik e szűkkörű bizottság tárgyalásainál. Kétségtelen, hogy a kongresszusban vannak olyanok, akik magánérdekek szolgálatában állanak és ezért pénzt fogadnak el. Bryce ezek számarányát mintegy 5 százalékra teszi, ellenben 15—20 százalékra azokat, akik az inkább bocsánandónak vélt természetben és nem pénzben való fizetést, tehát kedvező szerződést, ingyen vasúti jegyet stb.-t fogadnak el. Ugyanilyen az arány az egyes államok törvényhozásában is, bár persze itt igen nagyok a különbségek. Jó híre van pl. Massachusetts-nek vagy Michigan-nek, ellenben nagyon rossz a híre New Yorknak, Pennsylvania-nak és Kaliforniának. Pennsylvaniáról pl. az a tréfás mondas van elterjedve, hogy a törvényhozás ülészaka azonnal véget ér, mihelyt a Pennsylvania-vasút ügyeit letárgyalták.

Persze az ily megvesztegetési ügyek sokféle árnyalatuak. Így Bryce elbeszéli, almit egy nagy nyugati vasút igazgatójától hallott, hogy t. i. kongresszusi képviselők eljönnek a társaság irodájába földet vásárolni és az árjegyzéket megnézve, ilyenfélét mondanak: „Igen, de nincs-e engedmény? Egy barátjuknak bizonyára olcsóbban adhatják a földet. Tudják, én jó barátjuk leszek a kongresszusban“, és így tovább. Nem ritkán nehéz megvonni a határt, hogy hol kezdődik a

vesztegetés. Gyakori az is, hogy némelyek a legtisztességesebb szándékkal kerülnek a kongresszusiba és amikor megismerkednek valamelyik joviális panamistával és azt tapasztalják, hogy ezek nem is olyan „rossz fiúk“, az ezekkel való együttlét által kerülnek fokozatosan maguk is a panamisták közé. E sorok írója is érdekes részleteket hallott San, Franciscóban egy újságírótól, aki egy fölötte érdekes könyvet irt a kaliforniai törvényhozás egy ülészakának történetéről, a saját állama törvényhozásában uralkodó szellemről. A vasutak bruttó bevétele Kaliforniában 400 millió dollár, elgondolható tehát, hogy mily fontos rájuk nézve a törvényhozás. És mégis, a panamisták kisebbségben vannak. Hogyha legtöbb esetben mégis az ő akaratuk érvényesül, ennek magyarázata az, hogy jobban vannak szervezve és hogy reájuk nézve fontosabb és több hasznot jelentő, hogy a vasutak érdekeit védjék, mint a tisztességesekre nézve, hogy a közérdeket védjék. Világszerte szabály az, amit egy angol közmondás olyféleképen fejez ki, hogy ami mindenki érdeke, azzal senkisé ism törődik.

Az egyes államok törvényhozó testülete, mint már említettük, különböző erkölcsi színvonalon áll, azonban általában jóval jelentéktelenebb emberekből van összetéve, mint a kongresszus. Nagyon fontos az, hogy sem a kongresszusi, sem az állami törvényhozási tagság nem jár azzal a társadalmi presztízzsel, mint Európában és ép ezért nem bír oly nagy vonzóerővel tehetséges és becsvágyó emberekre nézve. Már azért sem módja az érvényesülésnek, mert a kongresszus maga sem áll távolról sem annyira a közérdeklődés központjában, mint nálunk a parlament. A lapok keveset írnak róla és a közönség még kevesebbet törődik

vele. A kongresszus tényleg sokkal kevésbé is fontos, mint a mi parlamentünk. Ennek három oka van. 1. Az európai parlament szuverén, az amerikai kongresszus alá van vetve az írott alkotmánynak, amelyet csakis a nép változtathat meg. Ha a kongresszus valamely határozata az alkotmánnyal összeütközik, bárki e határozatot a szövetségi bíróság elé viheti, amely az összeütközést megállapítja, miáltal a határozat érvénytelen lesz. 2. A végrehajtóhatalom, tehát az elnök, a kabinet (az, ami nálunk al minisztérium) és szövetségi hivatalnokok kinevezése és elbocsájtása teljesen független a kongresszustól, minthogy az elnököt a nép választja, a kormány és a hivatalnokok kinevezése pedig teljesen az elnök joga. Az elnök hatalmának forrása ugyanaz, ami a kongresszusé, t. i. a nép akarata, tehát az elnök teljesen egyenjogú fél a kongresszussal. A kabinet, azaz minisztérium csakis az elnöknek felelős, a kongresszusnak nem, tagjai nincsenek benn a kongresszusban, ott meg sem jelennek. 3. A kongresszus törvényhozási hatáskörét korlátozza az, hogy kivülről negyvenkét állami törvényhozó testület van, amelyek hatásköre ép oly szigorúan meghatározott, mint a kongresszusé. Mindezekből az okokból következik, hogy a kongresszus nem annyira gyülekező helye a politikai tehetségeknek, mint Európában és hogy a politikai érdeklődés jobban megoszlik a szövetségi, állami és helyi politika között.

Ami a választási korrupciót illeti, igaz, hogy a választások nagyon költségesek és hogy a pártkassza szerepe óriási. Azonban a pénz nem az egyes választók megvesztegetésére kell, hanem inkább választási agitációra. Nem gyakori eset, hogy valaki pénzt fogadjon el azért, hogy egyik vagy másik pártra szavazzon.

Ez a vesztegetés már a választók óriási száma miatt is lehetetlen.*)

Utóvégre 250—300 ezec választó között — átlag ennyi esik egy kerületre — vesztegetni, úgy, hogy ez a választás eredményére kihasson, vajmi nehéz dolog; volna. Mindamellett fordulnak elő vesztegetések, kivált a bevándoroltak és a négerek között**) és ha Amerikában nincs is oly emelkedett politikai morál, mint pl. Skóciában, ahol vesztegetés miatt 15 év alatt csupán egy választást peticionáltak meg, nem áll alacsonyabb színvonalon, mint bármely európai ország.

Legsötétebb pontja az amerikai korrupciónak a város, amelyről már előbb volt szó. Itt is azonban megszorítással kell élnünk, mert korrupció csakis a 100.000 lakosnál népesebb városokban van. A falu és kisváros igazgatása tiszta és úgy erkölcs, mint hatá-

*) 92 millió lakosra esik 330 képviselő és 84 szenátor. V. ö. ezzel a mi nagyszámú alsó- és felsőházunkat. Még szembe-
tűnőbb az aránytalanság a városi képviselőtestületeknél: New-Yorké csupán 30 tagból áll, az ötöd résznyi Budapesté pedig 400-ból. Minél nagyobb valamely képviselőtestület, annál nehezebb a tanácskozás és annál kisebb az egy tagra eső felelősség. Egy 400 tagú testületben sokkal nehezebben állapítható meg, hogy 'valamely cselekedetért vagy mulasztásért személy szerint ki felelős, mint egy 30 tagúnál.

**) Bryce leírja, hogy Philadelphiában mint foglaltak helyet a választási helyiséggel szemben levő kerítés tetején a szavazati joggal bíró négerek, várva, hogy melyik párt fogja őket megvesztegetni és hogy mint távoztak csalódottan, amikor mindkét párt megegyezett, hogy egyik sem fogja megvásárolni a néger szavazatokat.

lyosság tekintetében ideálul szolgálhat Európának. A nagyvárosok azonban, mint különösen New York, Philadelphia és San Francisco még 1910-ig gyökerükig korruptak voltak. Ami a kongresszusban és az állami törvényhozásban a trösztök és a vasutak, az a városi képviselőtestületekben a villanyos, gáz, vízvezetéki és hasonló vállalatok, t. i. a korrupció fő, szinte egyetlen okai. 1910 óta a társadalmi reformerek, legkivált a tanárok és papok, minden figyelmüket a városokra koncentrálják és pedig látható eredménnyel,

Ha így áll a dolog, t. i. hogy Amerikában a korrupció egyáltalában nemi nagyobb, mint Európa leghaladottabb államaiban, okát kell adnunk annak, hogy miért van Amerikának oly rossz híre e tekintetben, E rossz hírek terjesztői egyrészt az európai látogatók, másrészt maguk az amerikaiak. Az európai látogatók rendszerint gazdag és konzervatív emberek, akik nem barátai a demokraciának és már kész elmélettel mennek Amerikába, hogy t. i. a szélső demokracia megrontja a politikai erkölcsöket, ők csupán érveket keresnek elméletük igazolására. Az amerikaiak maguk szintén hozzájárulnak e rossz hírük terjesztéséhez. Szeretik elmondani az idegeneknek a jó, humoros választási eseteket és a korrupció példáit, lehetőleg élénk színekkel ecsetelve. A nagy számok különben is mindig gyöngéje voltak az amerikaiaknak, szeretik velük tehát az idegeneket is elszédíteni. Az író élénken emlékszik rá, hogy mikor egy philadelphiai előtt azt említette, hogy értesülése szerint New York a legkorruptabb amerikai város, mint tiltakozott ellene az illető, a saját városa számára követelve az elsőséget és mint hivatkozott a philadelphiai városházára, mint arra a középületre, amelynél

többet egész Amerikában egyetlen építésnél sem loptak. E naiv dicsekvésben van valami büszkélkedés azzal, hogy ha lopnak is, mi az nekünk? Onnan lopnak, ahol van. Nálunk telik erre is. Végül nem lehet számításon kívül hagyni az amerikai szenzációéhes sajtót, nemcsak a napisajtót, hanem a folyóiratokat is, a maguk leleplező specialistáival. Igaz, hogy a leleplezések egészben véve a közerkölcs nevelése szempontjából több jót tesznek, mint rosszat, hiba volna azonban jelentőségüket túlbecsülni.*)

Különösen egy pont van, ahol a trösztök éreztetik korrumpáló hatásukat a kongresszusra és ez a vámpolitika. Vámvédelem nélkül a trösztök alakítása rendkívül nehéz, szinte lehetetlenség volna, mert hisz a világ összes termelőit kellene „megszervezni“, hogy a tröszt hatályos legyen. Ezt eléggé igazolja, hogy az ilyféle alakulatok ott legerősebbek, ahol az ipari vámvédelem a legnagyobb: Amerikában és Németországban. Elgondolható tehát, hogy mily nagy érdekei fűződnek a trösztöknek ahhoz, hogy a saját termelésüket illető vámok lehetőleg emeltesse-
nek vagy legalább is ne csökkenjenek. A vámérdekek védelmére természetesen nagy összegeket áldoznak a trösztök, nem csupán a kongresszusban való vesz-

*) Az amerikai sajtó szenzációhajhászata is magyarázatra szorul. Mindenekelőtt van Amerikának is olyan sajtója, melynek színvonala nem alacsonyabb a legjobb angol lapokénál. Ilyen lapok pl. a *Sun*, a *New York Herald*, a *Tribune* stb.. Azonkívül nem szabad felednünk, hogy a „sárga“ szenzációhajhászó sajtót az a társadalmi osztály olvassa, amely nálunk semmiféle újságot nem olvas. Az amerikai sajtó méreteiről fogalmat nyújt az, hogy a világ összes hírlap-termelésének több, mint egyharmada esik az Egyesült-Államokra.

tegetésre, hanem propagandára is, hogy a közvéleményt továbbra is megtartsák abban a hitben, hogy a „honi ipar védelme“ tényleg előnyös az egész népességre vonatkozólag. Amikor a trösztök a belföldi piacon uralkodnak, figyelmüket a külföldre fordítják. Erre azért is van van szükségük, mert nagyon előnyös rájuk nézve, ha akkor, amikor a belföldi piac fogyasztóképesége bármely oknál fogva is csökken, külföldre vessék fölös áruikat, még akkor is, ha termelési költségen alul kell árujukat eladniok. Ez az, amit dumping-nek neveznek, amivel a németeket vádolták az angolok — holott ép úgy tették ezt az amerikaiak is — és ami egyik fontos oka volt a háborúnak.

Érdemes tehát azzal foglalkozna, hogy miben áll és mivel magyarázható a dumping. Miár régóta ismeretes, hogy ha valamely áruból a szükségletnél nagyobb készlet van piacon, pl. 10 százalékkal több, az árak nem 10 százalékkal, hanem sokkal többel, pl. 25 százalékkal esnek. És fordítva, ha valamely cikkből a szükségletnél pl. 10 százalékkal kevesebb van piacon, az árak többel, pl. 25 százalékkal emelkednek, így tehát, ha valaki egy cikkből az összes készlet fölött rendelkezik, hasznothozónak találhatja bizonyos körülmények között, hogy a készlet egy részét kivonja a forgalomból, hogy azt elrejtse, sőt esetleg megsemmisítse. Spekulánsok ősidők óta tették ezt és a háborúban ismételten fordultak elő esetek, hogy áremelés céljából készleteket megsemmisítettek. Csak természetes tehát, hogy a trösztök, amelyeknek egyes cikkekre nézve monopóliumuk van, igyekeznek árukészletükkel a piaci árat magukra nézve kedvezően irányítani. Természetesen

nem kell azt gondolnunk, mintha a termelőre nézve a minél nagyobb ár volna előnyös. Az oly magas ár, amely a fogyasztást érzékenyen csökkentené, természetesen nem növelné, hanem csökkentené a termelőnek úgy bruttó, mint nettó hasznát. Pontos áralkuláció állapítja csak meg, hogy melyik a legnagyobb tiszta hasznot biztosító ár. Természetesen azonban az az ár, amelyet a tröszt magára nézve legjobb eladási árnak tart, magasabb annál az árnál, amely szabad versenyben alakulna ki. Amikor tehát a tröszt a szabad versenyt korlátozza, amely az árt leszállítaná, ép úgy károsítja a fogyasztót, mintha az árt emelné. Így tesz pl. a petróleumtröszt, amikor óriási kiterjedésű petróleum mezőket nem azért vásárol és tart birtokban, hogy azokat kiaknázza, hanem, hogy azoknak lehető versenye ellen biztosítsa magát és ezzel mesterségesen megakadályozza az átleszállását. Nagyon gyakori jelenség az, hogy a tröszt termelvényeit külföldön a szállítási költség és vám okozta kiadástartó dacára is ugyanolyan vagy éppen olcsóbb áron adja el, mint odahaza. Pl. a háború előtt az amerikai cipők Magyarországon egy fillérel sem voltak drágábbak, mint odahaza Amerikában. Egyszer említettem ezt Amerikában a világhírű Waltham óragyár egy emberének. „Természetesen, felelte, hisz mi is olcsóbban adjuk el külföldön óráinkat, mint itthon. „Vájjon nem adhatnák-e idehaza is ugyanily árban“, kérdeztem. „Hogyne adhatnók“, felelte nevetve, „de nem akarjuk adni.“

Ha a fogyasztás a belföldi piacon csökken, nagyon gyakran nagy károkat jelentene akár a termelést leszállítani, akár azt folytatni. A termelés leszállítása gyakran okozna nagy üzemi károkat, folytatása

pedig az árakat befolyásolná kedvezőtlenül. Marad tehát egy harmadik megoldás: az árukat olcsón, esetleg termelési költségen alul piacra dobni külföldön. Ez a dumping. Természetes, hogy ezzel az árral a rendes termelő, aki külföldi veszteségét nem vasáíhatja be a belföldi fogyasztón nem versenyezhet. Ez keserítette el z angol termelőt. Nem terjeszkedhetünk ki ennek részleteire. Figyelmébe ajánljuk itt az olvasónak *Henry George*: „*Vámvédelem vagy szabadkereskedelem*“ című művén kívül *Szabó Ervin*: „*Imperializmus és tartós béke*“ című művét (megj. 1918-ban). Az utóbbi munka fölötte érdekes és gazdag adatgyűjteményéből említjük azt a példát, hogy a tröszt otthon a síneket tonnánként 26.28 dollárért adja el, külföldön pedig 23-ért, hogy az a drótszög, amelyért az amerikai fogyasztó 4.50 dollárt fizet, külföldön 2.11-ért kapható.

Végül itt adjuk az olvasónak a fontosabb trösztök statisztikáját, hogy azok abszolút és relatív erejét láthassa. Az adatok 1908-ból valók.

A tröszt neve	Alapítási éve	Üzemi- nek száma	Részvényeinek és kötvényeinek név- értéke dollárokbán
Amalgamated Copper Comp. (<i>Réztröszt</i>)	1889	35	271.163,000
American Smelting Refining Comp.	1899	145	203.100,000
American Sugar Refining Comp. (<i>Cukortröszt</i>)	1891	60	160.000,000
American Tobacco Comp. (<i>Dohánytröszt</i>)	1904	200	324.390,900
International Merchant Marine Comp. (<i>Hajótröszt</i>)	1902	6	176.325,705
Standard Oil Comp. (<i>Petroleumtröszt</i>)	1899	400	92.338,300
U. S. Steel Corporation (<i>Acéltröszt</i>)	1901	792	1,475.201,849
A hét nagy ipari tröszt együtt		1,638	2,708.438,754
451 kisebb ipari tröszt		5,038	8,243.175,000
Összes ipari trösztök		6,676	10,951.615,754
Közhasznú vállalatok: (gáz, vízvezeték, villany stb.) trösztje		2,599	7,789.393,000
Vasúti csoportok		745	12.931.154,000
Összes trösztök		10,020	31,672.160,754

Andrew Carnegie

Skóciának egy kis álmos városkájában, Dumferline-ban született 1836-ban a világ legnagyobb ipari szervezetének megteremtője. Dumferline valamikor a skót királyok temetkezőhelye volt és szövőfonó ipara a fejlettség magas fokát érte el. Carnegie apja damaszt-szövő takács volt, azonban a kedvezőtlen munkabérvizonyok folytán képtelen volt feleségét és két fiát, kik közül Andrew (Éndre) volt az idősebb, eltartani, Kivándorlásra gondolt tehát és mint-hogy a swedenborgiánus szektához tartozó takács szívében a köztársasági kormányforma híve voiti választása Amerikára esett. 1848-ban vándorolt ki és Pittsburgban telepedett le. Egy fonógyárban talált munkát, de megélhetési gondjai nem sokkal csökkenhettek, mert felesége kénytelen volt mosást vállalni. Andrew eleinte atyja mellett dolgozott a fonógyárban heti 1.20 dollárért, 14 éves korában pedig egy gyárban heti 3 dollárért. Eleinte a gépet kellett forgácsokkal fűtenie, azután magára a kis, primitív gépre kellett fölügyelnie, végül pedig az irodába került. Tizenöt éves korában az Ohio Telegraph Company szolgálatába állt, mint messenger boy. Csakhamar megtanulta a táviratozási, táviró lett és e foglalkozás mellett maradt 1854-ig, tizenkilencéves koráig, amikor Thomas A. Scott, akinek a Pennsylvania vasútnál fontos állása volt, a vasúttársaság nyugati vonalának szolgálatába nem vette. Scott volt Carnegie üzleti nevelője. Az ő tanácsára fektette bele megtakarított pénzét egy hálókocsi és egy petróleum vállalat részvényeibe, amelyek fényesen bevágtak és

főként e nyereségből eredt az a tőke, amelyet később a Kloman-féle vasgyárban való rézvásárlásra fordított. De egyéb, még pedig igen különböző águ (vasút, bank, közraktár, Jóvonat stb.) spekulációkba is bocsájtkozott, mindig Scott vezetésével, ezek hol kisebb, hol nagyobb haszonnal jártak, de mindig alkalmasak voltak arra, hogy a fiatal üzletember tapasztalatait növeljék, ügyességét pedig fokozzák. 1863-ban, huszonnyolc éves korában Scott javaslatára a vasútnál a pittsburgi felügyelői állásra őt választották, kilenc évvel fiatalabb öccsét pedig titkáruul mellé osztották. Atyjuk már 1855-ben halt meg, összes megtakarított vagyona egy kis házacskva volt, amelyet özvegye később 1,500 dolláron adott el. 1863-ban jutott Camegie először érintkezésbe a vasgyártással, a Kloman testvérek vállalatával.

A két Kloman testvér Trierből, Poroszországból vándorolt Pittsburg-ba és 1858-ban rendezték be kovácsműhelyüket, A városon kívül, az Allegheny folyó melletti sáros úton volt az a műhely, amelyből a világ legnagyobb gyárvállalata lett. A műhelyben az egész felszerelés egy kis gép és egy fából készült gőzkalapács volt. A kis üzem azonban fejlődni kezdett, mert a két testvér értett a munkához. Az öregebbik, András, komoly, kissé nehézkes ember volt, de német alaposággal figyelt minden fillérre a költség és nyereség számításánál. A fiatalabb, Antal, jóval könnyelműbben bánt úgy az idővel, mint a pénzzel és ha nagyon kimelegedett a munkában, sűrűn hajtogatta a sörös-kannát. András a vízhez ragaszkodott, részint mert olcsóbb volt, részint mert az alkudozásnál a józanságot nagy előnynek vélte. A két testvér jó munkás volt és csakhamar híre terjedt, hogy

a töltik kikerülő áru tökéletes, hibátlan. Kivált tengelyeknek volt jó hírük, amelyeket valamilyen általuk föltalált módon úgy állítottak elő, hogy tartósságban minden más gyártmányt fölülmúltak. Vevőik közé tartozott az Ohio és Pennsylvania vasúttársaság is. E vállalat bevásárlója, Thomas N. Miller, jó barátságban volt a Kloman testvérekkel és többször adott nekik üzleti tanácsokat és ajánlotta árujukat másoknak is. 1859-ben a Klomanok elmondták Millernek, hogy ha egy második kalapácsot tudnának föllállítani, termelésüket megkétszerezhetnék, azonban ehhez pénz kellene, nem sok, de több, mint nekik van: 1,600 dollár. Azt ajánlották Millernek, adja ő a hiányzó pénzt, amiért az üzlet tiszta hasznának egyharmadát ígérték neki. Millernek a terv tetszett, minthogy azonban összeegyeztethetetlennek tartotta, hogy nyílt érdekeltsége legyen egy oly cégnél, amelynek az a vasút a fővásárlója, amelynek ő hivatalnoka, azt ajánlotta, hogy maga helyett egy fiatal barátja. Henry Phipps lépjen be a cégbe és képviselje ott az ő érdekeit. Phipps húszéves fiatalember volt, egy cipész fia, aki Carnegieékkal egy utcában lakott és velük jó barátságban volt. A fiatal Phippsnek nagyon tetszett az az ajánlat, amelyet Miller tett neki, hogy t. í, adják össze ketten az 1,600 dollárt és legyen ket-tejüké a Kloman-féle üzlet harmada. Azonban nem volt 800 dollárja. Nagy nehezen sikerült apját rábeszél-
 nie, hogy vegyen föl házacskájára egy 800 dolláros kölcsönt, de az öreg cipész úgy megbánta elhatározását, hogy fia visszaadta apja pénzét és Miller fizette be az egész 1,600 dollárt, a már említett okból Phipps nevére, úgy egyezve meg ezzel, hogy Phipps majd a nyereségből fizeti meg az ő részét, a 800 dol-

lárt. Így lépett be a cégbe Phipps, aki a már megnövekedett üzlet könyveit is köteles volt vezetni. A második kalapácsot fölállították és az üzem nőtt, már hat segéderővel dolgoztak. Ekkor tört ki a polgárháború.

A polgárháború kitörésével a tengely fontja 2 centről 12-re szökött és amikor az ágyúkhöz szükséges alkatrészek gyors szállításáról volt szó, az árak emelkedésének nem volt határa. Minthogy a vállalat immár a vasutaknak alig dolgozott, hanem csaknem kizárólag a hadseregnek és a megrendelések egyre növekedtek, a régi üzemet ki kellett bővíteni és újat kellett fölállítani. Ugyanekkor új és részletes szerződést kötöttek az üzlettársaik, amelyben a cég alaptőkéjét már 80.000 dollárban állapították meg, amely összeg fokozatosan fizetendő be. Az üzletben három részes volt, a két Kloman és Phipps, Phippsnek pedig csendes társa volt Miller, Az idősebb Klomannak nagy gondot okozott öccsének egyre növekvő könnyelműsége és az ő javaslatára és az ő közvetítésével Miller 20.000 dollár áron megvásárolta a fiatalabb Kloman üzletrészét. Csakhamar azonban aggódni kezdett, hogy így megszűnik döntő szava az üzletben és addig kérte Millert, míg az el nem adta neki a fiatalabb Klomantól szerzett üzletrész felét. Az így szerzett fél-érdekeltség az egész üzletben azonban még mindig nem elégítette ki Klomant és felszólította két üzlettársát, hogy valamelyikük adja el neki üzletrészét. Minthogy mindegyikük előtt világos volt a vállalat fényes jövője, érthető, hogy vonakodtak Kloman kívánságát teljesíteni. A zavart még inkább növelte az, hogy Miller és Phipps eredeti üzletrészük egy részét eladták egy Cowley nevű katonának, aki

a háborúban szerzett ragályos betegségben elhalt. Amikor Kloman ezt megtudta, aggodalma természetesen még inkább nőtt, hogy ily módon abban az üzletben, amely az ő nevét viselte, az ő tudtán kívül bárki is szerezhethet érdekeltséget. Neheztelése Miller ellen irányult és a viszony a három üzlettárs közt annyira kiéleződött, hogy döntőbíró után néztek, aki a köztük levő differenciákat kiegyenlítsé. Választásuk Carnegie-re esett.

Carnegie úgy Millerrel, mint Phippszel gyermekmekkori barátságban volt. Az ő döntése alapján új szerződést kötöttek. Ez a társasvállalat alaptőkéjét 60,000 dollárban állapította meg, Miller részét pedig, minthogy ő volt főoka az egyenletlenségnek, $\frac{4}{9}$ -ről $\frac{1}{6}$ -ra szállította le, azzal a megszorítással, hogy a két főrészesnek joga van együttesen 60 napi fölmondással Miller üzletrészét kifizetni, amely esetben e részre Phippsnek elővételi joga van. Néhány hónap múlva új egyenletlenség tört ki, mire Millert 60 napi fölmondás alapján tényleg kitették az üzletből, helyét pedig Carnegie pénzével öccse, Tom Carnegie foglalta el. Alig lehet kétséges, hogy békebírói minőségében Carnegie alaposan megismerkedett a Kloman-féle vállalattal és ennek alapján szánta el magát arra, hogy abban részt szerez magának. Ugyanekkor társakat szerezvén, a folyó túlsó oldalán, a Kloman-féle gyárral szemben Cyclopsművek néven versenyt vállalatot szervezett. E versenyvállalat az akkori és ottani viszonyokhoz képest nagyszabású volt: 400.000 dollárnyi tőkével alakult meg, amiből azonban csak 100.000 dollár volt befizetve. Az alapítók, mint Carnegie is, igen jó üzletemberek, de rossz szakemberek voltak és az új gyár berende-

zése oly szerencsétlen volt, hogy a termelést egyáltalában nem lehetett megkezdeni. E nehéz helyzetben Carnegie úgy segített, hogy rábeszélte Klomanékat, hogy egyesüljenek az új vállalattal, amely tulajdoniképpen az ő tönkretételükre keletkezett. Klomanék gyára időközben tőkéjét 150.000 dollárra emelte és alig győzte teljesíteni a rendeléseket. Érthető tehát, hogy Klomanék nem nagy lelkesedéssel fogadták Carnegieék ajánlatát. Az ajánlat azonban oly előnyös volt, hogy nem állhattak soká ellen: Kiomolnák 50.000 dollárt kaptak, amelyet egymás közt föl-oszthattak, a két gyár egyesült Unió Vasgyár Társaság néven és az új társaság részvényeinek fele Klomanéknak jutott, az új vállalat igazgatója pedig Kloman András lett. Az alaptőkét 500.000 dollárban állapították meg. Mikor a szerződés meg volt kötve, a polgárháború véget ért, Carnegie pedig kilenc hónapi turistautra indult Európába. Kloman nékilátott, hogy a teljesen hibásan épült gyárat rendbehozza, ami nemcsak rengeteg munkába, hanem rengeteg pénzbe is került. Kloman technikai tudása és Carnegie öccsének finánciális ügyessége azonban legyőzték a nehézségeket.

A háború befejeztével a hadiszállítások megszűntek ugyan, azonban a meginduló nagy vasútépítések bőven adtak munkát és az új cég gerenda es singyártásra adta magát. A cégnek ekkor sok tagja volt, akik a Cyclops művekkel kerültek a részvénytársaságba. Mihelyt valaki fölösleges vagy alkalmatlan volt, Carnegie ügyes taktikával kitudszkolta a vállalatból és érdekeltségét megvásárolta. 1870 táján a részvényeknek csaknem 40 százaléka volt az övé. Ebben az időben a munkásokban is változás állt

be, az amerikai munkások helyét, akik sztrájkba léptek, bevándorolt német és ír munkások foglalták el. A bevándorolt német munkások egyike, Zimmer, a hengerelt lemezgyártás egy új módszerét honosította meg, ami óriási hasznot jelentett. Zimmer ezért jutalmul munkavezetői állást kapott és mikor sok év múlva meghalt, mintegy 100.000 dollárt hagyott hátra. Maga Carnegie egyrészt új munkások szerzése céljából utazott Európába, de másrészt figyelemmel kísérte a rokonszakhú gyárat is és ha vialamt követésre méltót látott, jegyzeteket csinált és ha a dotlog bevált, azonnal alkalmazták Pittsburgban is, 1870-től kezdve a cég neve Kloman, Carnegie & Co, volt. Ugyanebben az évben kezdték meg a híres *Lucy* nevű olvasztó kemence építését, amely hetenként 350 tonna nyersvasat termelt, ami akkor hihetetlennek látszó eredmény volt. Fokozatos javítás által ez a termelés napi 800 tonnára emelkedett tizenhárom év alatt,

1865-ben Carnegie egy új vállalkozás részese lett, amely vasúti vashidak építésével foglalkozott. A vállalat nem volt új, tulajdonosa egy geniális mérnök, Piper és egy az emberi munkát kitűnően kihasználitudo munkavezető, Shifler voltak, Carnegie azonban jobb üzleti alapra fektette az egész vállalkozást, amennyiben vasúti embereket vont az érdekeltségbe, akik azután bőven ellátták a vállalatot munkával, úgy, hogy ez néhány év alatt nagyszabású gyárteleppé alakult át. Carnegie eleinte nem sok pénzt fektetett e vállalatba, amikor azonban látta, hogy mily fejlődésképes, fokozatosan terjeszkedett benne, hol egyik, hol másik üzlettárs részét véve meg, amíg végül itt is ép oly uralkodó pozícióra nem

tett szert, mint a néhai Kloman-féle üzletben. Ebben nagyon segítette az 1875. évi nagy pénzügyi válság, amely számos üzlettársát döntötte bajba, amit Carnegie ép oly ügyesen, mint kíméletlenül használt ki. Ekkor vásárolta meg Kloman összes üzleti érdekelt-ségét mindenféle ravasz manipulációkkal 100.000 dollárért, aránylag ily potom összeggel fizetve ki azt, akinek legnagyobb része volt a nagy vállalat létesí-tésében és fölvirágoztatásában.

Európai utazásai közben értesült Carnegie az angol Bessemer nagyszerű találmányáról (1865), amely korszakalkotó az acélgyártás történetében. A vassíneknek acélsínekkel való fölcserélése így lehet-ségessé vált, aminek jelentőségét Amerikában alig lehet túlbecsülni, Carnegie újból a nagy vasúti em-berekhez fordult és 700.000 dollár alaptőkével alapí-totta az első acélgyárat. Carnegie 250.000 dollárt irt alá. Ennek az összegnek eredete meglehetősen sötét. Ez t. i. Carnegie províziója volt azért, hogy sikerült egy oly vasút részvényeiből hatmillió dollár értékűt az európai piacon elhelyeznie, amely soha ki nem épült és amelyen a részvényesek minden fillérjüket elveszítették. Ettől az időponttól kezdve Carnegie-nek életében üzleti elve lett, hogy ha valamely válla-latban résztvett, mindig ő volt az, aki benne a főér-dekeltséget vállalta. A vasutakkal való benső kap-csolat folytán rendelésekben nem volt hiány, csak megfelelő technikai vezetőkre volt szükség. Ebben az új vállalatnak kiváló szerencséje volt, mert két elsőrendű tehetségre akadt. Az egyik Holley volt, az amerikai ipar egyik legzseniálisabb konstruktőrije, aki a pénzzel mit sem törődött és akinek egész élete abban merült ki, hogy az acélgyártást minél tökéle-

tesebbé tegye, a másik pedig, Jones, irgalmatlanul használta ki az emberi munkát és aki boldog volt, ha munkabérben valamit is megtakaríthatott. Az ő intézkedése volt az, hogy a sztrájkoló amerikai munkások helyét idegenek foglalták el, akiket ő oly körültekintéssel vegyített, hogy a sokféle nyelvű munkások képtelenek voltak egymást megérteni és így semmiféle együttes cselekedetre sem szánhatták el magukat, Ily tökéletes technikai és üzemi vezetés a megfelelő kereskedelmi és pénzügyi vezetéssel egyesülve azután oly sikert biztosított, hogy az *Edgár Thompson Acélművek* (ez volt a vállalat neve) 1877-ben 43³/₄ százalék nyereséggel zártak, 1879-ben pedig 140 százalékkal. Csak természetes, hogy mint egyéb Vállalatoknál, úgy itt is sikerült Carnegienek kiboxolnia üzlettársai nagy részét, köztük Scot-ot, aki valaha üzleti tanítómestere volt.

1881-ben nagy esemény történt: az Edgár Thompson Acél- és az Unió Vasművek egyesültek és *Cornegie Testvérek és Társai* néven ötmillió dollár alaptőkével új céggé alakultak. Ezzel meg volt téve az első lépés egy önmagában zárt vállalat létesítéséhez, ami azután egyre határozottabb célja lett Carnegienek. Ez t. i. abban állt, hogy a nyersanyag termelésétől kezdve a befejezett, fogyasztásra alkalmas iparcikk előállításáig minden egy és ugyanazon vállalat keretébe tartozzék. Ez tulajdonképen nem egyéb, mint kiegészítő folyamata a munkamegosztásnak, a differenciálás utáni integrálás, természetes törekvése minden nagyüzemnek, amint a fejlődésnek egy bizonyos fokára jutott.*) Már 1881-ben saját

*) Még a mi kezdetleges ipari viszonyaink között is van nyoma e törekvésnek, A háború folyamán keletkezett első

vas- és szénbányái voltak Carnegienek és csakhamar saját vasutai is lettek. A vállalat úgy megnőtt, hogy gyors és biztos léptekkel haladt a monopólium felé, ami szintén egyik természetes fejlődési foka a nagyüzemnek. Megvette a két és fél millió alaptőkéjű Pittsburgi Bessemer-Acélársaságot, melyet másokkal együtt Kloman alapított. Jellemző a Duquesne-i Acélársaság megvásárlásának módja. E vállalat a sínyártásnál oly eljárást használt, mely a termelést jelentékenyen gyorsította és olcsóbbá tette. Carnegie-ék körlevelet intéztek az összes vasutakhoz, amelyben óva intették őket az új módszer szerint előállított sínektől, mint silány minőségű gyártmánytól. Amikor pedig a technikailag kitűnően, de üzletileg igen rosszul vezetett vállalat egymillió dollár árban Carnegieék kezébe került, nemcsak hogy továbbra is megtartották az új gyártási eljárást, hanem fokozatosain összes üzeimikbe bevezették. A Carnegie-cég üzleti vezetésének tökéletessége nem csekély mértékben volt a régi Thompson művek igazgatója, Shinn által bevezetett rendkívül gondos könyvelési módszernek köszönhető. Pontosan tudták, hogy hol mennyinek kellett a munkateljesítménynek és a nyersanyaghasználatnak lennie. Mihelyt valami változást tapasztaltak, azonnal megvizsgálták okát és ha hanyagságot vagy rossz nyersanyagot állapítottak meg, megszüntették az okot, viszont a teljesítőképesség növekvését is észrevették és nem fukarkodtak a jutalmazással sem. Így sikerült a munkaerőt teljes mértékben kihasználni, Carnegie egyik életrajzírója

igazán nagyüzemünk vezetője, Weisz Manfréd nyilatkozott így, hogy sikerének titka az, hogy mindent, amire szüksége van, Maga állít elő és minden mellékterményt maga értékesít.

említi, hogy amikor egyszer Shinn végigment a gyárudvaron, egy kőműves utánamutatott és így szólt: „Ott megy az a könyvelő. Ha egyik hónapban egy tucat téglával több fogy el, mint a másikban, már észreveszi és eljön ide megkérdezni tőlem, hogy mi ez oka.“

Carnegie maga keveset időzött a gyárban. Folyton úton volt, hol Európában, hol Amerikában, Mióta vagyona oly közismerten nagy lett, valósággal alibiket keresett annak igazolására, hogy ő csak egyszerű részvényes, aki semmiképen sem irányítja a vállalatot és legkevésbé sem felelős azért, ami gyáraiban történik. Ezt a célt szolgálták folyóirat-cikkei is, amelyekben a tőke és munkia közti viszonyról nyilatkozott. Bár e cikkek alapfölfogása teljesen a patriarchalizmus, hogy t. i. a gyáros legyen humánus munkásaival szemben, a munkások pedig legyenek szorgalmasak stb., azonban a sztrájkhoz való jogról 1885-ben a *Forum* című folyóiratban, oly nyilatkozatot tett, amelyet milliomosi körökben igen rossz néven vettek és amelyek neki magának is sok alkalmatlanságot okoztak. Egyebek közt ilyeneket írt:

„Azt várni, hogy az olyan ember, akinek megélhetése napi munkabérétől függ, nyugodtan nézze, hogy mint foglalja el helyét egy új ember, több, mint ami várható. Lehet, hogy ennek a szegény embernek felesége és gyermekei vannak, akiknek megélhetése az ő munkájától függ. Lehet, hogy munkájának állandóságától függ, hogy tud-e beteg gyermeke számára orvosságot vagy gyöngye felesége számára táplálékot szerezni ... A munkaadó érdekeinek sokkal inkább megfelel, amennyiben ez lehetséges, ha

gyárait állni hagyja és megvárja a sztrájk végét, semhogy oly fajta embereket alkalmazzon, akik rábírhatók arra, hogy elfoglalják oly emberek helyét, akik a munkát abbanhagyták. Akik így megnyerhetek, sem mint emberek, sem mint munkások nem a legjobbak. Létezik egy nem írott törvény a legjobb munkások közt: „Ne foglald el felebarátod munkahelyét.“

Nehezen volna állítható, hogy e nézetek az újság erejével hatnának vagy hogy túlzott humanizmust és veszedelmes forradalmi szellemet fejeznének ki. Mindamellet sokszor vetették szemére Carnegiének e sorokat. Életrajzírója és sok éven át volt titkára, Bridge, így nyilatkozik róluk: „Noha e tanulmánynak célja és szelleme oly emelkedett volt, annak humánus célzatát a munkásagitátorok durván meghamisították. Tágkeblű és liberális elveit úgy értelmezték, hogy azok az erőszakra való jogos igazolásnak látszóttak“ stb. Szerinte: „Carnegiének legutóbb idézett mondata, amellyel a tízparancsolatot kiegészítette“ minden sztrájk alapelve lett és „nem volt oly gyöngye eszű szláv vagy magyar Connellsville-ben vagy Homestead-ben, aki ennek teljes jelentőségét meg ne értette volna.“ Hogy benn az igazgatóságban mint vélekedtek Carnegie filantrópikus bőbeszédűségéről, arra jellemző a következő amerikai izti anekdota, melyet Lauder, Carnegie unokatestvére mondott el egy igazgatósági ülésen példázatként.

— Egyszer egy ember az uccán összeütközött egy villanyossal. Maradványait összeszedték és valami emberformát raktak össze belőlük és egy temetkezési vállalkozóinál tették közszemlére azonosítás céljából. Csakhamar egy hölgy hajtott oda és a Hul-

lában férjét ismerte föl. A lehető legdrágább temetést rendelte meg, virágokkal, tollakkal és egyéb fényűző temetési járulékokkal. Amikor ki akart menni az üzletből, a segéd nagy sietségében, hogy a hölgynek ajtót nyisson, meglökte azt a lapot, amelyen az elhunyt feküdt, mire a holt ember alsó álkapcsa leesett és belőle kigurult egy arany fog. Ennek láttam a hölgy gyorsan visszavonta a pazar temetésre adott rendelést, azt mondván, hogy az arany fog láttára világos előtte, hogy tévedett és hogy a hulla mégsem férjé. Mikor kiment, a várakozásában csalatkozott temetkező e szavakkal fordult az elhunyt felé: „Micsoda egy idióta vagy! Ha csak még egy percig tudat volna a szádat befogni!”

Carnegie jót nevetett és ígérte, hogy máskor mérsékelni fogja beszédességét.

Pedig nagy kérdés, hogy ezek a nyilatkozatok nem voltak-e mégis helyükön valók, hogy nem szolgálták-e azt a célt, amelyet Carnegie elérni akart és hogy nem használtak-e neki sokkal többet, mint amennyit ártottak. Amerika már nem nézte többé azzal a zavartalan optimizmussal a nagy vagyonok szaporodását. 1889-ben már megjelenik az első tröszt-ellenes törvényhozás, a híres *Sherman Law*. Azonkívül Carnegie egyéniségéből teljesen hiányzott a jovialitás, a nyíltság és az a brutális őszinteség, ami pl. Gouldnak bizonyos népszerűséget kölcsönzött. Élete végéig pénzszerző gép volt, melegség és ötletesség nélkül. Bár hallatlan összegeket fordított közcélokra, többet, mint idáig bárki a világon, igazi köszönetet, benső hálát aligha tapasztalt értük cserébe. A megváltozott közfölfogás és saját egyénisége

egyaránt magyaprázzák ezt. De amit tehetett, megtett, hogy a közhangulatot leszerelje. Ezért szeretett úgy föltűnni, mint aki vagyona szerzésében a mintaszerű, jó munkaadó, elköltésében pedig a világ legnagyobb emberbarátja és a tudományok legbőkezűbb mecénása. Azonban amikor Carnegie a világ előtt, gyáraitól távol, humánus elveket hangoztatott, otthon annál nagyobb szükség volt valakire, aki a vagyonszerzés kevésbé rokonszenves részét végezze és ezért vállalja, a felelősséget. Ez az ember Henry Cíay Frick volt.

Frick apja szegény ember volt és ő maga dolgozta föl magát könyvelőségig, azután pedig a vas- és kőszénbányászat jelentőségét korán észrehevén, sikerült itt kevés pénzen értékes telepeket szereznie. Ezeknek ügyes vezetésével vállalatát, amelyben több társa volt, sikerült nagy, milliós vállalattá fejlesztenie, amikor Carnegie veje összeköttetésbe lépett. Carnegie érdekeltséget szerzett a vasérc- és kokszttermelő vállalatban és minthogy Frick tehetségét fölismerte, 1886-ban megkínálta Fricket vállalata igazgatóságával. Frick igazgatóságával a Carnegie-cégnek új kora kezdődött, A koncentrációt, ami talán Carnegie eszméje volt, ő vitte keresztül. A sokféle rokonszakhajú vállalatot ő fűzte szorosán szerves egésszé, ő gondoskodott arról, hogy a versenylvállalatok sorra Carnegie kezére kerüljenek és az egész szervezetbe beleillesztessenek. Tizenkét évi igazgatósága alatt az évi nyereség 1,941,555 dollárról 40 millióra emelkedett, az évi termelés pedig 332.111 tonnáról 3 millióra, E sikerhez tartozott az is, hogy Frick irlagmatlanul takarékoskodott a munkabérekben és mindenütt ceruzával a kezében járkált, hogy

hol lehetne egy fölösleges munkaerőt elbocsájtani. A munkásokkal szemben való leplezetlen, nyílt ellenségeskedése nem csekély mértékben volt oka az 1892-ben kitört homesteadi sztrájknak, mely egyik legnagyobb izgalmat okozó epizódja az amerikai munkásság történetének.

Már előzetesen is voltak bérmozgalmak Carnegie gyárában és Carnegie általában engedékenynek mutatkozott. Csak néhány évvel a homesteadi események előtt történt, hogy egy mosodában sztrájk volt és minthogy Carnegie egy régi munkásának két leánya mint sztrájkterő dolgozott a mosodában, a munkások követelték a két leány atyjának azonnali elbocsájtását. Bár Frick elvi alapon ellenezte e követelés teljesítését, Carnegie kijelentette: „Nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy elvi alapon sztrájkot provokáljunk.“ A munkást elbocsájtották, azonban a nyugtalanság nem ért véget. Frick természetesen azt mondta, hogy épp ezért nem ért véget. Carnegienek be kellett látnia, hogy itt hatalmi kérdéstről van szó. A Pittsburgban 1878-ban alakult Vas-, acél- és cinkmunkások egyesült szakszervezete hatalmas alakulat volt és egyre döntőbb szót kívánt a munkások és a gyár közti viszonyban. A Carnegie-művek vezetősége, elsősorban Frick, elhatározta, hogy letörik a szakszervezetet. A harc időpontját ők akarván meghatározni, ők kezdték meg a támadást. 1892 júliusában járt le a három évre kötött bérszerződés, amely mozgóbérskálán*) ala-

*) A mozgóbérskálában a munkabér a munkaidőn vagy munkateljesítményen kívül a munkatermék (Carnegienél az öntött acél) mindenkori piaci árártól függ.

pult. A vállalat úgy vélte, hogy az acélgyártás annyira haladt, hogy a tonnaszerinti termelés nem lehetett többé a munkabér alapja, mert egy munkás tonnatermelése rendkívül megnövekedett. A vállalattal jó viszonyban lévő lapok azt állították, hogy egyes munkások 12—15 dollárt keresnek naponta és bérkocsin vitetik magukat a gyárba. A javaslat az volt, hogy bizonyos fajtájú munkások bére 25 százalékkal szállíttassák le, a bérszerződés pedig ne júliusban, hanem januárban járjon le. A szakszervezet e javaslatot visszautasította, rámutatva annak lehetetlenségére, hogy a munkások a tél kellő közepén keressenek másutt munkát, Carnegie detektíveket küldött Homesteadba, akik a munkásság közé ve gyülve, annak hangulatáról úgy tájékoztatták Carnegiet, hogy ez jónak látta sietve csomagolni és Skóciába utazni, rábízva Frickre, hogy tegyen, amit jónak lát, míg ő Skóciában horgászással szórakozik. Frick csakugyan cselekedett. Elbocsájtotta mindazokat, akik az új szerződést nem fogadták el és kijelentette, hogy a szakszervezettel többé nem hajlandó tárgyalni. Egyúttal a gyártelep köré egy méter magasságú földhányásra mintegy négy méter magasságú kerítést emeltetett. E kerítés öt kilométer hosszú volt, tetejét pedig drótakadály védte. A munkások a gyártelepet gúnyosan Fort Frick-nek nevezték, Frick egyéb óvintézkedést is tett: a Pinkerton-féle vállalattól, amely detektívszolgálaton kívül elsősorban sztrájkok letörésével foglalkozik,*) 300 embert

*) Kivált a homesteadi események óta több állam törvénytelennek jelentette ki, hogy Pinkerton vagy egyéb magándetektív vállalatok hívassanak segítségül sztrájkok esetében.

rendelt be. A munkások azonban résen álltak és őrszemeik rakétajellel tudatták, hogy a folyón uszályhajók hozzák Pinkerton csapatát. A sztrájkolók hamar összeszedelőzködtek, fegyveresen szállták meg a folyó partját és megakadályozták a hajók kikötését. A hajón levő detektívek és a parton a sínek mögött magukat elbarrikádózó sztrájkolók között tüzelés indult meg, amelynek folyamán kilenc ember esett el és sok sebesülés történt. A harc két napig tartott. Végül a sztrájkolóknak sikerült valahogy egy kis ágyút szerezniök, amellyel a hajót löni kezdték, egyúttal pedig a folyóba nagymennyiségű petróleumot öntöttek, azt meggyújtották, hogy a hajók lángbaboruljanak. Minthogy a hajók helyzete reménytelennek látszott, Pinkerton emberei megadták magukat. A hajókról lejövő embereknek valóságos vesszőfutást kellett végezniök az elkeseredett sztrájkolók sorfalai közt, akik közül különösen a nők ütöték-verték őket. Mikor ennyire fejlődött a dolog, az államhatalom is elérkezettnek látta az időt a beavatkozásra és Pennsylvania állam kormányzója katonaságot küldött Homesteadba és kihirdette az ostromállapotot. A katonaság páratlan szigorúsággal lépett föl. Mindjárt az első napokban sortüzet adott, ami tizenegy áldozatot kívánt a munkások közül és a sztrájk vezetői közül sokan kerültek börtönbe. Ekkor egy 22 éves orosz anarchista, aki a sztrájkolókkal semmiféle összeköttetésben nem volt, merényletet követett el Frick ellen. Bár Fricket a revolvergolyó súlyosan megsebezte, nem halt bele sebébe. A katonaság hat hétig maradt Homesteadban, ahol lassanként helyreállott a rend. A sztrájk teljesen le volt törve, a sztrájkolók egy része munkába állt, más

része elszéledt, helyüket Európából jövő újabb szlávok és magyarok foglalták el.

Bár Carnegiet az újságírók légiója kereste, tökéletesen elzárkózott a külvilág elől. Végre mégis sikerült egy újságírónak eléje jutni, aki előtt kijelentette, hogy három év óta semmi köze a vállalat vezetéséhez és hogy teljesen bízik a jelenlegi vezetőségben. E rövid nyilatkozatát követő dühkitörés, amely a sajtóban és népgyűléseken Carnegie ellen irányult, mutatta, hogy mily helyes volt elbújni. A Frick elleni hangulatot a merénylet és a közben tanúsított nagy személyes bátorság enyhítette. Carnegie sokáig lappangott, került a nyilvánosságot és könyvtáralapításokkal és egyéb ajándékokkal igyekezett a közhangulatot kibékíteni.

Mikor így a munkáskérdés nehézségei megszűntek, Frick teljes erővel látott neki a vállalat újjászervezéséhez, amit az újabb növekvés és terjeszkedés tett szükségessé. 1892 július 1-én az összes vállalatok egyetlen szervezetté tömörültek *Carnegie Steel Company* néven. A társaság mintegy hét év alatt, 1899-ig fokozatosan tökéletesen zárt iparvállalattá vált, saját bányákkal, saját hajózási és vasúti vonalakkal. A legdúsabb vasérc- és kőszéntelepek kerültek a társaság kezébe, versenyről pedig Carnegivel szemben az Egyesült Államokban szó sem lehetett. A technikai és üzleti tehetségeknek, sőt zseniknek sorozata került a vállalatba, akik közül különösen C. M. Schwab-ot kell kiemelnünk, aki Carnegie halála óta vezető szakember az acéliparban. Fricknek vezető szerepe és hatalma aggasztóvá kezdett válni Carnegiere nézve és elhatározta, hogy mint előtte annyi embert, ezt is

kiteszi üzletéből. A dolog azonban nem ment simán, mert Frick minden rendelkezésére álló eszközzel ellenállt. Pörre került a sor és Carnegienek nagy okai voltak, hogy ezt elkerülje. A szenzációéhes sajtó és a közönség mohón várta a leleplezéseket. E küzdelemben Carnegie bizonyult szívósabbnak. Kitartással és ügyes taktikával rábírta Fricket, hogy busás végkielégítés fejében visszavonta Carnegie elleni pörét, Frick helyét Schwab foglalta el.

Ekkor, 1899-ben, a vállalat elérte fejlődése tetőpontját: az évi nyereség 40 millió dollár volt. 1900-ban újabb átalakulás következett, újabb vállalatok olvadtak be és a vállalat új neve *Carnegie Company* lett, mely 160 millió dollár alaptőkével és 160 millió elsőbbségi kötvénnyel alakult meg. Az összes papíroknak valamint több mint fele Carnege-é volt. Carnegie már néhány év óta foglalkozott azzal a gondolattal, hogy visszavonul az üzleti élettől és csak alkalomra vár, hogy saját üzletrészt kellő áron eladja. Frick már 1899-ben kapott egy millió dollárért egyévi opciót arra, hogy Carnegie részét eladja. Frick Morgan-nak ajánlotta föl megvételre a Carnegie-vagyont, minthogy Morgan mint bankár ekkor erősen érdekelve volt az acéliparban. Morgan azonban egyelőre visszautasította ezt az ajánlatot, amit később nagy oka volt megbánni és Frick elveszítette egy millió dollárjait.

Carnegie vállalata akkora volt, hogy már csak a meglevő nagyvállalatok rovására terjeszkedhetett. Bár ezek az övénél jóval kisebbek voltak, együttesen nagy erőt képviseltek. Erejüket növelte, hogy valamennyien benső kapcsolatban voltak azzal a bankárcsoporttal, amelynek élén Morgan állt. Nagy

nehézséget és gondot okozott Carnegie-nak az is, hogy a Rockefeller kezében levő Pennsylvania-vasút megvonta tarifakedvezményeit, ami a termelési költségek jelentékeny emelkedését jelentette. Carnegie azonban készen mutatkozott arra, hogy fölvegye a harcot. Új gyártási ágba, a csögyártásba fogott és fenn hirdette, hogy még újabb vállalatokat kezd és építési jogot szerzett egy a Pennsylvania-vasúttal párhuzamos vonalra. Amikor így álltak az ügyek és az új harctól megrémült milliomosok, mint egy amerikai lap írta, mint a csirkék a kotlóhoz, úgy menekültek a pénzkirályhoz, Morganhoz, Morgan közvetlen tárgyalást kezdett Carnegievel, amely azzal végződött, hogy megalakult a *United States Steel Corporation*, amely a Carnegie-féle vállalatot 447,416.640 dollár árban vette át, amiből Carnegie maga mintegy 300 milliót kapott. Az új vállalat alaptőkéje és elsőbbségi kötvényei 1,370 millió dollárt tesznek ki és e tröszt az Egyesült Államok összes acéltermelésének 60 százalékát foglalja magában. A 40 százalék független termelés is azonban árak és egyéb tekintetben a tröszt irányítását követi.

E nagyvállalat alapítása, 1901 óta, Carnegie csakugyan visszavonult az üzleti élettől és azóta teljesen emberbaráti intézményeinek él. Alapítványainak célja leginkább a tudományok előmozdítása, könyvtárak alapítása és a világbéke. Főbb alapítványai ezek:

1. Könyvtárakra több mint 60 millió dollárt adott, ami körülbelül 3000 közkönyvtár közt oszlott meg. Ha valamely város hozzáfordult, rendszerint teljesen felszerelt könyvtárt adott át, ha az illető város kötelezte magát a folyóköltések fedezésére.

2. *Carnegie corporation of New York*, a tudomány és tudás előmozdítására és terjesztésére 125 millió dollár alapítvánnyal.

3. *Carnegie foundation for advancement of teaching*, 16 millió dolláros alapítvány. Ennek célja, hogy az egyetemi és kollégiumi tanároknak nyugdíjat biztosítson. (Amerikában a nyugdíj általában nagyon kivételes, ezt az önbiztosítás pótolja.)

4. *Carnegie Institution of Washington* 22 millióval. Ez az alapítvány nagyszerű tudományos kutatóintézetet tart fenn. Alapítványi helyeket biztosít megfelelő laboratóriumokkal és felszerelésekkel kutató tudósok számára. Évi költségvetése egy millió dollár.

5. *Carnegie endowment for international peace* 10 millió dollárral. Célja a háborúk megakadályozása módjának kutatása.

6. 10 millió dollár a skót egyetemeknek.

7. Mintegy 10 millió dollár a különböző országokban hősök (életmentők stb.) részére tett alapítványok.

Összes alapítványai meghaladják a 300 millió dollárt. Bizonyára óriási összeg ez; a legnagyobb, amelyet valaha ember közcélokra adott, Carnegie 1919 augusztus 12-én halt meg Amerikában. Végrendeletét nem ismerjük, de valószínű, hogy nem feledkezett meg ebben sem a jótékonyaságról, ha már nem tehetett eleget annak a sokat idézett mondásának, hogy: „Aki gazdagon hal meg, szegényben hal meg“.

Carnegie egyik utolsó képviselője azoknak a nagy milliomosoknak, akik a maguk erejéből emelkedtek föl. Rendkívüli szervezőképesség, szívósság és irgalmatlan önzés legszembeötlőbb sajátosságai,

Nálánál többet senki sem tett az acélipar koncentrációjára, mert hisz amit Morgan tett, az csupán az utolsó lépés volt abban az irányban, amelyben Carnegie haladt.

Üzleti sikereiben nagy része volt annak, hogy munkatársait nagyon jól tudta megválasztani és magához kötni, Láttuk, hogy hiány tehetséget, sőt üzleti zsenit fedezett föl és használt ki. Mert emberek kihasználásához kitűnően értett. Hogy a tehetségek buzgalmát fokozza, bevette őket a cégbe, üzletrészeket juttatott nekik, mikor azonban úgy gondolta, hogy túlságosan elhatalmasodnak, habozás nélkül kidobta őket. Egyszer úgy nyilatkozott, hogy személyzete nagyobb értéket képvisel, mint összes tőkéje együttvéve. Bizonyára tudta, hogy mit beszél.

Annyi bizonyos, hogy Carnegie páratlan jótekonysága dacára sem volt népszerű ember. Elmondhatni róla, hogy soha senki többet hiába nem költött a népszerűség megszerzésére, mint ő. Egész magatartása valahogy a rossz lelkiismereté volt, amely a világ bocsánatát és a túlvilág kegyelmét szeretné megvásárolni vagyonával. Szándéka azonban, legalább ami ezt a világot illeti, nem sikerült. A tömegnek csupán pénze imponált, de személye soha i. sem, azoknak pedig, akik a szellemi vagy erkölcsi fejlettség magasabb fokát érték el, sem pénze, sem személye. Azokat az amerikaiakat, akikben fejlettebb esztétikai érzék van, valósággal ingerli az, hogy Európa Carnegieben látja úgyszólván megtestesülve a tipikus amerikaiat vagy legalább is a tipikus amerikai milliomost. Egyikük, egy igen népszerű publicista, G. S. Lee, aki távolról sem szocialista, sőt sa-

ját kijelentése szerint legalább is úgy félti Amerikát a szocializmustól, mint bármelyik milliomos, így ír:

„Tiltakozom az ellen, hogy az, amit Mr. Carnegie tett vagy tenni fog, egyébnek vétessék, mint Mr. Carnegie tettének és hogy ez Amerikáéval azonosíttassék. Tiltakozom az ellen, hogy úgy lépett föl, mintha ennek az országnak egyetemei nevében beszélhetne. Tiltakozom az ellen, hogy könyvtárepületei ott terpeszkednek az irodalom, egyetemi tanári nyugdíjalapítványa pedig az egyetemek előtt és tiltakozom az ellen a mód ellen, ahogy az ő pénze és ő maga kiálltak a Béke elé.

Fölhívom a világ figyelmét arra, hogy Mr. Carnegiet nem tekintik Amerikában a tipikus amerikai milliomosnak, hogy Mr. Carnegie nem tekinthető Európában nemzetileg hitelesített példájául annak, hogy az amerikai vagyon mily magatartást foglal el a világgal szemben, hogy az amerikai pénz mint nézi a világot és hogy mit szándékozik tenni a világban és a nemzetek közt.

Szabadok akarunk lenni a világ szeme előtt. Nem akarjuk, hogy egyetemeink Mr. Carnegie zsebében legyenek, nagy embereink, egyházaink és püspökeink pedig az ő járószalagján mozogjanak. Nem képvisel bennünket. Nem olyan, mint mi és a világ nemzetei ne is gondolják rólunk, hogy olyan, mint mi.

Általában az „alapítványok“ kezdenek legújában népszerűtlenebbé lenni. Már volt rá példa, hogy városok vonakodtak könyvtáradományait elfogadni, úgy hogy Carnegie az utóbbi időkben csak úgy ajánlott föl városoknak könyvtárt, hogy előbb óvatosan kipuhatoltatta, vájjon adományát elfogadják-e. Ami-

kor a szerző Amerikában járt, akkor történt az a döntő jelentőségű esemény, hogy valamelyik egyház azzal a megokolással utasította vissza egyik milliomosnak (a szerző nem emlékszik pontosan, hogy; ez Carnegie volt-e vagy Rockefeller) nagyobb pénzadományát, hogy ez a fertőzött (*tainted*) pénz. Döntő jelentőségűnek ez az eset azért tekinthető, mert ezzel az egyház nyíltan foglalt állást a nagyvagyonok ellen. A sajtóban nagy vita követte ezt az esetet. Egyik lap az Új Testamentumot idézte: „Ne gyűjtsetek kincset e földön, hol a rozsdá és a moly megemészti és ahol a lopók kiássák és ellopják azt.“ (*Máté 6, 19.*) Igaz, írta e lap, hogy Krisztus ezt tanította. De vájjon tette-e ezt Mr. Carnegie? Oly kincseket gyűjtött-e ő, amelyeket a moly megemészthet vagy a tolvajok ellophatnak? Egyáltalában nem. Amire egy másik lap gúnyosan felelte, hogy úgy látszik, Krisztus szavaival tulajdonképpen csupán a molykár és a betörés elleni biztosításra akarta föl hívni a figyelmet.

A már idézett Lee-nek sincs egyetlen jó szava az alapítványokról. Szerinte ez gyermekes mód arra, hogy valaki nevét halhatatlanná tegye. Szerinte: „Aki halála után vagyonába burkolózva akarja magát épen tartani, az múmia. Haljon meg tisztességesen, mint más ember és ne akarjon a nyakunkon maradni. Fáraó idejében jobban csinálták az ilyesmit. Piramisokat használtak erre. A piramisok biztos helyek voltak. Nem voltak egyetemek, tömve fiatal emberekkel.“

Bármint is gondolkozzunk azonban Carnegie jótekonyságáról, kétségtelen, hogy a nagy gazdasági koncepció és az elpusztíthatatlan erélyesség benne

oly fokot ért el, mint nagyon kevés emberben Amerikában és ha nem is tekinthető a jövő nemzedék milliomasai ideáljának, kétségtelen, hogy ideálja volt saját korának és tipusa a korabeli milliomosoknak.

Rockefeller és a Standard Oil Company

Rockefeller neve elválaszthatatlanul függ össze a petróleummal. Az ő életének főműve, a *Standard Oil Company*, őse a trösztöknek. Bár utána szélesebb alapon, nagyobb tőkével alakultak más trösztök, a Standard Oil mégis, mai napig is a legszilárdabban alapozott vágyóin Amerikában, amelynek nagyszerű szervezettsége mai napig utól nem ért ideálja a trösztöknek.

Rockefeller természetesen nem volt az első ember Amerikában, aki a petróleum nagy gazdasági jelentőségét megértette és a Standard Oil előtt számos más vállalat igyekezett a petróleumot gazdaságilag kihasználni. 1860 előtt a petróleum inkább csak különlegesség-féle volt, amellyel nemi igen tudtak mit kezdeni. Legelőször Pennsylvania északnyugati részében találtak patakok és folyócskák vizének szánén úszva, Már korai bevándorlók emlegetik ezt a furcsa, könnyen égő anyagot, amelyről több folyó és egyéb földrajzi elnevezés eredt, így azé a folyócskáé, amely a világ legdúsabb lelőhelyét szeli át, az Oil Creek (olaj patak)-é. A Seneca-indiánok, e vidék őslakói, orvosságnak használták. Példájukat a fehérek is követték és embernek, állatnak egyaránt adták be a petróleumot a legkülönbözőbb betegségek ellen. 1850 táján egész Amerikában mindenfelé árulták ezt az orvosságot, amelyet egy ez időbeli reklámcédula a ko-

lera, májbaj, tüdővész stb. elleni biztos orvossággént ajánl, ezzel az adagolással: naponta háromszor három kanállal. Az orvosság terjesztője, Sámuel M. Kier, érezte, hogy valami más hasznát is lehetne venni ennek a furcsa olajnak. Arra gondolt, hogy jó lenne világitásra és kenőolajnak és megkérdezett egy philadelphiai vegyészt, hogy lehetséges volna-e ez. A vegyész azt ajánlotta, hogy próbálja meg az olajat desztillálni. Ez meg is történt, még pedig teljes sikerrel és Kierről tudjuk, hogy 1858-ban ily tisztított petróleumot mint világitó szert adott el gallon-onként (3.78 liter) 62 és fél centért New Yorkba. Hogy az egész fölfedezésnek nem volt nagyobb jelentősége, annak oka csupán az volt, hogy egyelőre nem találtak nagy mennyiségben petróleumot, mert még senkinek sem jutott eszébe fúrás által keresni és csupán a véletlenül fölszínre jutott petróleumról tudtak.

1854-ben egy egyetemét végzett ember, George H. Bissel kezdett a petróleum iránt érdeklődni. Tíz évet töltött délen mint újságíró és tanító, aztán visszatért északra; és amikor régi egyetemét fölkereste Dartmouth-ban, a vegyészeti laboratóriumban látott egy üveg petróleumot, amelyről régi tanára azt mondta, hogy kitűnő világitószer. Nagyon érdekelte a dolog és elindult, hogy fölkeresse a világitószer lelőhelyét. Odaérve, azt látta, hogy az ottani nagy fatelepeken úgy világitásra, mint gépek kenésére használják. Bár a tisztítatlan olaj nem a legjobb erre a célra, átlátta, hogy a tisztítás nem lehet nagy dolog. Gyorsan szervezett egy társaságot, a Pennsylvanai Kőolaj Társaságot, az elsőt Amerikában és összevásárolta azokat a földeket, amelyek olaj források voltak. Azután mintát küldött az olajból a Yale Egyetem tanárának

Prof. Silliman-nak és megfelelő díjért vegyelemzést kért róla. Prof. Silliman igen allapos és a jövő által teljes mértékben igazolt szakvéleményt küldött a társaságnak. Szerinte e kőolaj a világ legkitűnőbb világítóolaja, azonkívül gázt, parafint és kenőolajat is szolgáltat. Szakvéleményének befejezésje így hangzik: „Egyszóval, az önök társasága oly nyersanyag van birtokában, amelyből egyszerű és olcsó eljárás által igen értékes termékek nyerhetők. Említésre méltó, hogy kísérleteim bizonyosága szerint csaknem az egész nyersanyag értékesíthető, még pedig oly eljárás által, amely gyakorlatban a legegyszerűbb kémiai eljárások közé tartozik.“ A társaság tehát, amely időközben a Seneca Olaj Társaság nevet vette föl, tudta, hogy az olaja jó és értékes, csupán arról volt szó, hogy lehet-e kellő mennyiségben ily olajat találni. Az olajvidék oly messze esett a forgalomtól és emiatt oly nehézséggel járt minden intézkedés, hogy csak 1858-ban érkezett meg az az ember, aki Bissell utasítására fúrás útján kezdte meg a kutatást. Fúrás útján már eddig is találtak olajat, de idáig azoknak, akik olajat találtak, nem nagy örömük telt benne, T. i. sónyerés céljából sósvizet kerestek és ilyenkor előfordult, hogy nagy bosszúságukra fúrás közben olajra bukkantak, amellyel nem tudtak mit kezdeni, mert az olaj a sósvizet tönkretette, Bissel hallott erről és ezért gondolt a fúrásra. Akit e föladatra kiszemelt: E. H. Drake „ezredes“, 40 éves ember volt; aki idáig kereskedősegéd, fuvaros és vasúti kalauz volt és ennél fogva kalandos hajlamán és kitartó makacosságán kívül legkevesebbé sem volt a föladatra fölkészülve. A fúráshoz szükséges gépek és egyéb szerszámok elszállítása e vad vidékre szinte lehetetlenségnek látszott. A vidék

famunkásai általában bolondnak nézték az „ezredes“-t. Ő azonban makacsul kitartott elhatározása mellett és 1859 aug. végén futótűzként terjedt el a híre annak, hogy az „ezredes“ olajat talált. Másnap elkezdtek az olajat szivattyúzni, mire kitűnt, hogy a kút napi 25 barrel (37.8 hl.) olajat szolgáltat.

Az amerikaiaknak nincs sok magyarázatra szükségük, ha valahol pénzt lehet keresni. Drake sikere után azonnal megindult a vállalkozás, egyik kutat ai másik után fúrták és az emberek tízével és százával futottak egyik napról a másikra vagyonhoz. Oly óriási mennyiségben került fölszínre az olaj, helyenként 2, 3, sőt 4 ezer barrel (1 barrel = 151.41 l.), hogy a szivattyúzás lehetetlenség volt és az olaj ára 1860 januárjától 1861 decemberjéig 20 dollárról 10 centre esett. Az új fölfedezés egész sereg gazdasági problémát vetett föl. A fúrás és desztillálás tökéletesítésén kívül itt volt az a kérdés, hogy mibe tegyék az olajat. Egy tanító volt a tank (olajtartály) föltalálója, amelyet eleinte fából, tíz év után pedig vasból csináltak. Azután jött a szállítás nagy kérdése. A fuvarosok nagy pénzeket kerestek, de szekerük és lovuk hamar ment tönkre azon a rettenetes úton, amely a legközelebbi vasútállomáshoz vitt. Ha az út tönkrement, a fuvarosok habozás nélkül hajtottak szántóföldön, réten keresztül, aminek persze a farmerek ellenálltak, nem ritkán fegyveresen. E fuvarosok olyféle félvad, romantikus alakok voltak, mint ma a cowboy-ok, akik szekerükön háltak és nyolchetenként jártak haza, hogy „alsóruhát váltsanak“. A fuvarosokénál alig volt jelentéktelenebb a vízi szállítás szerepe. Lapos csolnakokon szállították a petróleumot az Oil Creeken át az Alliegheny folyóra. 4000 ember folytatta ezt a mester-

séget, amelyet az Oil Creek nagyon szegényes víz-állása tett kockázatosná, de megesett, hogy egy ily csolnak flotilla egyetlen útja 70.000 dollár hasznot hozott a vállalkozónak. Amikor a szállítás ily kiterjedt és jövedelmező üzletággá növekedett, természetesen a vasutak is közeledtek minden irányból. 1865-ben a vasút elérte az olajvidéket.

Ezzel azonban a szállítás kérdése még nem volt megoldva, mert a forrástól a vasútig való szállítás és átrakódás nehézsége továbbra is megmaradt, Sámuel Van Syckel volt az, aki a csővezeték segítségével legyőzte ezt a nehézséget, 1864-ben jött az olaj vidékre és több dús forrása volt, azonban úgy tapasztalta, hogy minden hasznát a fuvar emésztette föl. A fuvarosok zsarolása fölkeltette haragját és leleményességét és így jött arra a gondolatra, hogy csövön vezeti a petróleumot a vasútig. Kísérlete sikerült, ami a fuvarosokat, akik eleinte gúnyolódtak e kísérletezésen, haragra és boszúra ingerelte. Átvágták a vezetékét, sőt fölgyújtották a tartályokat, úgy hogy 1886-ban katonaságot kellett ellenük kirendelni. Azonban noha a csőátvágás még évek múlva is ismétlődött, a fuvarosok kora végleg lejárt. A szállítás kérdésének megoldása után a termelők hasznukat azzal növelték még, hogy a nyersolajat nem szállították többé a tengerparti városokba tisztítás céljából, hanem ott a helyszínen építettek tisztítókat. Ezzel azután az egész petróleum ipar megkapta azt a képét, amelyen a méretek kivételével alig esett máig nagyobb változás. Tíz év alatt (1859—69) 5.560 kutat fúrtak, amelyek közül 4,374 volt „száraz“, egy kút fúrásának költsége pedig 3—8 ezer dollár közt ingadozott, Természetesen technikai részletekben az ipar sokat fejlődött. Így

rájöttek a torpedó használatára, amikor nagyon kemény sziklában kellett fúrni stb. Nagy haladást jelentett az is, hogy több vállalat közös csővezetéket fektetett le. A csővezetékek technikailag nagyot haladtak, úgy, hogy csakhamar tíz és fél mérföldre szállították az olajat egyetlen csövön, egyetlen szivattyúval. Az egész szállítási üzletben az Empire Transportation Company vezetett, amely először alkalmazta azt a rendszert, hogy a szállításra átadott olajról átruházható utalványokat adott ki és hogy tűz és szivárgás elleni biztosításokat fogadott el.

1865-ben a petróleumba fektetett tőkét 100 millió dollárra becsülték, 1872-ben 200 millióra. Az egész üzletág már természeténél fogva szerencsejátékszerű volt, E jellegét az események még inkább növelték. Ily események voltak: a polgárháború, amikor egyebek közt kétszer teljesen elakadt a termelés amiatt, hogy a déli hadsereg Pennsylvániába tört; a franciánémet háború, amely a kivitelt nagyon megzavarta; a bel- és külföldi új olajforrások fölfedezése, ami az árakat oly ingadozókká tette, hogy 1859-ben egy barrel ára 20 dollár volt, 1861-ben 25 cent, 1863-ban 8.15 dollár és 1867-ben 2.40 dollár. Természetes, hogy a spekuláció óriási volt. 1864 és 1865 között csupán Philadelphiában mintegy 1000, többnyire teljesen irreális olajvállalat alakult, a polgárháborúból hazatért ezredek és tábornokok neveivel élükön. 1866-ban, mint akkor mondták, az „olajbuborék“ szétpattant és a sok vállalat sorra bukott. 1871-ben jelent meg az olaj vidéken Jay Gould és barátja „Jim“ Fisk és a két merész rabló nem egy fényesen sikerült műveletet hajtott végre e teljesen nekik való területen. Ahol ily gyorsan és könnyen lehetett szerencsés véletlen

és merészség által pénzt keresni, az alkohol és a prostitúció is hamar megjelent. Ellenben nem volt iskola, sem rendőrség, sem templom, sem tűzoltóság, sem balnk, sem kórház. Az egyik ilyen olajvároskában, Rouseville-ben, összeállt a tisztességes elem, egy éjjel összefogdosták a rosszhírű férfiakat és nőket, akik reggel arra ébredtek, hogy egy tutajon úsznak lefelé az Allegheny folyón, húsz mérföldre a várostól. A példa más városokban is követőkre talált. A városkák kezdtek rendbejönni. Titusville Drake sikeres kútúrása után 10 évvel már 10.000 lakosú város-volt, operával, két napilappal és középiskolával, A többi város sem maradt el, Lakosságuk magában foglalta Amerika úttörőit, a Iegbátrabbakat, legerélyesebbeket, akiknek semmisen volt elég jó és semmisen látzott lehetetlennek.

Ez volt az; olajipar helyzete, amikor először kezd John D. Rockefeller neve szerepelni, Richford-ban, egy kis New York állambeli farmon született 1839-ben. Richford közel van Clevelandhoz, amelynek csakhamar vezető szerep jutott a petroleumfinomításban, 1855-ben a fiatal Rockefeller már maga kellett, hogy kereset után nézzen. Sok hasztalan kísérlet után Clevelandben egy üzletben levelezői és könyvelői állást kapott, Az üzleti élet ekkor pangott, de a fiatalember előképzettsége sem volt valalmi kiváló, hisz csak hároni évig járt iskolába, úgy hogy fizetése nagyon szükös volt. Pontos föl jegyzései szerint 1855 szept. 26-tól 1856 januárig összes bevétele 50 dollár volt, ebből fizette élelmét, szállását, mosását, sőt még félre is tett belőle valamicskét. Csakhamar kitünt, hogy ideális könyvelő, olyan, amilyent minden főnök szeret: korán jövő, későn menő, aki mindent lát

semmit sem felejt el és keveset beszél, 1856-ban fizetését havi 25 dollárra emelték, amiből fokozott mértékben tett félre. Megismerkedett egy bevándorolt angollal, M. B. Clark-kal, aki ép oly szívós és takarékos volt, mint ő, ketten összeálltak és 1858-ban bizományi üzletet nyitottak a clevelandi kikötőben. Már első évben 450.000 dollárt forgalmaztak. Ekkor jött a polgárháború, amelyben Rockefellerek a többi milliomos példájára csakis mint hadseregszállítók vettek részt. Csakhamar azonban úgy gondolták, hogy még a hadseregszállításnál is jobb üzlet a petróleum. 1862-ben egy fiatal, energikus angol, Sámuel Andrews, pénzügyi támogatást kért egy petroleumfinomító alapításához. 4000 dollárról volt szó, de Rockefeller és Clark kijelentették, hogy adnak többet is, ha kell. Ez az Andrews valóságos lángész volt a petroleumfinomításban és egyre nagyobb százalék finomított olajat tudott a nyersből előállítani. Rockefellerek fokozatosan 100.000 dollárt fektettek a finomítóba, amikor Rockefeller merész lépésre szánta el magát. Fölbontotta Clarkkel való társas viszonyát és egész vagyonával a petroleumüzletbe lépett. Amilyen ipari zseni volt Andrews, olyan üzleti zseni volt Rockefeller és vállalkozásuk sikere kezdettől fogva félelmetes volt. Rockefeller valóságos megszemélyesítője volt a *homo oeconomicus* fogalmának, aki fanatikusan gyűlölt minden pazarlást, rendetlenséget és közvetítőt. Az olajat elkezdte a forrásnál vásárolni és hordóit maga csinálta. Mindenre maga ügyelt föl és csak akkor érezte magát boldognak, ha valamit olcsóbban vett vagy drágábban adott el, mint más valaki. Kortársai megvetéssel vegyes csodálattal beszélnek anekdotákat arról, hogy mily ügyesen tudott valamit olcsón meg-

venni. Halk, behízelt szavú, alázatos, macska járású volt, aki mindenkit levett a lábáról.

A cég nőtt és terjeszkedett, Cleveland-et előnyös földrészi fekvése az Erie-tó mellett egyre inkább emelte vetélytársai fölé a petróleum-iparban. Rockefeller öccsével egy újabb finomítót nyitott Clevelandben, majd pedig egy társsal New Yorkban is raktárt állított föl. 1870 júniusban összes vállalatait egyesítette a *Standard Oil Company*-ben, amely egy millió dollár alaptőkével alakult meg. A versengő cégek előtt nem maradhatott rejtve, hogy az új cég kezdetől fogva óriási haszonnal dolgozik. A finomító technikai tökéletessége és Rockefeller vásárló ügyessége nem magyarázták ezt eléggé és a konkurensek val?mi titköt gyanítottak. Bár közvetlen bizonyíték nincs rá, fölötte valószínű, hogy a Standard Oil mindjárt kezdetől fogva titkos szerződés alapján szállítási kedvezményt kapott a vasutaktól. Egyik kongresszusi nyomozó bizottság előtt az egyik finomító tulajdonosa azt vallotta, hogy egy időben fölkereste az egyik vasút főügynökét és szállítási kedvezményt kért tőle. Hoszszas alku után abban egyeztek meg, hogy hordónként 40 centet fog fizetni (ez volt a nyílt ár), azonban utólag visszakap pénzben minden hordó után 15 centet. Minden jel arra mutat, hogy Rockefellerék már akkor játszottak össze a vasutakkal. A cég tagjai közül fontos szerepe volt Rockefeller öccsének, William-nek, aki sok tekintetben ellensúlyozta bátyja kapzsiságát. Szerette a jó társaságot, a jó anekdotákat, értett a lovakhoz és nem kellett folyton attól félni, hogy becsapja azt, akivel beszél, mint bátyja. Nagyon hasznavehető, pénzvágó és minden hájjal megkent volt egy másik fiatal üzlettárs, Henry M. Flegler, aki ha egy

jó üzletről volt szó, semmiféle lelkiismereti kérdés által sem zavartatta magát. Hogy e fiatal, pénzéhes emberek közül kinek támadt az az eszméje, hogy egyesülés és a vasutak által az egész petroleumüzletet kezükbe kaparítsák, nem lehet tudni. Az eszme fölmerült és megvitatás által tisztázódott. Helyzetük a következő volt. Cleveland vezetett a petroleumfinomításban, napi 12 ezer hordó termeléssel, E városban mintegy 25 vállalat volt, ezek között a Standard Oil vezetett, napi 1500 hordóval. Ha a Standard Oilnek sikerül az egymással versengő vasutakkal előnyös szerződést kötnie, amelynek értelmében egyrészt kedvezőbb díjtételeket (*rebate*) számítanak nekik azon a cimen, hogy nagy tömegben szállítanak, mjásrészt titokban még ebből is kapnak utólagos visszatérítést (*drawback*), ezzel oly előnybe jutnak az összes finomítókkal szemben, hogy ezek képtelenek lesznek velük versenyezni és kénytelenek lesznek telepeiket potom áron nekik eladni.

Bár a vasutak idáig is adtak kedvezményeket a nagyszállítóknak és bár ez tulajdonképpen ellenkezett a vasutak engedélyezésében kifejezésre jutó oly szellemmel, hogy a vasút, mint közhasznú vállalat, nem jogosított arra, hogy szolgálatait egyik embernek olcsóbban adja, mint a másiknak, a vasutak azzal védekeztek, hogy a nagyban vásárlónak mindenütt előnye van a kicsinyben vásárlóval szemben. Itt azonban arról volt szó, hogy egy vállalat a vasutak segítségével valóságos monopóliumot szerezzen, amellyel összes versenytársait egy csapással teheti tönkre. A Standard Oil emberei föltűnés nélkül, titokban készítették elő tervüket. Egy már meglevő, nevében semmit ki nem fejező vállalatot kerítették kezükbe, a

Déli Befektető Társaságot, ennek 2000 részvénye 13 ember között oszlott meg. E vállalat volt arra kiszemelve, hogy a petroleum-piacot meghódítsa. Az első teendő a vasutakkal való megegyezés volt. Három vasúttal kellett tárgyalni: a New York Central-lal (W. H. Vanderbilt), Laké Store-val (H. F. Clark) és az Erie-vel (Jaiy Gould). E tárgyalások Rockefellerékre nézve teljes sikerrel jártak. Egyetlen példa eléggé mutatja, hogy mily előnyöket szereztek versenytársaikkal szemben. Egy hordó nyersolaj New Yorkba való szállításának nyílt díjtétele 2.56 dollár volt. Ebből Rockefellerék 1.06 dollár visszatérítést kaptak, még pedig — és ez volt legnagyobb vívmányuk — nem csupán az általuk, hanem a bárki által szállított nyersolaj után. A Déli Befektető Társaságba nem tartozó finomító Clevelandból New Yorkba egy hordó olaj szállításáért két dollárt fizetett, amiből Rockefellerék 40 cent visszatérítést kaptak. És így volt ez mindvégig az egész vonalon. Kötelezve voltak ezenkívül a vasutat ama, hogy naponta pontos kimutatást küldjenek be az általuk szállított olaj mennyiségéről és annak tulajdonosairól. Ezzel minden verseny csaknem lehetetlen és reménytelen volt.

Mikor a vasutakkal! a megegyezés létrejött, Rockefeller sorra járta a finomítókat, hogy adják el egész fölszerelésüket a Standard Oilnak (természetesen mintegy a saját költség fele árán) és a kapott pénzen vegyenek Déli Befektetési részvényeket. Szépen, barátságosan megmagyarázta nekik, hogy minden ellenállás teljesen hasztalan. A cégek főnökei riadtan futottak a vasutakhoz. A vasútigazgatók hűvösen fogadták őket és azt mondták, hogy hajlandók nekik is ugyanazt a kedvezményt adni, amelyet a Déli

Befektetés élvez, ha ugyanakkora napi szállítmányt tudnak biztosítani. Ha erre nem képesek, legjobb eladni, bármi áron eladni mindent. Tényleg nem volt más választásuk, fogcsikorgatva adták el fele áron a mézes-mázos beszédű Rockefellernek egész fölszerelésüket. Három hónap múlva a Standard Oil termelése napi 1500 hordóról 10.000-re emelkededett, a clevelandi piacon úgyszólván egyedül maradt és egymaga többet termelt, mint bármely város termelői együttvéve.

Egy pillanatra úgy látszott, hogy a Standard Oil diadala teljes és végleges. A vasutakkal való meg egyezés híre eljutott az olaj vidékre is, de eleinte kevés hitelre talált. Mi okuk volna a vasutaknak, hogy tönkretégyék őket? gondolták. Azonban a termelők sorra kapták az értesítést, hogy a vasutak a szállítási díjat jelentékenyen emelték, ami alól csupán a Standard Oilt vették ki. E hírek óriási fölháborodást keltettek és egymást érték a tiltakozó népgyűlések az olaj vidék városkáiban. Csak lassan szivárgott ki annak a híre, hogy hogy is hívják az ellenséget: Déli Befektető Társaság-nak. Végül azután azt is megtudták a fölbőszült forrástulajdonosok, hogy kik tagjai ennek a titokzatos társaságnak. Elhatározták, hogy ezeknek nem szállítanak többé nyersolajat és e vállalat néhány olaj tartályából a tömeg kieregette az olajat. Egészben véve azonban erőszakosságok csak szórványosan fordultak elő. Rockefellerrek úgy gondolták, hogy legokosabb, ha hallgatnak és nem mutatkoztak az olajvidéken, azt remélték, hogy idővel az egész mozgalom magától fog elaludni. Tévedtek. A forrástulajdonosok együletet alakítottak, röpiratot adtak ki, amelyben megírták a Déli Befektető Társaság egész

történetét, sajtójuk szította a gyűlöletet Rockefellerok ellen és kivítették, hogy a kongresszus bizottságot küldjön az „összeesküvés“ földerítésére. A bizottság tényleg megállapította, hogy a legtökéletesebb monopólium keletkezéséről van szó, amelynek költségeit elsősorban a fogyasztók fizetnék. Mikor látnivaló volt, hogy a mozgalom nem ül el, Rockefellerok megpróbálták a közeledést a forrástulajdonosokhoz. Igyekeztek megmagyarázni nekik, hogy céljuk közös: úgy a a nyers, mint a finomított olaj árának emelése és állandósítása, azonban a forrástulajdonosok egyáltalában nem akartak szóbaállni velük. Érdekes, hogy a fölháborodás alig irányult a vasutak ellen, noha az egész harc szinte kizárólag szállítási kérdés volt, hanem csakis a finomítók ellen. Hogy a vasutak lopnak, azt megszoktuk, mondták, de magunk közt, a petróleum szakmában, nem tűrünk tolvajokat. Azonban a vasutakat is nyugtalanította a dolog. Nem szerették, ha a kongresszus és a sajtó az ő ügyeiket tárgyalták. Az egyik vasút igazgatója egy olaj vidéki népgyűlésre üdvözlő táviratot küldött, amelyben kijelentette, hogy semmi köze a Déli Befektető Társasághoz és egyetlen vágya az olajtermelők érdekeinek előmozdítása. Alig tapsolták meg a táviratot, megérkezett Jay Gould távirata is, amelyben kijelentette, hogy a versenyvállalat igazgatója igenis, benne van a Déli-vei kötött szerződésben, amelyet ő, Gould, csak akkor irt alá, amikor már az összes vasutak aláírtak. A vasutak azután sorra kijelentették, hogy amikor ők a Déli-vei szerződtek, azt hitték, hogy ezek az összes olaj érdekeket képviselik (természetesen sohasem voltak ily naivak), minthogy azonban meggyőződtek ennek ellenkezőjéről, hajlandók a szerződést

fölbontani. Eközben kéz alatt igyekeztek az olajtermelők egyletét rábírní, hogy kössenek velük ép oly szerződést, mint a Déli, ezek azonban hallani sem akartak oly szerződésről, amely külön előnyöket nyújtana nekik mások rovására. A vasutak tehát legjobbnak látták a Déli-vel kötött szerződést nyíltan fölbontani. Ezt nyomon követte, hogy a pensylvaniaiai törvényhozás a Déli alapítólevelét megsemmisítette. Az olajtermelők tárgyalásokba bocsájtkoztak a new yorki finomítókkal, Rockefellert és egyik társát pedig, kik személyesen jelentek meg a tárgyaláson, valósággal kidobtak. Rockefeller maga is kénytelen volt nyilvánosan kijelenteni, hogy semmiféle neki különös kedvezményt biztosító szerződése a vasutakkal nincs. E nyilatkozatra a forrástulaj dánosok megszüntették a Standard Oil ellen ez ideig érvényben volt bojkottot és ezzel hivatalosan véget ért az 1872-i olajháború.

Rockefeller azonban egyáltalában nem volt az az ember, akit egy látszólagos kudarc eltérített volna attól az üzleti tervtől, amelynek helyességéről meg volt győződve. Mindenféle nyilatkozatok dacára is sietve kötött a vasutakkal újabb szerződéseket, amelyek a régi előnyöket biztosították neki, egyúttal azonban okult a múlton és gondoskodott róla, hogy a szerződés csakugyan titokban maradjon. Azután váratlanul megjelent üzlettársaival az olaj vidéken. Az emberek elképedtek e merészségen. Eljárt egyenként a forrástulaj doncsoknál és sorra kezdte puhítani őket. Hogy ő nem kíván egyebet, mint oly állandó szerződést a termelőkkel, amely állandó és magas árt biztosít úgy a termelőknek, mint a finomítóknak. Hajlandó állandó viszonyt biztosítani a finomított és nyers olaj

ára között, ő kötelezi magát, hogy csakis a termelők egyesülete útján vásárol olajat. Nem tagadhatta, hogy az egész terv alapja a vasutaktól kapott előny, a díj-kedvezmény és díjvisszatérítés, azonban a vasutak mindig adtak és adnak ily kedvezményeket és ha már valaki kapja ezeket, miért kapják mások és ne ők. A tárgyalások nem vezettek eredményre. A közhangulat annyira a Standard Oil ellen volt, hogy senki sem mert vele nyíltan szerződést kötni. Rockefeller azonban nem csüggedt. Három hónap múlva híre érkezett az olaj vidéken, hogy az Egyesült Államok összes finomítónak négyötöde hatalmas egyesületbe tömörült, amelynek Rockefeller volt az elnöke és amelynek sok az olaj vidéken levő finomító is tagja volt. Az ellenség tehát úgyszólván falaik közt volt. A hír fölrázta az olaj vidéket. Az összes termelők ellenegyesületet csináltak, amelynek első figyelme a nyersolaj árának emelésére irányult. Az olaj hordója egy év alatt egy dollárt esett és veszedelmesen közeledett a 3 dolláros árhoz, aminek főoka nyilván az volt, hogy a termelés egyre inkább túlhaladta a fogyasztást. A termelést tehát csökkenteni kellett. Kimondotta az egyesület, hogy hat hónapig új forrást nyitni nem szabad és harminc napig a meglévő forrásokat nem szabad művelni. Egyúttal elhatározták; hogy részvénytársaságot alapítanak, amely öt dollárért készpénzben átveszi az összes termelők nyers olaját, ha pedig eladni nem tudná, azt olajról átruházható elismervényt ad és azt tartályokban addig tartja, amíg megfelelő áron nem értékesítheti. A részvénytársaság 1 millió dollár tőkével meglepően hamar jött létre. Mikor így állt a dolog, Rockefeller táviratilag jelentette be, hogy hajlandó a termelők egyesületétől és

csakis ettől 4.75 dollárért olajat vásárolni és mindent megtenni, hogy ezt az árat állandósítsa.

A termelők helyzete kritikus volt. A szigorú intézkedések dacára is a termelés egyre nőtt és a tartályok színing tele voltak. De az egész egyesületet nehéz volt összetartani. A tagok nagy része nem állt oly üzletemberekből, akiket a normális haszon kielégített volna és akik egyáltalában a gazdaságosság elve iránt érzékkel bírtak volna. Ha valamiféle szerszám elromlott, amelyet könnyű lett volna kijavíttatni, egyszerűen eldobták és újat vettek. Soha levelet nem írtak, hanem a legjelentéktelenebb ügyben is csak táviratot küldtek. Ha összes befektetésük egy év alatt kifizetődött, ezt csupán természetes és méltányos haszonnak tekintették. Akadtak köztük olyanok, akiknek nem csekély nehézséget okozott, ha nevüket alá kellett írniok és voltak viszont köztük egyetemet végzett művelit emberek. Vagyoni helyzetük is nagyon különböző volt. A tábor nem volt egységes és Rockefeller ajánlata nagyon különböző hatást tett. Egyidejűleg megjelentek Rockefeller ügynökei és újból puhíthatni kezdtek. Hogy ne bízzanak a vasutak ígéretében. Mikor tartottak meg ezek valahai ígéretet? A termelők építhetnek ugyan finomítókat, ez azonban hónapokba telik. Ki tudják-e böjtölni valamennyien ezt az időt? A finomítóknak egyelőre óriási nyersolaj készleteik vannak, ők nyugodtan várhatnak. Kössék meg a szerződést, ha nincsenek is mindnyájan e szerződés mellett. Legföljebb a kisebbek kimaradnak. Ezeken úgyszem lehet segíteni. Hosszas alkudozás után létrejött egy olyan szerződés, hogy a finomítók 200.000 hordó olajat vásárolnak 3.25 dollárjával, E szerződés értelmében minden finomító és minden termelő beléphet

a maga egyesületébe, a két egyesület csakis egymással tárgyal és egymástól vásárol, a finomítók annyit vásárolnak, amennyi a világ napi szükségletének megfelel és mihelyt a finomított olaj gallonja 26 centre emelhető, a nyersolajat hordónként 5 dollárjával fizetik. Egyúttal kötelezték magukat a finomítók, hogy a vasutaktól díjkedvezményt a szerződés tartamára nem vesznek igénybe. (Rockefeller soha egy pillanatra sem szűnt meg e kedvezményeket kapni.) A szerződés mindkét fél részéről tíz napi fölmondással fölbontható.

Bár a szerződés kedvezőnek látszott, sok bajt és civakodást okozott a termelők közt. Különös nehézséget okozott a 200,000 hordó igazságos fölosztása. Amikor 50.000 hordót már elszállítottak, a derült égből jövő villámcsapásként hatott Rockefeller távirata, hogy az olaj további átvételét megtagadja. Mikor a megdöbbsent termelők Rockefeller elhatározásának okát kérdezték, kijelentette, hogy a termelők a termelést képtelenek voltak korlátozni és hogy a mostani túltermelés folytán a természetes ár 2 és fél dollár lenne. Rockefellernek tényleg igaza volt. Igaz volt a túltermelés vádja és igaz az, hogy nincs az a tröszt a világon, amely ily esetben az ár esését huzamos ideig meg tudná akadályozni. A csapás jól ki volt számítva és következménye az lett, amit tőle Rockefeller várt, hogy tudniillik a termelők egyesülete szinte egyhangúlag mondta ki föloszlását.

De a finomítók egyesületének is megvoltak a maga bajai. Majd egyik, majd a másik gyárról tűnt ki, hogy a neki engedélyezett mennyiségnél többet termel vagy titokban az előírt árnál olcsóbban ad el. Hosszas veszekedés után 1873 júniusában a finomítók

egyesülete is föloszlott. Az olajvidéken kevesen sajnálták a termelők egyletének bukását, mert a szerződés kötésének sok ellensége volt, a finomítókénak bukása pedig közöromet okozott. Csak kevesen látták, hogy a Standard Oil még mindig az egész termelés egyötödét tartja a kezében és hogy szabad kezet nyerve, erős szervezetével többet tehet egy laza összetételű nagy egyesületnél. 1873-ban a Standard Oil haszna jóval 1 millió dolláron fölült volt.

Egyelőre Rockefeller továbbra is élvezte a vasutaktól titokban adott kedvezményeket. Üzleti szempontból érthető, hogy a vasutak e kedvezményeket megadták. Ily nagy és állandóan biztos olajszállítmányok jelentékenyen csökkentették a szállítási költséget. Külön vonatokat állítottak össze, amelyek egységes, egy helyre szánt szállítmánnyal, más tehervonatnál háromszorta nagyobb gyorsasággal érték el végcéljukat. Nagy előny volt az is, hogy egy céggel kellett csak tárgyalni sok helyett. Viszont Rockefellerre nézve is óriási előny volt, amelyet egyre kíméletlenebbül kezdett kihasználni, hogy válogathatott a vasutak között és hogy egyiket kijátszhatta a másik ellen. Mint-hogy a szerződések abszolúte titkosak voltak, egyik vasút sohasem lehetett biztos abban, hogy Rockefeller mily kedvezményt kap a másiktól és hogy mennyi szállítmányt juttat annak. Lassanként úgy alakult ki a helyzet, hogy ő diktálta a vasutaknak a szállítási föltételeket. A vasutak ekkor összeálltak a fő csövezetékrendszerrel és egységes tarifát állapítottak meg az olajra nézve olyként, hogy az olaj vidékről a finomított olaj szállítása a tengerparthoz, nem volt olcsóbb, mint a nyersolajnak az olaj vidékről Cleveland-be, Píttsburgba vagy Chicagóba, a finomítóba és

onnan finomítva a tengerpartra való szállítása. Azt jelentette ez, hogy a vasút ugyanoly áron szállított az olaj vidékről 133 hordó nyersolajat Clevelandbe, Píttsburgba vagy Chicagóba és onnan 100 hordó finomított olajat New Yorkba, mint 100 hordó finomított olajat az olajvidékről New Yorkba. Ez teljesen megfosztotta az olaj vidék finomítóit minden földrajzi előnyüktől és annál inkább sújtotta őket, mert a gyártáshoz szükséges gépek és vegyi anyagok szállítása, amelyek helyben nem voltak kaphatók, növelték termelési költségeiket és viszont a helyi fogyasztás a többi olajipari központhoz képest (ezek: New York, Philadelphia, Cleveland és Píttsburg) egészen jelentéktelen volt. Emellett nagyon igazságtalannak tartották, hogy miért fizessenek ők jóval rövidebb utért és 100 hordóért annyit, amennyit a többiek jóval hosszabb utért és 133 hordóért, holott a nyersolaj jóval tűzveszélyesebb is a finomítottnál. Azonban bármit is tettek, mindenütt süket fülekre és zárt ajtókra találtak Bizalmas kérdéseikre a vasútigazgatók legfőljebb vállalatvontak és azt a tanácsot adták: eladni. A többi finomító helyzete sem volt sókkal különb a Standard-del szemben. Rockefeller tanult eddigi tapasztalataiból. Belátta, hogy a termelőkkel nem lehet megegyezni és hogy a finomítók közül is csak kevés. E kevés embert meghívta magához és hosszas tárgyalások után megegyeztek. Gyáraikat eladták, pénz helyett Standard Oil részvényeket kaptak. A szerződést abszolúte titokban kellett tartani. Ezek az új részvényesek azután sorra vásárolták vagy legalább is kibérelték a többi finomítót, akik nem is sejtették, hogy gyáraik a Standard Oil kezébe jutnak. Rockefeller kíméletlenül és következetesen tette tarthatatlanná a finomítók

helyzetét. Akinek közülük pénzre volt szüksége, sehol pénzt nem kapott, hitelét fölmondták, aki makacsodott, egyszerre azt kezdte tapasztalni, hogy nem kap hol nyersolajat, hol hordót, hol a vasút vonakodott áruját szállítani „vagonhiány“ miatt. A finomítók legtöbbször nem is sejtette, hogy ki az, aki tönkreteszi őket. Amikor már meg voltak puhítva, a kellő pillanatban előállt egy vevő, természetesen Rockefeller titkos embere, aki hajlandó volt a gyárat az előállítási költség felén, harmadán átvenni. Nem maradt más hátra, mint eladni.

Aki nem ismeri az üzletember lélektanát és abban a téves hitben van, hogy az embereket általában, az üzletembert pedig különösen csakis anyagi szempontok irányítják, képtelen megérteni, hogy miért ragaszkodik valaki egy üzlethez, amelyet jó áron eladhat és miért várja meg azt, amit pedig józan ésszel előre láthat, hogy tudniillik elkövetkezik az az idő, amikor csak veszteséggel adhatja el. Itt érzelmi okok szerepelnek. Az a finomító, akinek napi termelése kezdetben talán egy hordó volt és évek hosszú során át fölvitte ezer hordóra, aki a legprimitívebb finomító eljárás abbahagyásával kezdte és végül a legmodernebb gépei vannak, amelyeknek mindenike egy-egy emléke élete sikerének, egy ilyen ember a maga gyárat a világ legkedvesebb helyének tekintti és amikor arról van szó, hogy pénzért mondjon le róla, csaknem úgy érez, mintha azt kívánnák tőle, hogy pénzért otthonáról és családjáról mondjon le. Az üzletemberek nagy részét a pénzen, a haszon fölül erős szálak fűzik üzletükhöz és e szálak nagyon gyakran, sokkal gyakrabban, mint a kívülálló hinné, ellenállnak nemcsak a haszonvágynak, hanem a józan ész-

nek is. Rockefeller teljesen idegenül állt e szentimentalizmussal szemben. És oly érthetetlen volt előtte, jnint az az érv, hogy a vasutaknak azért nem szabad a szállításnál kivételeket tenniök, mert ez „igazságtalanság.“ Meg volt arról győződve, hogy helyes, jogos és természetes, hogy e kedvezményt ő kapja, mert hisz a vasutak: úgyis odaadnák valakinek e kedvezményt. Nem hitt a szabad versenyben, amelyet pusztítónak tartott és nem hitt abban, hogy a gyöngét meg kell védeni a gazdasági Harcban. Koncentráció, monopólium és aki gyöngé, pusztuljon, ez volt elve. Pedig Rockefeller nem volt „rossz“ ember. Nála buzgóbb híve nem volt a baptista egyháznak. Fialat kora óta támogatta az egyházat. Alamizsnát adott a szegényeknek, meglátogatta a betegeket és sirt a szenvedőkkel. Gyermekeit nagy gonddal nevelte. Egyszerűen élt, soha színházba nem járt és bort nem ivott. És mégis habozás nélkül volt képes csalárd utón kijátszani az írott törvényeket és megsérteni mindenki ép jogérzetét, hogy másokat tönkretégyen. A vallásosság, jótékonyosság és aszketizmus helyettesítették nála az igazság és mások jogainak tiszteletét.

Az egész szervezet oly körültekintéssel volt összeállítva, hogy nemcsak hogy azok, akiknek finomítottit vagy gyárait vásárolták meg, nem tudták, hogy a dologban Rockefeller keze van, de legtöbbször a vásárlók sem tudták, hogy a Standard Oil számára vásárolnak és nem egy igen ügyes vasúti vagy petróleum ügynöknek sejtelve sem volt arról, hogy a Standard Oil szolgálatában van. T. í. egész sereg nagy vállalat volt, amely látszólag, a külvilág előtt független életet folytatott, tényleg azonban már régóta a Standard Oil zsebében volt. Hogy

Rockefeller mily természetű ügyleteket kötött és hogy a titoktartásra mily gondot fordított, azt egyetlen példa eléggé mutatja. Egy philadelphiai finomítóval, amelynek felszerelése 73.000 dollárt ért, megegyezett, hogy vele társas viszonyba lép. Rockefeller mindössze 10.000 dollárral és vasúti kedvezményeivel járult az üzleti vagyponhoz. A cég 85.000 hordónál többet évente nem finomíthat és a cég tagjai tíz évig más petróleum vállalatban nem vehetnek részt. A cégnek évi 35.000 dollár haszon biztosított, a 70.000 dollárig érjedő haszon Rockefelleré, az ezen fölüli pedig a két fél közt egyenlően megosztandó. E példa világosan mutatja, hogy ahol 10.000 dollár után ily óriási haszonra számítanak, e haszon nem lehet sem tőkekamat, sem munkabér, hanem csakis monopólium utáni nyereség. A szerződést egyébként, mint ez néhány év múlva a bíróság előtti tanúvallomásból kitént, éjjel kötötték meg Rockefeller lakásán, A cég tagjainak meg kellett fogadniok, hogy e szerződést még feleségeik előtt is titokban tartják, hogy aem fogják költséges életmód fitogtatásával sejtetni, hogy szokatlanul nagy hasznuk van a petróleumból. Ez csak versenytársakat csalna a szakmába. Pénzüket álnévre teszik bankba, a levelezésre titkos postaszekrényt és álneveket használnak stb. Annyi bizonyos, hogy betörők vagy orgazdák aligha járnának el titokzatosabban.

A független finomítók természetesen sejtették Rockefeller összeköttetéseit a vasutakkal és résen álltak. 1876-ban a kongresszus bizottságot küldött ki az ügy megvizsgálására. Azonban a Standard Oil utat talált e bizottsághoz és sikerült az egész ügyet elaltatni, noha a tanúvallomások nagyon kompromit

tálók voltak. E kudarc után a független finomítók elhatározták, hogy ők is összefognak és segítenek magukon. Egy nagyszerű terv merült föl, hogy t. i. a csővezeték a tengerig vezetik el. Ezzel a vasutakat tényleg sikerült volna ártalmatlanokká tenni. A terv technikailag kivihető lett volna, azonban a vállalat pénzügyileg nagyon rosszul volt megszervezve, úgy hogy a rossz gazdálkodás következtében csődbe került. A Pennsylvania-vasút is megkísérelte a függetlenek támogatását, mert növekvő aggodalommal nézte, hogy egyetlen szállító marad a piacon, aki egyik vasutat játsza ki a másik ellen. Egy nagyobb petroleumfinomítóval állt össze, mire a Standard Oil és a többi vasút gyilkos versenyt kezdett ellene. E verseny folytán előfordult, hogy a vasút egyes szállítmányok után visszatérítés címén többet fizetett vissza, mint amennyit szállítási díj fejében kapott. Végül sok millió veszteség után a Pennsylvania-vasút nem bírta tovább a versenyt, kénytelen volt behódolni Rockefelleréknek. E győzelem után Rockefeller tovább folytatta hadjáratát a független finomítók ellen. A leggyilkosabb versenyt kezdte ellenük, lekonzurrálta és a vasutak és bankok igénybe/ételével teljesen megbénította őket, E verseny részletes története gazdag oly példákban, amelyek méltányossági érzetet fölháborítanak. Özvegyek, akik teljes bizalommal fordultak Rockefellerhez, hogy meghalt férjük vagyonát gyermekeik számára biztosítsák és akiket Rockefeller teljesen kiforgatott vagyonukból, nem hiányzanak e példák közül.

A vasutakkal a Pennsylvania kudarcá után a megegyezés teljes lett. Pontosán megállapították, hogy az olajszállítmányok hány százaléka jusson egy-

egy vasútnak és hogy hova mennyi legyen a szállítási díj, amiből a Standard meghatározott engedélyt kapjon a saját olaja és díjvisszatérítést az idegen olajszállítmányok után. Ezzel tulajdonképen máris megvolt az, amit ma trösztnek nevezünk: az olaj finomítása és szállítása csaknem teljesen a Standard Oil kezében volt. Ekkor azonban egyszerre erős ellenállásra akadt a tröszt az olajtermelőkben. Az olajtermelők szüntelen gyanakvással kísérték Rockefeller tevékenységét, akit a Déli Befektető Társaság óta mindenkinél jobban gyűlöltek. Emiattuk, hogy mint egyeztek ki Rockefellerrel és hogy a nyersolaj termelésének folytonos növekvése folytán, mint mondta föl a szerződést Rockefeller. Azóta az olaj termelése nőttön nőtt 1875-ig, az árak pedig estek, míg 1875-ben egy hordó nyersolaj ára 1.15 dollár volt. Az átlagos havi termelés egy millió hordó volt. Ekkor javulás kezdett mutatkozni a termelés csökkenése folytán. Az árak fokozatosan emelkedtek és 1876 augusztus 25-én elérték a három dollárt. Az emberek az olajvidéken magukon kívül voltak az örömtől. Az egész olajtőzsde ujongott, az ember k kalapjaikat a levegőbe dobták, egymást átölelték és mindenki előtt fölcsillant az a remény, hogy a régi jó idők visszatértek, amikor máról-holnapra vagyont lehetett szerezni. Egyetlen napon 800.000 hordó olaj cserélt gazdát és az áremelkedés New Yorkban a tőzsdén átterjedt a finomított olajra is. A finomított olaj áremelkedése csakhamar aránytalanul nagyobb kezdett lenni, mint a nyersé, úgy, hogy az exportőrök vonakodtak ily óriási áron Európa számára vásárolni. Az olajtermelők természetesen azonnal Rockefeller kezét látták ebben és attól tartottak, hogy ha

a finomítók a maguk termelését leszállítják, a nyersolaj árának esése a készletek állandó növekvése folytán nem tartóztatható föl. Az exportőrök késő őszig nem vásároltak, ekkor azonban tovább nem várhattak, mert Európában a tél a petróleumfogyasztás főideje és kénytelenek voltak a Standard Oilnak az óriási árakat megadni. A nyersolajtermelőket elkeserítette, hogy ebben az óriási nyereségben alig részesednek. Elkeseredésüket növelte a Pennsylvania vasút kudarca és az azt követő megegyezés a finomítók és vasutak közt. Föléledt az a szellem, amely 1872-ben a Déli Befektető Társaság elleni hadjáratot eredményezte és 1877-ben megalakult a Petróleumtermelők Egyesülete, amely november 27-én Titusville-ben tartotta első összejevetelét. A „petróleum parlament”-ben, mint nevezték, azonnal elhatározták, hogy megteszik a törvényes lépéseket Rockefeller és a Standard Oil ellen.

Az olajtermelők tudták, hogy ennek az elhatározásnak keresztülvitele nem lesz könnyű, azonban mégsem számoltak azzal, hogy a Standard Oilnak és a vasutaknak mily hatalmas és jól szervezett érdekvépviselete van úgy a kongresszusban, mint az egyes államok, különösen Pennsylvania törvényhozásában. A kongresszusban egy képviselő által javaslatot nyújtottak be egy államközi forgalmi bizottság megalakítására vonatkozólag. T. i. az Egyesült Államok minden államának más vasúti törvényei voltak és minthogy a vasút minden állam belügye volt, a szövetségi kormány és törvényhozás nem avatkozhatott ebbe bele. A javaslatot a kongresszus elvetette. Pennsylvania törvényhozásában oly törvényjavaslatot nyújtottak be, amely a csővezeték szabad leraká-

sát biztosította volna. Ez a javaslat is megbukott. A termelők által kiküldött bizottság elkeseredett hangú jelentést küldött megbízóinak, amely egyebek közt így szól:

„Hogy mily sikerrel jártunk Harrisburg-ban (a törvényhozás székhelye), azt önök már úgyis tudják. Hiábavaló volna ezirányú fáradozásainkat leírni. Az egész a kudarcok és gyalázatosságok sorozata. Azt az egyet azonban megtanultuk, hogy mostani törvényhozóink, mint testület tudatlanok, korruptak és elvtelenek, hogy többségük, közvetve vagy közvetlenül ugyanazoknak a monopóliumoknak szolgálatában áll, amelyek ellen védelmet kerestünk náluk. A Standard Oil nem talált ki oly érvet vagy állítást, ha még oly hazug vagy nevetséges volt. is az, amelyre ne akadt volna a pennsylvaniai törvényhozásban oly ember, aki eléggé alávaló volt, hogy annak szószólója legyen.“

Azonban Rockefeller sem maradt tétlen. A Standard Oil elkezdte a termelőket minden módon zaklatni. A nyersolajat csak úgy vette meg, ha a termelő eljött a bevásárló irodájába áruját följánlani és akkor rendszerint azt a választ kapta, hogy jöjjön el tiz nap múlva, akkor pedig a bevásárló által ajánlott ár mélyen a piaci ár alatt volt. A bevásárló irodája előtt néha százával álltak sort az olajtermelők, akiket ez a megalázás vérig sértett. Ha nyersolajukat el akarták szállítani, legtöbbször azt az értesítést kapták a vasúttól, hogy nincs vagon, noha szemük látára százával álltak az üres kocsik az állomásokon. Ezek az állapotok oly izgalmat teremtettek, hogy joggal lehetett lázadástól tartani. A termelők Pennsylvania kormányzójához fordultak, aki elrendelte az

ügy megvizsgálását, az ítélet azonban a tanúkihallgatás után úgy hangzott, hogy a vallomások nem tesznek megokolttá semmiféle eljárást. A kormányzó titkárát, akitől ez a döntés eredt, nyíltan vádolták azzal, hogy a Standard Oiltól 20.000 dollárt kapott. Az izgalom nőttön-nőtt, a nagy new yorki lapok tudósítokat küldtek az olajvidékre, akik hasábos jelentéseket közöltek. A termelők vezetősége a sok kudarc dacára rendületlenül folytatta a harcot. Azzal állott elő, hogy a Standard Oil a törvényesen föloszlatott Déli Befektető Társasággal azonos, hogy a két vállalatnak úgy üzleti elvei, mint tagjai ugyanazok, hogy mindkettő titkos társaság stb. A vasutak elleni vádak is úgy állították össze, hogy ezek fölötté nehezen tudták a titkos díjvisszatérítéseket letagadni. Több, mint két évig tartott ez az elkeseredett harc. Ha a termelőkben több belátás és kitartás lett volna, talán teljes győzelmet arattak volna. Azonban a mintegy 2000 emberből álló tömeget fölötté nehéz volt összetartani. Némelyek közülük csak a közvetlen, azonnali haszonnal törődtek, mások szorult anyagi helyzetüknél fogva nem várhattak, még ha akartak volna is. 1880-ban Rockefeller érezte, hogy a bírósággal baj lesz és békés megegyezést ajánlott a termelőknek. Hosszas húzta-vona után e megegyezés létre is jött. Papiroson a termelők jó egyezséget kötöttek, bár a vasúti kedvezmények elvét, amely ellen annyit harcoltak, kénytelenek voltak elismerni, mert előnyei az ő számukra is biztosítottak.

Mikor a szervezett ellenzék el volt hallgattatva, Rockefeller nekilátott, hogy az egyes emberekkel is végezzen. Nem talált nagy ellenállásra. A megegyezés híre mindenkit elcsüggesztett, belátták, hogy a

Standard Oilal nem bírnak. Némelyek eladták forrásaikat és más vidékre vándoroltak, hogy soha többé nevét se hallják a petróleumnak, mások a Standard Oil szolgálatába álltak, csak a legbátrabbak és legerősebbek nem adták meg agukat.

A megmaradt függetleneknek egyetlen reményük lehetett az a merész terv, amely már régebben merült föl, hogy t. i. a csővezetéket kiépítik a tengerig. A vállalat meg volt szervezve és mindazok, akik Rockefeller és a vasutak szövetsége ellen védelmet kerestek, e vállalat köré gyülekeztek, amely a *Tidewater Pipe Company**) nevet vette föl. A terv nagyon merésznek látszott, mert idáig 15—20 kilométernél nagyobb távolságra nem szivattyúztak petróleumot, itt pedig sok száz kilométerről volt szó, azonkívül pedig egy kb. 900 méter magas hegyléc, az Allegheny, volt a leküzdendő akadály. Az új vállalat élén energikus, ügyes szakemberek álltak. A technikai vezetés egy idősebb, tapasztalt, zseniális mérnök, Hermán Haupt tábornok kezében volt, az üzleti vezetés is kitűnő volt és jogi szakértőben sem volt hiány. Az olajvidék lelkesedéssel csatlakozott e vállalathoz, amely szabadulást ígért a Standard Oil hatalma alól. A legnagyobb bank, a First National Bank alaposan megvizsgálta az új vállalat tervezetét és elvállalta annak finanszírozását. A munkálatok megkezdődtek.

E terv a Standard Oilra nézve nagy veszedelmet jelentett. Összes hatalmának alapja a szállítás mo-

*) Tidewater azt a vizet jelenti, amelyben a tenger árja és apályá érezhető. A vállalat neve tehát Tengerparti Csővezeték Társaság-nak volna fordítható.

nopólium volt. Ha a Tictewater vízvetéke elkészül, ez azt jelentette volna, hogy a petróleum a vasutak teljes kikapcsolásával szállítható a forrástól a tengerig. Haupt tábornok számítása szerint egy hordónak csö-
vön való szállítása a tengerig $16\frac{2}{3}$ centbe kerülne, holott a vasútnak ugyanez 35—45 centjébe került, a Standard Oil pedig 85 centet fizetett érte. Ha tehát a vasutak önköltségi árban számítanak a szállítást, a Tidewater-nek még mindig 23 cent előnye volna akkor is, ha évente 28 százalék osztalékot fizetne részvényeseinek. Rockefeller azonnal átlátta, hogy itt korszakot alkotó újításról van szó a petróleumiparban és szilárdan el volt határozva, hogy ennek összes előnyeit a saját számára fogja biztosítani. Mindenekelőtt a sajtóban indult meg az aknamunka a Tidewater ellen. Az egész tervet agyémnek nyilvánították, Haupt tábornokot pedig futóbolondnak. Azután megmozdult az egész jogi apparátus. A vasutak nem akarták megengedni, hogy a vasuttest alatt a csővezetéket lerakják. Megkezdődött a harc a városok és államok képviselőtestületeiben is a Tidewater ellen. Ez azonban nem engedett. Amikor mindez nem használt, Rockefeller legkísérletesebb fegyveréhez nyúlt, megpróbálta, hogy pénzügyi nehézségeket okozzon. A First National Bank azonban nem hagvta cserben a Tidewatert. Erre Rockefeller megnyerte a Tidewater részvényeseinek egy részét és ezek panaszt emeltek a vállalat vezetése ellen. Amikor ez sem használt, a bíró csodálatos módon elutasította a panaszt, más eszközt próbáltak meg. A részvényesek egy közös ülését, amelyre a meghívók el voltak küldve, formailag nem szabályszerűen halasztották el máskorra. Rockefeller hívei, a részvényesek ki-

sebbsége, a szétküldött meghívón kijelölt napon összegyűlt és mint többség az eddigi vezetőséget elmozdította, újat választott és a régi vezetőséget kötelezte a könyvek stb. azonnali átadására. A régi vezetőség azonban eltorlaszolta magát és azonnal a bírósághoz fordult védelemért. Újból megtörtént az a csoda, hogy a bíróság a Tidewaternek fogta pártját és a kisebbség közgyűlésének határozatát érvénytelennek jelentette ki. Erre Rockefeller a Tidewater üzlettársait, a független finomítókat környékezte meg, természetesen nem személyesen, hanem titkos megbízottai által. Sikerült is ezeket sorra levennie lábukról. Részben eladták, részben bérbeadták gyáraikat a Standardnak. Erre a Tidewater maga kezdett el finomítókat építeni. Időközben a tervezett vezeték első része, körülbelül 170 kilométer, elkészült és kifogástalanul működött.

Rockefellernek be kellett látnia, hogy nem bírja megsemmisíteni ellenfelét. Elhatározta tehát, hogy ki fog vele egyezni, A Tidewater helyzete sem volt olyan, hogy a további harc által ne veszíthetett volna. Ha nem is pusztult bele e harcba, kétségtelen, hogy nagyon szenvedett általa. Vezetői tudták, hogy milyen megbízhatatlan szövetségesek az olajtermelők, oly szívós ellenfél Rockefeller, Minden egyes támadása elől szinte csak csodák mentették meg őket. Hogy a harcot nem hagyná abba, azt jól tudták és azt is tudták, hogy végül mégis találna valami módot megsemmisítésükre. Közmondásos volt róla, hogy neki annyi egy nap, mint egy év és egy év, mint egy nap, hogy tud várni és hogy pénzforrásai kimeríthetetlenek. Azonkívül más veszedelemtől is kellett tartaniok. Bármennyire is igyekezett Rockefeller

fantasztikumnak föltüntetni a tengerig terjedő vezetékét, mindjárt a terv fölmerülésekor ennek ellenkezőjéről volt meggyőződve és sietve szerzett engedélyt maga is egy ily tengerig terjedő csővezeték építésére. Az építést meg is kezdték és így Rockefeller minden eshetőség ellen biztosítva volt. Ily körülményeik között a Tidewater vezetői legjobbnak találták a megegyezést. Kénytelenek voltak azokat az erkölcsi elveket, amelyekkel a harcot megkezdték, tudniillik egyenlő bánásmód minden szállítóval szemben és szabad verseny, teljesen föladni, egyébként azonban, anyagilag, nem lehetett okuk panaszra. Rockefeller mindig büszke volt arra, hogy aki vele jön, az nem bánja meg, A Tidewater sem bánta meg, csak a fogyasztók és az olajtermelők. Rockefellernek üzleti elve mindenkor az volt, hogy amely vevőtárs le nem győzhető, azzal ki kell egyezni a fogyasztók rovására. A Tidewaterrel való kiegyezéssel Rockefeller hatalma nagyot nőtt. Úgyszólván az egész nyersanyagot ő gyűjtötte össze és szállította el, a finomításnak pedig mintegy 90 százalékát végezte ő, A megmaradt finomítók a szállításért négyszer annyit fizettek, mint ő és így mint komoly versenytársak szóba sem jöhettek. Vevőkörük tisztára helyi jelentőségű volt.

Azonban Rockefeller ezt sem tűrhette. Célja az volt, hogy az egész petróleumüzlet kizárólag az ő kezében legyen. Megszervezte tehát a petróleum eladását, úgy hogy a legeldugottabb falu szatócsa se árulhasson más petróleumot, mint a Standard Oilét. Az Egyesült Államok egész területét fölosztotta ügynökségekre és alügynökségekre, utazó fölügyelőkkel és pedig mindezt ügyesen, óvatosan, nem a Standard

neve alatt. E szervezet a maga napi és havi jelentéseivel, szigorú ellenőrzésével a legtökéletesebb kereskedelmi szervezetek egyike. Egyik főcélja a verseny leverése volt. Ezért mindenekelőtt pontosan ki kellett nyomozni, hogy a független finomítók kinek mennyi olajat adnak el. A Déli Befektető Társaságnál egyszerű volt e föladat megoldása, mert a vasutak naponta jelentést küldtek az olajszállítmányokról. Ez azonban megszűnt, most tehát más módhoz kellett folyamodni. Az ügynökségek a vasúti hivatalnokokat vesztegették meg és ezek küldtek be rendes jelentést a szállítmányokról. Nem kivételesek azok az esetek, amikor a finomító valamelyik alkalmazottját vesztegették meg, akitől még egy fontos adatot lehetett megtudni, amit a vasutas nem tudhatott, tudniillik az olaj eladási árát. Mikor mindez ismeretes volt, az ügynökség nekilátott, hogy az olaj ne jusson el a rendelőhöz. A Standard egy titkos embere fölkereste a rendelőt és sokkal olcsóbban ajánlott neki olajat, ha az úton levő olajszállítmányt táviratilag lerendeli. A lerendeléssel járó pör és esetleges kártérítést a Standard embere vállalta. Gyakran fordultak az ügynökségek ahhoz az eljáráshoz, hogy az olajat téves vonalra irányították vagy hetekig hevertették valami mellékvágányon megvesztegetett vasutasok segítségével. Ha a kereskedő makacs volt és kitartott a Standard elleni harcban, két módon lehetett e bajon segíteni. Az egyik az volt, hogy egy látszólag független finomítótól jött igen olcsó ajánlat, amelyet a kereskedő alig utasíthatott vissza. Amikor azután a valóban függetlent a látszólag független finomító tönkretette, ez valamiféle ürüggyel megszakította az összeköttetést és a keres-

kedő kénytelen volt a Standardtól most már jelentékenyen drágább áron — mert hisz a verseny költségeit is kellett fedezni — vásárolni az olajat. Ahol azonban semmisem használt, ott a Standard irgalmatlanul agyonkonkurrálta a vele szembeszálló kereskedőt.

Alig kell külön kiemelni e harcmód következményeit. A gazdasági versenynek megvannak a maga szabályai és az üzletemberek között meglehetősen egyértelműség uralkodik arra nézve, hogy a tisztességes verseny határai hol végződnek. Ezt hallgatólag maga Rockefeller is elismerte, mert elve volt, hogy a versenytárs áruló alkalmazottját megfizette ugyan, de soha szolgálatába nem fogadta. Nem lehet az sem kétséges, hogy a vasúti alkalmazottnak nincs joga a szállítmányokra vonatkozó adatokat a szállító versenytársaival közölni. Ezen a címen épp oly joggal kívánhatta volna: Rockefeller, hogy a posta engedje meg, hogy versenytársai üzleti leveleit vagy mondjuk levelezőlapjait elolvashassa. Nem csodálható tehát, hogy Rockefeller neve a petróleumszakmában a lehető leggyűlöltebbé vált. Minden rosszat elhittek róla és minden jót megtagadtak tőle, még a tehetséget is. Ha valamely esküdtszék vagy bíróság elítélte, ezt föltétlenül igazságos bíróságnak tekintették, ha pedig javára ítélt, a korrupció biztos jeléül vették. Rockefellernek tapasztalnia kellett, hogy a monopólium által szerzett gazdagságnak megvannak a maga kellemetlenségei is.

Bár a közvélemény erősen ellene volt, egyelőre alig mert vele szembeszállani akárki is. Ennek oka nem kis részben az volt, hogy Rockefeller egész élete valami érthetetlen és félelmes rejtély légkörébe

látszott burkolva lenni. Minthogy üzleti módszerét és a Standard Oil szervezetét nem ismerték, az üzleti világban érthetetlennek látszott, hogy honnan erednek értesülései minden üzlet legbelsőbb titkairól, megfoghatatlan és félelmet gerjesztő volt, hogy terveik alig hogy megszülettek, Rockefeller máris megtette ellenintézkedéseit. Magánélete is különös volt. Semmiféle nyilvános helyen, gyűléseken, színházban vagy klubban nem volt látható. Már fiatal korában került a nyilvánosságot és üzletén kívül a baptista templom volt az egyetlen hely, ahová eljárt. Megközelíthetetlen volt a legöregebb és legtapasztaltabb riporterek számára is. Cleveland-ben, ahol huszonöt évet töltött, úgyszólván semmi intimitást nem tudtak róla beszélni és nem volt meg vele szemben az a kölcsönös bizalom, jóakarát és büszkeség, ami oly gyakori a nagyvállalatok és környezetük között, különösen Amerikában. Valami rejtélyes, mindentudó, ördögi hatalomnak tartották, mint valaha Girard-t Philadelphióban.

Az a könyörtelen erőszak, amellyel Rockefeller a legkisebb független petróleumüzlet ellen is eljárt, természetesen növelte ellenségei számát. Kikeresték üzleti sikereinek legfontosabb okát és a legérzékenyebb pontján támadták meg. Ez a vasutakkal kötött szerződése volt. Első összeütközése e ponton azzal a kenőolajgyárral volt, amellyel kötött szerződéséről már fentebb volt szó. Említettük, hogy Rockefeller mindössze 10.000 dollárral — és vasúti szerződéseivel járult e vállalathoz. A cég négy év alatt nem kevesebbet, mint 315.345 dollárt fizetett haszonrészeseleként Rockefellernek — ami mindenesetre elég bő haszon 10.000 dollár után.

Mindenki más megelégedett volna ennyivel és nem firtatta volna a cég belső ügyeit. Rockefeller azonban rájött arra, hogy a cég a neki kontingentált 88.000 hordó termelést túllépte és pedig 4 év alatt 3, 2, 15 és 5 ezer hordóval. A túllépett termelés utáni egész hasznot magának követelte, a cég azonban csupán a haszon felét akarta átengedni. Minthogy meg-egyezni nem tudtak, Rockefeller a szerződést föl-bontottnak nyilvánította, a nyersolajszállítást a cég számára megszüntette, egyúttal pedig bepörölte a céget, egyebek között követelve, hogy annak veze-tői a szerződés értelmében tíz évig petróleumüzlettel ne foglalkozzanak. A cég fölvette a harcot és a bí-róság előtt különösen azt hangsúlyozta, hogy oly szer-ződés, amelynek célja a termelés megszorítása, az árak emelése és a vasúti szállításban külön kedvez-mények biztosítása, a közérdekkel ellenkezik, ennél-fogva semmis és nem számíthat a bíróság védel-mét e. A bíróság teljesen a cég álláspontjára helyez-kedett, különösen a vasúti kedvezmények dolgában. Azt az eljárást, hogy a nagyobb szállító a kisebbel szemben kedvezményes tarifát élvezzen, az ítélet „a tőke javára tett megkülönböztetés“-nek bélyegzi, „,amely teljesen ellenkezik a helyesen fölfogott köz-érdekkel. Monopóliumot szülne és növelne, erősí-tené a tőke és pénz egyesített hatalmát és kiszorítaná a vállalkozásból mindazokat, akiket óriási vagyon nem támogat. Mi akadályozná meg akkor a nagy búzaérdekeltséget északnyugaton vagy a kőszén- és vasérdekeltséget Pennsylvaniában vagy bármiféle nagy üzleti érdekeltséget, amely hatalmát és az egye-sített vagyon által szerzett befolyását a vasútakéval egyesítheti, abban, hogy minden magánvállalkozást

a magáén kívül lehetetlenné ne tegyen“. Az ítélet szerint a vasúti kedvezmény és kivált a díjvisszatérítés elve „nemcsak a közérdekkel ellenkezik, de az üzleti tisztesség és a szokásos üzleti eljárás leglazább követelményeivel is“. A vasút tehát köteleztetett arra, hogy a cégnek ugyanoly tarifát szabjon, mint Rockefellernek.

Egy másik hasonló pörét is elvesztette Rockefeller, amelyben ugyancsak a vasúti kedvezményekről volt szó. Az ítélet indokolásában a bíró ugyancsak nem nagyon válogatta a szavakat és Rockefellernek éreznie kellett, hogy a közvélemény nagyon ellene van és hogy elmúlt az az idő, amikor a bíróság „jóindulatában“ föltétlenül bízhatott. Még kellemetlenebb volt a Standard Oilra nézve egy harmadik pör, amely 1880-ban kezdődött és amelyből egész sereg új pör támadt, amelyek még 1905-ben sem értek véget. E pör folyamán kiderült, hogy egy oly kenőolajgyár, amelynek részvényei háromnegyed részben a Standard Oil kéziében voltak, egy versenyvállalat elleni harcban annyira ment, hogy e versenyvállalat egy alkalmazottját megvesztegette, hogy a gyárban robbanást okozzon. A vállalat a kenőolajgyáron kívül a Standard vezetőit is bepörölte, azonban nem nyert beigazolást és nem is valószínű, hogy ezek bele lettek volna avatva a bűnténybe, őket tehát az esküdtszék fölmentette, a kenőolajgyár vezetőit azonban bűnösöknek mondta ki. Bár a Standard így látszólag tisztán került ki e pörből és a vizonvadás és pörök seregével igyekezett magát még

*) Ebben az évben jelent meg Miss Tarbell könyve a Standard Oilról, amely e fejezet főforrása.

tisztábbra mosni, a közvélemény ma is úgy emlegeti ezt az esetet, mint annak bizonyítékát, hogy a Standard nem retten vissza attól sem, hogy a versenytárs gyárát fölrobbantsa. E vád bizonyára nem igaz, igaz ellenben az, hogy a versenyben az eszközök kíméletlen fölhasználása, a Standardtól ered és onnan ered az a szellem is, amely bűntényektől sem riad vissza, ha egy versenytárs tönkretételéről van szó. A Standard Oil oly hatalmas kezdett lenni, üzleti szervezete oly kiterjedt volt, annyit kellett pörösködni, annyit kellett új törvényhozási intézedések létrejöttét segítenie vagy akadályoznia, hogy akarva-akaratlanul törődnie kellett a politikával. 1882 óta nevezte magát e vállalat trösztnek. E kifejezés csakhamar elterjedt és a leggyűlöletesebb szavak egyike lett Amerikában. Itt is, ott is kezdték emlegetni, még ez a kongresszusi tag vagy az a szenátor a Standard Oil pénzének köszönheti helyét a törvényhozásban. Bizonyíték nincs rá, de a közvélemény minden rosszat elhitt a trösztökről. Csodálatos, hogy Rockefeller, akitől üzleti tekintetben a zsenialitást igazán nehéz megtagadni, mily kevéssé ismerte a tömeglélektant. Nem tudott soha a legcsekélyebb népszerűségre sem szert tenni és mint Carnegie, nem tudott a tömegnek még imponálni sem. Pedig szemmeláthatólag szeretett volna. Ahol csak lehetett, hízelgett a közvéleménynek, sok pénzt adott közcélokra és mégis csak félelmet, gyűlöletet keltett, amihez bizonyos fokú megvetés járult. Sem érényei, sem fogyatkozásai nem voltak olyanok, amelyekben a tömeg magára ismert volna és amelyek ennélfogva rokonszenvessé teheték volna. Gould, bár valóságos gonosztevő volt, időnként valósággal úszott a népsze-

rúségben. Nemcsak azt szerették benne, hogy megkopasztotta a vén, fukar pénzeszsákokat, hanem amikor szórta a pénzt és nagyúri módon élt, akkor amikor legvakmerőbb spekulációkba bocsájtkozott, csak azt tette, amit kisebb méretekben minden átlagos amerikai tett: sokat keresett és sokat költött, hazardőr volt és nem garaszkodott. Ellenben Rockefeller, alázatos modorával, kenetteljes szavaival, titkos, alattomos szervezetével, amellyel összes konkurenseit sorra tette el láb alól, csak félelmet és utálatot keltett.

1888 táján valóságos járvánnyá kezdett fejlődni Amerikában a trösztök elleni vizsgálat. Minden törvényhozási tag úgy érezte, hogy ez kell a népnek, hogy ez a népszerűség legbiztosabb módja. E vizsgálat elsősorban a Standard ellen irányult és például a new yorki (állami) képviselőházban a tröszt-bizottság 1500 lapnyi nyomtatott jelentéséből teljes 1000 lap esik a Standard-re. E vizsgálatokban Rockefeller gyakran szerepelt, többször kihallgatták tanúként és noha a bizottságok igyekeztek sarokba szorítani, nagy ügyességet tanúsított. Nem idegeskedett és sohasem mondott többet, mint amennyit akart. Bármit is próbáltak vele, kisiklott a bizottság kezeiből, mint egy angolna. Az olajtermelők és független finomítók el voltak csüggedve, hogy minden hasztalan, Rockefellerrel nem lehet bírni.

Ekkor azonban váratlan esemény történt. Ohio államban egy fiatal ügyvédet főállamügyésszé választottak. Közvetlenül a választás után, mielőtt az eredményt kihirdették volna, amint egy könyvkereskedés előtt megállt, szemébe ötlött egy kis sárga füzet a trösztökről. Megvette a füzetet és este mindjárt el is

olvasta. Egyebek között benne volt a Standard OU egész szervezetének leírása, amelyet ekkor olvasott először. Minél figyelmesebben olvasta, annál világosabban látta, hogy e szervezet, amelyben a részvényesek jogait egy oly bizottság gyakorolja, amelynek tagjai többnyire nem Ohio államban laknak, ellenkezik az ohioi kereskedelmi törvénnyel. Törvénytelen az, hogy a részvényesek jogait egy „tröszt” gyakorolja és törvénytelen az, hogy e bizottság tagjai idegen államok polgárai. A kérdés csupán az volt, hogy hiteles-e a szervezetnek e füzetben található szövege. Amint a fiatal államügyész megválasztásáról értesült, nekilátott a nyomozásnak. Meggyőződött arról, hogy a füzetben közölt szöveg hiteles. Aki a szöveget közölte, nem tudta megérteni, hogy miért érdekli az államügyészt a hitelesség kérdése,

— Mert ez esetben kötelességem a Standard Oil ellen a törvény alkalmazását követelnem — felelte az ügyész.

— Csodálom az ön bátorságát, de én nem tenném meg — volt a válasz.

— Fiatal ember voltam akkor, — beszélte később az államügyész — és azt hittem, hogy egy köztisztviselőtől mindenki elvárja, hogy megtegye kötelességét,

1890 május 8-án beadta a keresetet a Standard ellen. E hír teljesen váratlanul ért mindenkit. Senki sem tudta megérteni, hogy mit akar az ügyész. Befolyásos, hatalmas emberek bizalmasan vonták félre és puhatolóztak, hogy ki áll a háta mögött. Némelyek azt rebesgették, hogy valami nagy vállalat készül a Standard ellen, mások viszont úgy vélték, hogy a kereset összefügg Sherman szenátor trösztellenes

akciójával. Annyi bizonyos, hogy Rockefellert a dolog igen kellemetlen helyzetbe hozta. Az eddigi táraadások általános, bizonytalan jellegűek voltak. Ez azonban egészen más természetű volt. Egy általánosan elismert törvény alkalmazásáról volt szó, egy le nem tagadható, világos esettel szemben, A Standard Oil védekezni kezdett. Ügyésze megpróbálta a halogatást, de eredménytelenül. Erre a fiatal államügyész kezdtek presszionálni. Mark Hanna, a köztársasági párt egyik legbefolyásosabb embere, megpróbálta, hogy eltérítse szándékától és hogy rábírra, hogy ejtse el a vádat. Sokkal jobban ismerte fiatal barátját, sem hogy arra gondolt volna, hogy ez a Standardot meg akarja zsarolni, (a Standard, nem lehet tudni, kinek a véleménye alapján, titkos utakon hat vesztegetési kísérletet tett az államügyésznél), azonban naiv, tapasztalatlan embernek vélte, aki maga sem tudja, hogy milyen nagy fába vágta fejszójét. De semmiféle közbelépés sem használt, a pör megindult. Két teljes évig tartott és végül a bíróság kimondta, hogy a Standard Oil tröszt szervezete ellenkezik a fönálló törvénnyel és ennél fogva föloszlatandó. Az ítélet végrehajtásánál azonban a bíróság nagyon előzékeny Arolt a Stianstandard-del szemben. A likvidálás hosszú évekig tartott és az egész föl oszlás jogi formaság volt, amely a Standard szervezetének lényegét nem érintette. A *Standard Oil Trust* megszűnt és helyette húsz új társaság alakult, amelyek mindenikében a részvények többsége ugyanazok kezében volt, akik a régi tröszt igazgatóságának voltak tagijai. Azt leket mondiani, hogy ezáltal az igazgatóság hatalma biztosabb és még nagyobb lett, mint azelőtt volt.

Bármily sikereket is mutatott fel azonban Rocke-

feller, az olajtermelők továbbra is kiengesztelhetetlen ellenségei maradtak. Újból megpróbálkoztak az-
 zal, hogy a vasutak törvényileg köteleztessenek és szigorúan ellenőriztessenek, hogy mindenkinek egyforma föltételek mellett szállítsanak. Azonban az erre vonatkozó javaslatot a Standardnek sikerült megbuktatnia. E vereség fokozta elkeseredésüket és ugyanaz este, amikor e törvényjavaslatot a pennsylvaniai törvényhozás elvetette, mintegy kétezer olajtermelő gyűlt össze Oil City-ben és elhatározták, hogy újból fölveszik a harcot a Standard ellen. Az bántotta őket leginkább, hogy míg a nyersolaj ára a nagy túltermelés folytán — 30 millió hordó volt ekkor a készlet — állandóan esett, a finomítotté állandóan jól állt, sőt emelkedett. Két előföltételét látták helyzetük javulásának: 1. a termelés csökkentése és 2. ha az olaj finomítását és eladásait maguk veszik kezükbe. Rockefeller e mozgolódás aggodalommal töltötte el. Már 1872-ben tapasztalta, hogy az olajtermelők veszedelmesekké válhatnak, így tehát igyekezett velük megegyezni oly értelemben, hogy a mozgalom állapotodjon meg az első pontnál, mert hisz a nyersolajtermelés csökkentése neki is érdeklében állt. A megegyezés sikerült is, az olajtermelők elhatározták, hogy napi termelésüket leszállítják, bizonyos forrásokat nem aknáznak ki, új forrásokat pedig nem fűrnék. Rockefeller a maga nyersolajkészletéből 5 millió hordót engedett át olcsó áron a termelők társaságának, amely a termelés csökkentése folytán beálló munkanélküliség enyhítésére kiét millió hordó olajat tett félre, hogy az ebből eredő nyereséget a munkanélküliek közt osszák szét. Egy évig tartott e szerződés. A termelők elégedetlenek voltak

vele, azt állították, hogy a nyersolaj árnövekvése nem pótolja a termelés csökkentése által okozott károkat és hogy az egész szerződésből igazán csak a finomítóknak van hasznuk. Nekiláttak tehát, hogy függetlenítsék magukat a Standardtól. Érintkezésbe léptek a független finomítókkal és elhatároznák, hogy a tengerig saját csővezetéküket fognak lefektetni. Egyúttal német exportőrökkel is megjegyeztek, akiknek saját tank-hajóik voltak.

Azonban Rockefeller sem maradt tétlen. Nemcsak hogy a független finomítók ellen a leggyilkosabb versenyt indította meg, hogy leszorítsa őket a piacról és ádáz harcot folytatott a tervezett csővezeték ellen, hanem döntő csapást készült mérni a termelőkre: óvatosan és nagy méretekben kezdett forrásokot vásárolni (természetesen idegen nevek alatt) és a termelők egyszerre egy új tényezővel álltak szemben, a Standard-dal mint olajtermelővel. Tulajdonképpen az szorul magyarázatra, hogy miért nem tette meg ezt Rockefeller már régebben. Ennek oka azonban világos. A forráskutatás idáig egészen szerencsejáték jellegű volt és nagy kockázattal járt. A fogyasztóhoz az olaj csakis finomítás után kerül. Amíg a finomítás Rockefeller kezében volt, az ár-megállapítás tőle függött, így tehát a helyes taktika azt követelte, hogy a forráskutatás kockázatát hárítsa át a termelőre. Most azonban változott a helyzet. Egyrészt a termelők agresszivitása folytán ki volt téve annak a veszélynek, hogy esetleg elhatározzák, hogy a Standardnak nem adnak el olajat, amint ezt 1872-ben meg is tették, másrészt épp ez időben oly petróleumforrásokat fedeztek föl Bradfordban,

Ohio és West Virginia államokban, amelyeknél a hirtelen elapadástól nem kellett tartani és ahol tehát a kockázat igen csekély volt. A Standard forrásvásárlásainak híre óriási megdöbbenést okozott a termelők között. Azonban mégsem adták föl a harcot, főként pedig a tengerig érő csővezetés tervét. Az ezzel járó pörösködések két évig tartottak és a termelőknek mintegy negyedmillió dollárjukba kerültek. A Standardtól függő vasutak gyakran erőszakkal is igyekeztek megakadályozni, hogy a csővezeték úttestük alatt vezessék. Rockefeller pedig megvásároltatott egyes földcsíkokat, hogy a csővezeték lerakását megakadályozza, sőt összevásároltatta az út közelében levő farmerek adósságait és a farmerek által fejtet ki ellenállást. Mindezt azonban oly körültekintéssel intézte, hogy egyetlen esetben sem lehetett volna akár reá, akár a Standardra rábizonyítani, hogy az ő kezük van a dologban. Emellett minden elképzelhető fogással megpróbálkozott. Így például megvesztegette a részvényesek egy részét, akik azután neki adták el részvényeiket és az ő intésére pört indítottak a termelők részvénytársaságának igazgatósága ellen. A vezetőség azonban szívós volt, kitarított és végül mégis sikerült a csővezeték lerakása. Sikerült a társaság teljes függetlenségének megtartása is, sőt üzleti szempontból véve, a vállalat kitűnőnek volt nevezhető és alaptőkéjét rövid időn belül egy millióról tíz millió dollárra emelte föl, Arról azonban szó sem lehetett, hogy Rockefellernek egymagában komoly versenyt okozhasson. Ehhez Rockefeller túlhatalmas volt. A hetvenes tévéktől máig az Egyesült Államokban évente eladott petróleumnak legalább 80 százaléka esett a Standardre és volt idő,

amikor ez elérte a 95 százalékot, a kivitelnek pedig legalább 90 százaléka a Standardé,

Amikor a Standard versenytársait lekonzurrálta, nem az volt végcélja, hogy egyedül maradjon a piacon, hanem hogy egyedül maradván a piacon, maga állapítsa meg a termelés mennyiségét és ezáltal az árt úgy növelje, hogy haszna minél nagyobb legyen. A Standard azzal igyekszik az ellene fölhangzó vádakat gyöngíteni, hogy folyton rámutat arra, hogy mióta a termelést a Standard megszervezte, mennyire esett az olaj ára. A trösztök ügyében kiküldött bizottságok előtt úgy maga Rockefeller, mint a Standard többi emberei is igyekeztek a figyelmet lehetőleg erre a tényre fölhívni. A tény maga kétségtelen. Azonban épp oly kétségtelen az is, hogy az olaj termelési költsége rendkívül esett és épp az a kérdés, hogy az ár esése lépést tartott-e a termelési költség esésével. Amikor a Standard egyik vezető emberét egy vizsgáló-bizottság elnöke megkérdezte, hogy tekintettel arra, hogy a csővezetéken való olajszállítás költsége az utóbbi tíz évben rendkívül esett, miért nem szállították le a független termelők számára a csővezetéki tarifát tíz év óta, nagy őszinteséggel felelte: „Azért, mert nem egészségünk ápolásáért foglalkozunk petróleummal, hanem azért, hogy dollárokat szerezzünk.“ Rockefeller maga sokkal óvatosabb volt és sohasem szölte el magát, azonban csoda lett volna és össze nem egyeztethető bármely üzletember elveivel, ha másként gondolkozott volna. Ha szavai nem is, tettei annál kétségtelenebbik bizonyítják ezt, Van természetesen egy oly határ az árak magassága tekintetében, amelyen túlmenni annyit jelent, mint a fogyasztást és általa az összes hasz-

not csökkenteni. Ezen belül azonban Rockefeller sohasem adta el olcsóbban az olajat, mint kénytelen volt. Ha az üzleten kívül filantróp volt is, az üzletben egészen más elvek által vezettette magát. És bármit mondjanak is azok, akik Rockefellerrel nem értenek egyet, annyi bizonyos, hogy az ő -helyében, az ő tehetségével, az üzletemberek nagy többsége ugyanúgy járt volna el. Bizonyára vannak olyanok, akiket erkölcsi érzetük, az emberiség és méltányosság szava visszatartott volna oly lépésektől, amelyeket Rockefeller gyakran tett meg. Csakhogy az ily üzletemberek még Amerikában is, ahol az üzleti erkölcs a mienkénél sokkal magasabb fokon áll, kisebbségben vannak. Amikor azonban az abszolutizmust eltörölték a politikában és a királyok és köztársasági elnökök, sőt még törvényhozó testületek is mindenféle módon korlátozva vannak hatalmukban, nagy hiba a gazdasági életben lehetővé tenni azt, hogy egyesek hatalma a termelés egyes ágaiban valósággal korlátlan legyen,

A Standard Oil illegitim hatalmának alapja a szállításban élvezett előny. A vasút és a csővezetékek az ő kezében vannak. A vasutak moccanni sem mernek ellene, mert hisz teljesen a Standardtól függ, hogy mikor vegye el szállítmányait egy renitenskedő vasúttól és utalja át azokat egy másiknak. A vasúttól nem csupán szállítási kedvezményt követel, hanem általában üzleti érdekeinek minden módon való előmozdítását, elsősorban a konkurrencia kíméletlen megakadályozását. Mert bármily csekély is a konkurrencia, kizárólag ez adja magyarázatát annak, ha valahol az árak esnek. Nagyon gyakori eset, hogy a Standard valamelyik finomítójához igen közel eső vi-

déken a petróleum sokkal drágább, mint attól igen távol levőn, aszerint tudniillik, hogy van-e a közelben konkurrens vagy sem. Ugyanily harc folyik természetesen nemcsak a belső piacon, hanem a külföldön is. Közép-Európában az orosz, román és galíciai, Kelet-Ázsiában pedig a szumatrai, borneói, japán és birmai petróleum okoz versenyt, viszont Amerikában a mexikói, A Standard lassanként mindenütt szerez érdekeltséget és nincs a világnak az a petróleumvidéke, ahol a Standardnek ne lennének forrásai és finomítói. Így tehát mindenütt irányítólag hat az árakra. Hogy ez mit jelent, azt megítélhetjük abból, hogy ha Németországban a petróleum literje egy pfenniggel emelkedik, ez a Standardnek 8 millió márka lévi többletet jelent.

A Standard és Rockefeller már régóta megszűntek csupán a petróleumban lenni nagy hatalom. Hatáskörüket kiterjesztették a gazdasági élet legkülönbözőbb ágaira. Eleinte csupán a rokonszakkakkal foglalkoztak, illetőleg azokkal, amelyekkel saját üzletkörük által jöttek érintkezésbe, A hordógyártás, a melléktermékek (parafin, vazelin stb.) földolgozása után a kőszénre, vasra, acélra, vasutakra, rézre került a sor és itt sem álltak meg. Összeálltak Morgan-nal és ma alig van a gazdasági életnek az az ága, amelyben a Standard, a trösztöknek ez az őse, jelentős szereppel ne bírna. Akarva, nemakarva tette ezt, A Standard óriási osztalékot fizet. Noha egyre újabb befektetéseket eszközöl az olajüzletben és noha óriási tartalékalapja van, évtizedek óta soha 20 százaléknál kisebb osztalékot nem fizetett és volt eset 100 százalékos osztalékra. Az alapítke mintegy 150 millió dollárra tehető (ez természetesen csak a név-

érték, a valóságos érték sokkal nagyobb), az évi osztalék legalább 40 millió dollár. Ez az óriási összeg azon fölül van, amit a Standard olajba képes fektetni. Ezzel tehát kénytelen valami más szakma felé fordulni. Egészen automatikusan, így terjeszkedik a Standard.

Igazságtalanság volna természetesen Rockefeller minden sikerét annak tulajdonítani, hogy üzleti erkölcs tekintetében sohasem volt aggályoskodó. A Standard Oil üzleti tekintetben a legtökéletesebb szervezet. Élén egy kilenctagú igazgatóság áll, amelynek Rockefeller az elnöke. E tagok naponta találkoznak és egész idejüket a cég igazgatására és továbbfejlesztésére fordítják. Minden tudomásukra jut, ami csak az olaj szakmában történik. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy mindennel foglalkoznak is. Van egy arravaló apparátus, amely a tények nagy tömegéből kiválogatja azt, ami az igazgatóság elé való. Ez az apparátus a különféle szaktanácsadók áll. Van nyersolaj, finomító, árusító, szállítási stb, bizottság. Így pl. a finomító-bizottság pontosan tudja, hogy a még meglévő független finomítók hogy dolgoznak, a szállítási, hogy mily áron szállítanak és az árusító, hogy kik a vevőik. Az igazgatóság doni ezek alapján, hogy mit kell tenni. A Standard híreit igen kiterjedt hírszerző apparátusa útján kapja. Emberei Európa összes nagy városaiban található, hírlaptudósítók, konzulok, üzletemberek, kik a Standardnak beküldött értesítésekkel növelik jövedelmüket. Ezeken kívül vannak alkalmi tudósítók, akiket a Standard a küldött értesítések fontosságához képest díjaz. E hírszolgálaton kívül egyik különlegessége a Standardnak, hogy finomítói és egyéb telepet

között a legélesebb verseny folyik, hogy melyik működik a legnagyobb gazdaságosság elvei szerint. T. i. a gyárak tevékenységéről a legpontosabb statisztika készül és ennek alapján megállapítják, hogy pl. az összes finomítók közül melyik állítja elő legcsekélyebb költséggel a tisztított olaj gallonját. Ha ez a különbség egyes gyárak közit nagy, a drágán dolgozók fölszólíttatnak, hogy a legolcsóbban dolgozó gyár eljárási módszerét tanulmányozzák. Mindegyik gyár arra törekszik, hogy a tröszt igazgatósága elé ő állhasson a legkedvezőbb eredménnyel és így a Standard egyes gyárai között csaknem oly elkeseredett verseny folyik, mintha egymástól független vállalatok volnának. Ez a rendszer az egyes gyárakon belül egyes munkások közt is érvényesül. A Standard általában arra törekszik, hogy a legjobb munkaerőket szerezze meg és ezért szívesen fizet valamivel többet, mint más munkáltató. A gyárak helyének megválogatásában is kiváló éleslátás nyilvánul meg. Ha ugyanegy helyen a Standard több finomítót vett meg, a gyöngébb fölszerelésűeket habozás nélkül szereltette le és koncentrált a termelést.

Ha pl. az olajtermelők elleni harcot nézzük, alig lehet kétséges, hogy ebben a fejlettebb gazdasági elvek győztek az elmaradottak fölött, ők vakmerőek, pazarlók, fecsegek voltak, a holnapra is alig gondoltak, ha közös érdekről volt szó, szűkmarkúak és rövidlátók voltak, ellenben a Standard óvatos, takarékos, tudott titkot tartani, előrelátó volt és ha jövő szempontjából érdemes volt, nem kímélte a pénzt. Azonkívül az olajtermelők második természetére vált a spekuláció, a mindent kockára tevés. És ép ez az, ami Rockefellertól legtávolabb áll. Ő semmit sem

kockáztat, ő nem spekulál, csak biztosra megy, arra, amit mások már kipróbáltak. Az ő elve is az, amit Carnegie, akivel annyi rokonvonást mutat föl, így fejezett ki egyszer: *Pionieering does not pay*. (A pionírmunka nem fizetődik ki.) A fúrástól kezdve a tankig és csővezetékig alig van valami, amit a Standard talált volna ki. Ellenben nincs az az értékes találmány, amelyet ne ő aknázott volna ki.

Carnegie alkotása, az acéltröszt, külsőleg nagyobb szervezet volt a Standardnál, de a kettő közül a Standard a szilárdabb. Volt idő, amikor Carnegie vállalatának részvényei névértékük felére szálltak le. Rockefeller részvényeivel ez soha meg nem esett.

Csupán egy kérdés marad eldöntetlen: az erkölcsi. Megbírja-e az Egyesült Államok gazdasági élete Rockefeller üzleti elveit? Miss Ida F. Tarbell, a Standard történetírója, híres művének utolsó fejezetében joggal ír így: „Az erkölcsi ára mindezeknek mély jelentőségű. Mi kereskedelmi nép vagyunk. Nem dicsekedhetünk sem művészetünkkel, sem tudományunkkal, csupán termelésünkkel. Ennek következménye, hogy az üzleti siker szentesítve van és hogy a valóságban bármely módszer, amely e sikert biztosítja, igazoltnak látszik egy egyre növekvő társadalmi osztály előtt ... Ez a legaggasztóbb tüneit az előtt, aki úgy érzi, hogy lehetséges volna, hogy kereskedelmi nép és mégis *gentleman*-ek fajtája legyünk,“

J. Pierpont Morgan

Ha az eddigi milliomosok típusok voltak, Morgan egészen egyedül álló jelenség: ő a betetőződése az

amerikai kapitalizmusnak. Az első milliomosok vagyongyűjtése teljesen egyéni munka volt, úgy értvén ezt, hogy a vezetésbe senkit bele nem avattak. Látuk, hogy a munkamegosztás elve fokozatosan érvényesült. Oly vagyonok, amilyen pl. a Rockefeller vagy Carnegie vagyon, csak kollektív vezetés eredménye lehetett. E kettőnél — és ez tipikus jelenség — már nemcsak a vezető munka, hanem maga a vagyon is kollektív. Itt már nem egyéni, hanem csoportvagyonnal állunk szemben. E csoportvagyonok általános fejlődési iránya az, hogy a hasonló termelési ágakon belül a verseny enyhíttessék, sőt lehetőleg kiküszöböltessék, majd pedig az egyes termelő vállalatok egymással minél szorosabb kapcsolatba jussanak. E fejlődési folyamat azután szükségképen eljutott oda, hogy amikor az egyes termelési ágaik egy-egy tröszt körül kristályosodtak ki, kitűnt, hogy e trösztök sem maradhatnak függetlenek egymástól. Egyrészt határterületek vannak, amelyeknek ide- vagy odatartozása miatt ellentétek támadhatnak a trösztök között, de főképen a szállítási eszközök, a vasutak és hajózási vonalak azok a pontok, ahol szükségkép érintkezniük kell egymással. Ennél alig tekinthető kevésbé fontosnak a politikai, még pedig annak csaknem egész területe, főként a vám-, adó-, kül- és szociálpolitika. Amint egyre erősebben érvényesült az a törekvés, hogy az egyes termelési ágakon belül a súrlódás kiküszöböltessék, úgy kellett erősödnie annak a törekvésnek, hogy az egyes trösztök között is ne csak, hogy súrlódás ne lehessen, hanem ellenkezőleg, hogy lehetőleg szoros együttműködés támadjon közöttük. Ennek az iránynak volt főképviselője Morgan, ő volt a trösztök bankárja. Azt jelentette az,

hogy aki a trösztök közös érdekeinek nem engedelmeskedett, annak számolnia kellett azzal, hogy szemben találja magát az összes bankokkal, ipari, vasúti és hajózási trösztökkel. Mindezeket Morgan képviselte. 1912-ben egy kongresszusi bizottság mindazokat a vállalatokat, amelyekre Morgan hatalma kiterjedt, 22, 245 millió dollárra becsülte. Hogy ennek az összegnek nagyságáról az olvasónak fogalma legyen, megemlítjük, hogy 1912-ben körülbelül ugyanily összegre rúgott Francia-, Német-, Oroszország, a Monarchia, Nagy Britannia és az Egyesült Államok összeg államadóssága és hogy 1910-ben Európa összes államainak évi budgetje csak valamivel volt több, mint ennek az összegnek egy harmada: 8,300 millió dollár. Ugyan ki mert volna Morgan hatalmával szembeszállni és ugyan milyen reménye lehetett volna a sikerre annak, akinek ilyesmi eszébe jutott volna? Ki ne lehetne a vagyonnak ily fantasztikus, sohasem álmódott nagyságával gazdaságilag megsemmisíteni? Alig látszik túlzásnak, amikor a vasút- és egyéb királyok mellett őt mint a pénzcásziárt emlegették és alig nevezhetjük egyszerűen nagyvárosi hóbortnak, hogy miután II. Vilmos német császárnál tisztelgett és ez viszonzta látogatását, a császárról való véleménye iránt megkérdezte, lakonikusan így felelt: „Tetszik nekem.“ („I like him.“) Volt oka magát egyenrangúnak tartani.

Morgan egyáltalában nem volt *selfmade man*. Már apja is milliomos volt, akitől tíz millió dollárt örökölt. Igaz, hogy atyja szegény farmerfiú volt Hartfordban (Connecticut állam), aki korcsmáros, majd szállodatulajdonos lett, azután pedig egy biztosítási társaságba fektette megtakarított vagyonát.

Akkoriban nagy pénzügyi válság támadt, a biztosítási papírok rohamosan estek, úgy hogy az öreg Morgan potom áron vásárolhatta össze a papírokat. Amikor a normális viszonyok helyreálltak, egy csapással gazdag ember és pénzügyi tekintély lett. Ekkor tért át a banküzletre. Nemsokára mint társ lépett be a George Peabody & Co. cégbe Londonban, amelyet az Egyesült Államok kormánya azzal bízott meg az akkor kitört polgárháború elején, hogy képviselje Európában Amerika pénzügyi érdekeit. A. Peabody-féle bank ezt meg is tette. Hogy ez a képviselő mennyit használt Amerikának, az nagyon kétséges. Tény az, hogy a korabeli sajtó, a ma is nagytekintélyű *Springfield Republican*, nagyon támadta a bankot, mint résztvevőt abban, hogy Anglia pénzpiaca mindvégig oly ellenséges magatartást tanúsított a háború folyamán az Egyesült Államokkal szemben. Hogy azonban Peabodynak és Morgannak használt e képviselő, az kétségtelen, mert mindketten milliomosok lettek.

J. Pierpont Morgan 1837-ben született. Iskoláit szülővárosában, Hartfordban, majd Bostonban járta. Ekkor egészsége aggodalomra adott okot, úgy hogy apja egy évre az Azorokra küldte, ahol egészsége annyira helyreállott, hogy hatalmas izomerejét és kitűnő idegrendszerét késő aggkoráig mindvégig megőrizte. Tanulmányait egy évig Svájcban, két évig pedig Göttingenben folytatta. Matematikával foglalkozott, mlég pedig, mint egy anekdota bizonyítja, ne sikertelenül. Tudniillik egyszer göttingeni tanára New Yorkban volt és tiszteletére amerikai tanítványai bankettet rendeztek. E banketten az öreg professzor örömeinek adott kifejezést, hogy volt tanítványa, Morgan, a bankári pályán oly szép sikereket

ért el, egyúttal azonban sajnálkozott azon, hogy miért nem maradt mellette Göttingenben, ahol neki asszisztense, halála után pedig bizonyára utóda lehetett volna. Vájjon hányan vannak Amerika hétezer milliomosai közül, akik meg tudják érteni azt az álláspontot, amely többre becsüli a göttingeni egyetemi tanárságot a „pénzcsászárság“-nál?

Mikor Morgan tanulmányaival elkészült, Londonba utazott atyjához. Ez egyik barátja előtt panaszkolt: „Ugyan mi a csodát kezdjek ezzel a Píerponttal?“ Nem sok idő kellett ahhoz, hogy az öreg Morgan belássa, hogy teljesen ok nélkül aggódik fia jövőjéért. Egyelőre a bankban gyakornokoskodott és jártasságot szerzett a banküzlet praktikus kérdéseiben, mint például, hogy a Parisra, Amsterdamra vagy Hamburgra szóló 60 napos váltók hány frankot, forintot vagy márkát érnek és sok más egyebet, ami a külföldi váltóüzlet bonyolult rendszerébe tartozik.

Morgant Amerikában érte az 1861-ben kitört polgárháború. Lincoln elnök lelkes szeretettel hívta fegyverbe háziba fegyverbíró ifjúságát, hogy megvédjék az Egyesült Államok területi egységét és eltörölleek a rabszolgaság szégyenletes intézményét. Sok százezren követték hívását és sok százezren estek el. Morgant, aki ekkor huszonnégy éves, erőteljes fiatalember volt, nem találjuk ezek sorában. A leendő milliomosok háború idején nem a frontra menők, hanem a hadiszállítók soraiba szoktak sietni. Itt találjuk Morgant is.

1857-ben a hadseregfőlügyelők a Hall-féle karabélyokat mint hasznavehetetleneket selejtezték ki. A háború előtt a kormány 1—2 dollárjával szokta e karabélyokat árverésen eladni a new yorki arzenál-

ból. 1861-ben egy bizonyos Eastman nevű ember 3 dolláros árajánlatot tett a New Yorkban levő 5000 karabélyra. Természetesen nem valószínű, hogy az illetékes hivatalnokok ne értették volna a vétel célját, Eastmant azonban senkisé sem ismerte és így egy Stevens nevű ember állt érte jót, mire $3\frac{1}{2}$ dollárjával az arzenál csakugyan el is adta az 5000 karabélyt. A későbbi kongresszusi vizsgálat kiderítette, hogy Stevens a pénzt Morgantól kapta, akinek úgy Stevens, mint Eastman nyilván csak strómanjai voltak. Amint a vétel megtörtént, Stevens táviratilag intézett kérdést Fremont tábornokhoz, hogy nem volna-e szüksége 5000 új és kifogástalan karabélyra. A válasz Fremont főhadiszállásától úgy hangzott, hogy a karabélyok azonnal elindítandók hozzá St. Louisba. A kiállított számlában a karabélyok ára 22 dollár volt. Az üzlet azonban nem volt simán, lebonyolítható. A kormány sokallta a 22 dollárt, azonkívül pedig Fremont tábornoknak semmiféle joga sem volt fegyverszállítási szerződéseket kötni. A dolog bíróság elé került, ahol az államügyész a következőket állapította meg, amint ez szószerinti a kongresszusi nyomtatványokban olvasható:

„E fegyvereket Arthur M. Eastmann $3\frac{1}{2}$ dollár árban az Egyesült Államoktól vásárolta, miután az illetékes tüzerőtiszt azokat megvizsgálta és teljes hasznavetlenségüket megállapította. Eastmann a fegyvereiket a panaszosnak (tudniillik Stevensnek) darabonként $12\frac{1}{2}$ dolláron adta el és a panaszos azonnal továbbadta 22 dollárjával Fremont tábornoknak. Az ilyfajta fegyverek kincstári ára újonnan, ha jó minőségűek és használható állapotban voltak, $17\frac{1}{2}$ dollár volt.“

A bíróság mindamellet Morganék javára döntött, azon az alapon, hogy a kincstárt Fremont szerződése kötelezi, akár volt joga a tábornoknak szerződést kötnie, akár nem. Ez az ítélet csak egyike volt ama szinte számtalanoknak, amelyeknek alapján a kincstár milliókat volt kénytelen fizetni a szállítók csalása és a tisztviselők vesztegetése folytán ócska, rossz hajóért, értéktelen fegyverekért, hulladékgyapjából készült ruhákért, azonnal átázó sátorlapokért, vékony takarókért, papírtalpú cipőkért, romlott élelmiszerekért stb. stb. E hadiszállítók közül nem egy került a társadalmi becsülésben álló milliomosok közé, börtönbe azonban egyetlenegy sem. Csupán azért foglalkozunk ily részletesen Morgannak ezzel az első önálló üzleti cselekedetével és annak erkölcsi oldalával, mert kétségkívül ő volt mindig a legjobb hírű milliomos, akit talán soha, egyetlenegyszer sem vádoltak nyilvánosan becsstelenséggel.

A polgárháború után Morgan a vasútügyre adta magát. Mindjárt első szereplése nagy föltűnést keltett. Az Albany és Susquehanna-vonalat Jay Gould és barátja, Jim Fisk akarták hatalmukba kecs'tenl megszerezték a papírok többségét és szándékuk az volt, hogy a vonalra annyi új papirost fognak kiboesájtani, amennyit csak lehet, miáltal természetesen a vonalat teljesen tönkreteszik. Gould ekkor már közismert volt arról, hogy eszközeiben mennyire nem válogatós és épp ezért nagy föltűnést keltett, amikor Morgan a vasút igazgatójának, Ramseynek kérésére fölvette vele a harcot. A két párt minden lehető és elgondolható fegyvert fölhasznált. Huszonegy port indítottak egymás ellen és egymás vonatait kisiklat-

ták. Mikor az igazgatósági gyűlést összehívták. Fisk tudván, hogy pártja kisebbségben lesz, elhatározta, hogy megzavarja az ülést és egy csapat Bowery*-beli jasszal jelent meg. Morganék azonban már értesültek a dologról. A belépő Fisket a vasút igazgatója, Ramsey, megfogta és a lépcsőn úgy lehajította, hogy utána jövő csapata közepébe esett. Fisk utólag úgy nyilatkozott Ramsey előtt, hogy ezt már szereti és csak örül, amikor ilyen emberrel lehet dolga. Fisk emberei látván, hogy baj van, azonnal szétfutottak, Fisket pedig gallérjánál fogva egy nagyon mérges rendőr cibálta talpra és vonszolta magával a legközelebbi rendőrállomásra. Amint odaértek, a rendőr kinyitotta az ajtót, azon bedobta Fisket, maga pedig eltűnt. Minthogy panaszos nem volt, Fisket azonnal szabadonbocsájtották. Mert a „rendőr“ persze nem volt igazi rendőr, hanem Morganék embere rendőruhában. A vonalon is folyt a harc. Morganék 500 emberrel tartották megszállva az egyik alagút bejáratát, mire a másik párt elhatározta, hogy elfoglalja az alagutat és hirtelen elhatározással elindított egy vonatot az alagút másik bejárata felől, Bowery kétszáz szülöttével. A vonat baj nélkül haladt a sötét-ségen keresztül, amint azonban kiért a világosságra, egy másik vonat látszott közeledni Morganék embereivel, ugyanazon a sínen. Mindkét mozdony vészjelet fűtlyentett, de egyik sem lékezett. Az összeütközés megtörtént, az emberek részben leestek, részben leugrottak a vonatról és rögtön általános verekedés

*) New York déli részében van, a holland időkből származó elnevezés, amely majorokat jelent. Ez a város bűnöző negyede.

támadt botokkal, kövekkel és revolverekkel. Mikor már sötétedni kezdett, mindkét fél visszavonult, magával vive sebesültjeit és részegeit. Ettől fogva az, egész akkor ritkán lakott vidéken általános lett a hadiállapot. Míg Fisk és Ramsey a vonalon verekedtek, Gould és Morgan a bíróságnál tették ugyanezt. A hosszas harcból Morgan került ki győztesen és így végül mégis sikerült a vonalat a tönkretételtől megmentenie.

A vasutaknál annyira elharapózott ez a valóságos kalózkodás, aminek Gould volt a főképviseelője, hogy az öregebb milliomosok, mint maga Vanderbilt is, teljesen tehetetlenül álltak vele szemben, Morgan megmutatta, hogy Gouldot is le lehet törni. Három év múlva az akkor híres Drexel philadelphiai bankcég newyorki üzletébe lépett társul és banküzletek mellett főleg vasutakkal foglalkozott. Bár üzleti fegyverei nem voltak különbek, min a Gouldhoz hasonló vasutkalózkodói, *railroad wrecker-nek* hívják őket Amerikában) és nem is lehettek, ha sikert akart elérni, célja mégis lényegesen különbözött az övékéitől. Azok úgy akartak meggazdagodni, hogy általuk a vasutak technikailag és főként pénzügyileg telítessen tönkrementek. Erre kellett vezetniök az általuk alkalmazott eszközöknek, amelyek ezek voltak: 1. a tőke mértéktelen „vízesése“, 2. a szállítási díjtételeknek az önköltségi áron alulra való leszállítása és 3. a párhuzamos versenyvonalak építése. Bár Morgan nem járt el mindig egyformán, üzleti tevékenységnek irányelve egyre határozottabban a verseny kiküszöbölése volt és ahol a cél az volt, hogy valamely vonalat tönkretegyenek, kivált versenyvonal építése

által, ott ellenállott. Nem lehet tagadni, hogy ily módon szolgálatot tett az amerikai gazdasági életnek.

1877-ben Morgan mint a Drexel-cég tagja már oly ügyletekben vett részt, amelyben csak a legnagyobb bankok szerepeltek). Az Egyesült Államok 260 millió dolláros kölcsönt akartak fölvenni és a kölcsönt egy bankszindikátus által bocsájtották ki. E szindikátus tagjai voltak: August Belmont (a Rothschildok amerikai megbízottja), J. és W. Seligmann & Co, (London), a Rothschild-ház és Drexel, Morgan & Co. Morgan Londonba sietett és kétségtelen, hogy nagy része volt e kölcsön elhelyezésében. E tevékenysége megerősítette úgy az amerikai mint az európai pénzpiacon való tekintélyét és ettől fogva mindenütt mi-?r úgy szerepel, mint a legnagyobb pénzemberekkel, a Rotschildokkal egyenrangú fél,

Morgannak e kitűnő híre birta rá 1877-ben v;I~ Ham H. VaxiderbiHet, a vagyoiiaiapíiő Vanderbilt Hát, hogy szorongatott helyzetiében hozzá forduljon tanácsért és segítségért. New York államban ugyanis nagyon népszerűtlenné vált az ügynevezett egy-ember hatalom egy nagy vasútszerben és az új adókivetés irányzata az volt, hogy Vanderbiltet megfossa attól az abszolút hatalomtól, amelyet a New York Central fölött gyakorolt. Vanderbilt, aki a papírok 87 százalékának volt birtokában, látta, hogy papírjai jó részén túl kell adnia, mielőtt az adókivetés megtörténne, azonban joggal félt attól, hogy e nagymennyiségű papirosnak a nyílt piacon való megjelenése óriási árfolyamesést fog előidézni. Arról volt tehát szó, hogy e papirosok kéz alatt, magánúton adassanak el. Erre kérte Vanderbilt Morgant. Morgan vállalta a megbízást és sikerült is neki többnyire

Angliában a részvényeket elhelyeznie, még pedig a rendes árfolyamon, Vanderbiltnek így sikerült az adó alól kibújni, viszont Morgan nevét e tette, amellyel a Vanderbilt házat érzékeny kártól óvta meg, a milliomosok, kivált pedig a „szolid“ milliomosok előtt nagyon népszerűvé tette. Növelte ezt az a nevezetes akciója, amellyel a vasúti pénzügyeket igyekezett szanálni. Már volt szó a vasúti kalózok (*railroad wrecker*) garázdálkodásáról, kiknek Gould csupán egyik, bár nagyon jellegzetes képviselője volt, Morgan célja az volt, hogy a pusztító, gyilkos versenyt kiküszöbölje. Először a pénzemberekkel állapodott meg, azután pedig a vasutakkal. A vasútemberek megállapodtak abban, hogy mily eljárás követendő a díjtételek megállapításánál, versenyvonalaknál stb., de a szerződés betartásának kikényszerítése a pénzemberek, Morganék kezében volt és a hitel teljes megvonásában állt. Aki a szerződést be nem tartotta, nemcsak hogy kölcsönt nem kapott, de — ami még nagyobb fenyegetés volt — új részvényeket vagy kötvényeket sem tudott a piacon elhelyezni, mert szemben találta magát a bankoknak árfolyamleszállító törekvéseivel. A vasutak e megrendszabályozása persze nem ment simán. Morgannak sok évi munkájába került akaratának keresztülvitele, de végül a vasúti pénzügyekben oly jártasságra és hatalomra tett szert, mint soha senki idáig.

1895-ben a szövetségi pénzügyek zavara újból Morgant juttatta döntő szerephez a közpénzügyek terén. A polgárháborút követő zavarokat az ország aránylag igen hamar heverte ki. Mihelyt egy kissé szilárdabbak lettek a gazdasági viszonyok, Európa-

ból csak úgy özönlött a pénz. Ha Amerika ma hasonlóan hasonlóval viszonzna, vége lenne az európai gazdasági válságnak. Azonban a nagy pénzbeáramlásnak vészes következményei voltak. A vállalászási kedv mértéktelenül nőtt. Ahol egy vasútvonal alig tengődött, gyorsan alapították a másodikat és ahol egy gyár kellett, hármat is építettek. A verseny növekvése, a tisztességtelen eszközök használata, a papírok árfolyamesése és néhány nagy vállalat csődje megfordították az európai pénzpiac hangulatát és a bizalmat a legnagyobb bizalmatlanság váltotta föl. Ez természetesen áterjedt a szövetségi pénzügyekre is és az üzleti életben senki sem akart Amerikának papírpénzért vagy váltóért eladni, hanem csakis aranyért. A szövetségi kormány aranykészlete eredetileg 100 millió dollár volt. Ez bőven elég lett volna a külkereskedelem céljaira, azonban a külföld bizalmatlansága nem maradt hatás nélkül a belföldre és a bankok, valamint magánosok is kezdték halmozni az aranyat. A szövetségi kormány által kibocsájtott aranycímleteket, amelyeket a kincstár bemutatáskor köteles volt aranyban fizetni, egyre sűrűbben kezdték bemutatni, úgy hogy a kincstár 100 milliója hétről-hétre rohamosabban apadt és egyre biztosabban közeledett a fizetéseképtelenség időpontja. Morgan följánlotta szolgálatait, hogy szövetségi kötvények kibocsájtása ellenében szerez aranyat. Az elnök, Cleveland, aki pénzügyekben nem volt szakember, megpróbált mindenféle eszközt és halogatta a dolgot, azonban végül is nem tudta Morgant elkerülni. Morgan hét más nagy bankkal együtt azután megkapta a fölhatalmazást, hogy a kötvényekre aláírási felhívást bocsássonak ki. Az üzleten 18 milliót kerestek.

A sajtó egy része Morgant mint a nemzet megmentőjét ünnepelte, más része azonban őt zsarolással, az elnököt pedig tapasztalatlansággal, sőt az elnök környezetét még rosszabbal vádolta meg.

Néhány évvel később Morgan tevékenységében új korszak állt be. Noha a nagy tömeg előtt neve nem tartozott a legismertebbek közé, tekintélye a vagyonosok, kivált pedig a milliomosok szűk körében egyre növekedett. Úgyszólván minden gazdasági nehézségben megszokták, hogy tőle várják a kezdeményezést, Természetesnek kell tehát találnunk, hogy a növekvő ipari trösztök közötti belső és kiülső pénzügyi bajok elintézésében is döntő szerep jutott neki. Morgan iparpolitikája ugyanaz volt, mint vasutpolitikája: a termelés központosítása a verseny kizárásával. E téren legnagyobb alkotása a *United States Steel Corporation* megteremtése volt, amelyről már Carnegie életével kapcsolatban szoltunk. Bár eleinte mindenki úgy vélte, hogy Morgan túlságosan drágán vette meg Carnegie érdekeltségét, csakhamar kitűnt, hogy több száz millió nyereségért járt a vétel. Néhány év múlva az 1907-i gazdasági válság következtében az acéltröszt papírjai ugyan értéküknek több mint felére estek, hogy azonban a világháború folytán a vállalat végeredményében jónak bizonyult, az alig lehet kétséges.*

*) Ezt eléggé mutatja a következő hír, amely e sorok írásakor, 1920 januárban jeleni meg egy magyar lapban: „Az acélkirály végrendelete. Néhány hét előtt halt meg New Yorkban Frick milliárdos, az acéltröszt elnöke. Amerikai lapok most hozzák nyilvánosságra végrendelezését. Száznegyvenöt-millió dollárnyi vagyonából 120 milliót hagyományozott köz-célra. New York városa a Fifth Avenuebéli házat kapja, értékes kincseivel s berendezésével együtt mely maga megér 50

Az acéltröszt mutatja Morgant hatalma tetőpontján. Pályafutása a sikerek szakadatlan láncolata volt. Már-már úgy látszott, hogy sorra teszi rá kezét a fontosabb iparágakra és a trösztellenes sajtóban egyre-másra jelentek meg a cikkek az ipar „morganizálása” ellen. Az acéltrösztöt a fényes sikerű aratógéptröszt követte. 1903-ban jött a visszahatás. 1901-ben támadt Morgannak az az eszméje, hogy az Európa és Észak-Amerika közti hajózást trösztösítse. E tervébe belevonta a következő hat vonalat: White Star, Red Star, Atlantic Transport, American, Leyland és Dominion. A vállalat neve *International Mercantile Maritime Company* (Nemzetközi Kereskedelmi Hajózási Társaság) volt, a hajópark tonnatar- táma egy milliónál többet tett ki. E kísérlet, ha nem is járt teljes kudarccal, de legalább is a háború kezdetéig nem volt képes sikert fölmutatni. Hajóparkja 12 év alatt alig szaporodott, a papírok árfolyama igen alacsonyan állt és volt idő, amikor a 75 dolláros részvények $4\frac{1}{2}$ dollárra estek. Nem valósult meg az a remény sem, hogy e nagy vállalat által az amerikai hajóépipőipar föl fog lendülni. Kétségtelen azonban, hogy e trösztnek óriási nehézségekkel kellett megküzdenie. Megalakulásakor a pénzügyi helyzete

millió dollárt. Özvegyének, fiának, leányának s négy unokájának összesen 25 millió dollárt hagyott. A Princeton-egyetem s a harvardi főiskola összesen 20 millió dollárt örökölték. Kórházaknak tízmillió dollárt ajándékozott. Lakóházát múzeumnak rendezik be s ott fogják az utókornak mutogatni az acélkirály kincseit.” Frickről Carnegieval kapcsolatban volt szó, A háború előtt a kis milliomosok közé tartozott. Nem érdektelen különben, hogy ez az ember, akit mindig — és nem ok nélkül — a legirgalmatlanabb munkásnyúzóknak tartottak, vagyona legnagyobb részét közcélokra hagyta.

a lehető legkedvezőtlenebb volt. A közönség igyekezett meglevő értékpapírjain túladni, újabb vásárlásról pedig hallani sem akart. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy hiányzott a sikeres trösztnek legfontosabb alapföltétele, a monopólium, a verseny kizárása. A tengerhajózás természeténél fogva a legnemzetközibb üzletág, melyből a versenyt kizárni csaknem teljes lehetetlenség. Az acélnál, vasnál, kőszénél stb. elgondolható, hogy az összes nyersanyag-lelőhelyek többségének lefoglalása állandó uralkodó helyzetet biztosíthat egyeseknek vagy csoportoknak. A vasútnál a vasútest nyújtja a monopólium biztosítékát, A tenger ellenben szabad, bárki járthat hajókat rajta, a hajóépítésből pedig a versenyt csakis úgy lehetne kizárni, ha a tröszt minden egyes tengermelléki országra kiterjedne, mert hisz a tengeren a vámhatárok nem érvényesülhetnek. Morgctn trösztje továbbá az Északi Atlanti Óceán forgalmának is csupán 40 százalékát foglalta magában, így tehát monopóliumról szó sem lehetett. Mindamellett végleges ítéletet mondani alig lehet, A Panama-csatorna építése nagy és az amerikai hajózásra igen kedvező változást jelent. A világháború a német kereskedelmi flottát csaknem megsemmisítette, miáltal a tröszt hatalma ugyanoly mértékben erősödött, Nagyon valószínű, hogy Morgannek e nagy vállalatát utólag az idő és a véletlen igazolni fogják.

Vasút- és bankügyleit sem hanyagolta el Morgan, Csaknem 90.000 kilométer vasútvonal (az angol és francia egész vasúthálózat hossza 83.770 kilométer) áll hatalma alatt. Bankügyletei túlterjedtek Amerikán és ő volt az, akinek kezdeményezésére Amerika a nemzetközi pénzpiacon mint tőke-export

ország kezd szerepelni. Japán, Kína és a délamerikai államok voltak a fontosabb kliensek. Hogy a világháború által Amerika helyzete egy csapással mennyire domináló lett, általánosan ismert. Az az ország, amely eddig az európai pénzpiacon csak mint kölcsönt kereső fél volt ismeretes, most a főhitélező lett, amelynek jóindulatáért Európa leggazdagabb államai vetélkednek.

Az 1907-i nagy gazdasági válság új bizonyítékát szolgáltatta Morgan hatalmának. E válság a kismilliomosok egy csoportjának bukásával kezdődött. E csoport egyebek közt értékes vasútvonalak és rézbányák fölött rendelkezett és egyáltalában nem lehetetlenség, hogy bukásukat a nagymilliomosok valamelyik érdekelt csoportja idézte elő. E bukás magával rántotta az egyik nagyobb new yorki bankot is.

A közönség megrohanta az összes bankokat, a papírok zuhanásszerűleg estek és a válság összes kísérő jelenségei a leghevesebb formában mutatkoztak. A hirtelen hitelfölmondás folytán a legszilárdabb alapú vállalatok is zavarba kerültek, így egyebek közt a Tennessee Szén és Vas Társaság is, amely részint gazdag bányái, de főleg egy szabadalma folytán rendkívül nagy értéket képviselt az acéltrösztre nézve. Morganék sietve vették meg e vállalat értékpapírjait, azonban a vállalat bekebelezésének útját állta Rooseveltnél, aki a trösztök nyílt ellensége volt. Időközben a terjedő válság az egész ország gazdasági életét pusztulással látszott fenyegetni. A pénzemberek Morgan köré gyűltek és a kormány is tőle várta a kezdeményezést. Azonban Morgannek föltételei voltak. Nemcsak pénzt akart nyerni, hanem a tennessee-i vállalatot is akarta. Rooseveltnél kény-

telén volt engedni és megígérni, hogy a kormány nem fogja a bekebelezést megakadályozni. Csak ezután léptek közbe Morganék, mire a válság épp oly gyorsan simult el, mint ahogy támadt. Minthogy belőle csupán Morganéknek volt hasznuk, nagyon elterjedt még ma is az a vélemény, hogy az egész válságot ők idézték elő szándékosan.

Morgan ma Amerikának és az egész világnak gazdaságilag leghatalmasabb embere. Kétségtelen, hogy erős egyéniség. Hatalmas, robusztus fizikuma van és és kitűnő idegzete, amely minden izgalmat elviselt. Nem volt képmutató és nem törődött azzal, hogy a közvélemény mint ítél felőle. Nincs az az abszolút uralkodó, aki nálánál kevesebbet törődött volna azzal, hogy mit írnak személyéről az újságok. Életrajzírója szerint legföljebb az boszantotta, ha második nevét, Pierpont-ot helytelenül írták. Nem jótékonykodott. Alkalmilag adott itt is, ott is néhány százezer dollárt, de ezt nem folytatta iparszerűleg, mint Carnegie vagy Rockefeller. Csak tudatában volt hatalmának és szó sem lehet róla, hogy nagyzási hóbortba esett volna. Hatalomvágyó, agresszív természet és ellenfeleivel szemben irgalmat nem ismert. Abszolutisztikus uralkodója volt az amerikai gazdasági életnek. Amikor egy vállalatnál egy milliomosnak bizonyos számú részvény jegyzését ajánlotta föl és ez szerényen megkérdezte, hogy nem volna-e szíves a vállalat természetéről fölvilágosítani, Morgan így felelt: „Nem. Válasszon: jegyez vagy nem jegyez?!“ Mikor Vilmos császárral együtt volt és a császár a szocializmusról való véleményét kérdezte, meglepetéssel vette tudomásul, hogy Morgan e mozgalom iránt nem érdeklődik. Egyáltalában nem volt

közlékeny természetű. Egy ízben fia egy egyetemi hallgató barátját hívta meg és azt mondta neki, hogy csak szálljon föl apja yachtjára és jöjjön ezzel együtt. A fiatalember úgy is tett, a hajón bemutatkozott az öreg Morgannak, aki egy karosszékből újságot olvasott. A bemutatkozás után a fiatalember is leült egy székre, kivette zsebéből a maga újságját és elkezdte olvasni. Így utaztak több óra hosszat, míg meg nem érkeztek, Mikor a két Morgan egy pillanatra egyedül maradt, az öreg nagy elragadtatással kiáltott föl: „Tudod, ez a legkedvesebb fiatalemberek egyike, akikkel valaha találkoztam.“

Egyetlen szenvedélye a műtárgyak gyűjtése volt. Ezeket londoni lakásán tartotta, hogy ne kelljen a nagy amerikai vámot fizetnie. Egy ízben a szövetségi pénzügyi titkár (nálunk megfelel a pénzügyminiszternek) megkérdezte tőle, hogy miért nem hozatja át gyűjteményét Amerikába,

— Mert nagyon sokba kerülne, hangzott a válasz.

— Mindig tudtam, hogy ön szegény ember, de ennyire szegénynek mégsem tartottam, felelte a titkár.

— Mit gondol, titkár úr, mennyit tenne ki a vám?

— Talán két, háromezrezer dollárt,

— Legalább hat milliót.

Európa minden részében vannak ügynökei, akik a piacot figyelemmel kísérik és megveszik számára a megvásárolható műkincseket. Különösen értékes a 17. és 18. századból való arcképgyűjteménye. 1902-ben 250 ezer font sterlinget fizetett mintegy 700 kéziratért és könyvért, amelyek között 111 darab legbecselesebb francia, angol, német, holland, olasz és spanyol illusztrált kézirat van, New Yorkban is van egy

könyvtára, amelynek páratlanul értékes kéziratgyűjteménye van és amely egyebek közt magában foglalja Milton Elveszett Paradicsomát, Byron Don Jüanját és egyéb darabjait, Scott leghiresebb regényeit, Burns legismertebb költeményeit, Keats, Shelley Macaulay, Careyle, Puskin főbb műveinek kéziratát és Amerika legkiválóbb költői, írói és államférfiai szinte teljes számban vannak képviselve e gazdag gyűjteményben.

BEFEJEZÉS

Amerikában a polgárháború idején mindössze három milliomos volt, 1903-ban négyezer, ma pedig körülbelül hétezer milliomos van. Annak megítélésére, hogy milyenfajta emberek a milliomosok, talán nem fölösleges figyelembe venni az ő saját véleményüket önmagukról, A milliomosok ritkán mondanak magukról véleményt és ha ezt meg is teszik, mint pl. Carnegie, aki több könyv szerzője, e véleménynek ugyanoly jelentőséget kell tulajdonítani, mint amikor egy uralkodó vagy politikus az uralkodókról és politikusokról általában a nyilvánosság előtt mond véleményt, Naivság volna ebben őszinteséget keresni, őszinte véleményt találunk azonban a milliomosok hivatásszerű dicsőítőinél, életrajzíróinál. Ezek sokkal kevesebb felelősséggel, tehát sokkal több őszinteséggel beszélhetnek. Így Morgan életrajzírója, aki Morgant géniusznak, szellemnek stb. nevezi, egyebek közt így ír:

„Mi az üzletember? Egy új és nagyon világos meghatározás szerint az üzletember nem valami szörnyeteg, hanem olyan ember, *aki saját érdekeit mozditja elő.* Ez az ő foglalkozása és úgyszólván, vallása. Ha ezt a meghatározást pontosnak és általa-

ban igaznak ismerjük el, mindjárt néhány szentimentális véleményről szabadulunk meg. Az üzletember nem államférfi, sem altruista vagy emberbarát és csak saját következtetéseinknek ártunk, amikor ezek eszményét és célját vesszük mértékül az ő sajátjai helyett. Nem fölösleges arra utalni, hogy a nagy üzletember sem nem szent, sem nem ördög, hanem egészben véve ugyanoly gazdasági elvek szerint cselekszik, mint a mai haladó kor száz amerikai üzletembere közül kilencvenkilenc.

Az acéltröszt történetírója, aki telve van lelkesedéssel a mai gazdasági rend és annak képviselői iránt, műve bevezetésében így ír:

„E mű, valamint nem politikai, úgy nem is erkölcsstani értekezés. A szerző nem tartja kötelességének, hogy akár enyhítse, akár kiemelje azokat a botlásokat, amelyeket egy magasabb erkölcs alapján ítélve azoknak a személyeknek némelyike elkövetett, akiknek munkájáról itt szó lesz. Azok a férfiak, akik ezt a nagy üzletet létrehozták, legalább eredetileg nem voltak emberbarátok. Életükben alig van oly lépés, amelynek mozgatója ne lenne a legkvalifikálatlanabb önzés. És ha tetteik egynémelyike egy erkölcsstani könyvvel nem is egyeztethető össze, nem szabad felednünk, hogy a gazdasági életért való harcban, ép úgy, mint a fizikai létért való küzdelemben is, a győzelem nem a nemes és lágy szívűé, hanem azé, aki ennek ellentéte. Még idáig egyetlen nagy üzlet sem épült föl lelkiüdvösségen és nem csupán cinizmus az, amely a negatív tízparancsolatot egy pozitív parancssá sűríti össze: szerezz pénzt — ahogy tudsz.“

Az olvasónak alkalma nyílt a példákban meg-

győződni, hogy a milliomosok a legkevésbé sem vezették magukat erkölcsi motívumok által, amikor anyagi érdekeikről volt szó. Gould valóságos gonosztevő volt, de a többiek közt is alig van egyetlen egy is, aki a legalacsonyabb erkölcsi ideállal, sőt a büntető-törvény betűjével ne került volna összeütközésbe. Azonban nagyon sok igazság van abban, amit az acéltröszt történetírója mond, A nagy üzletembert, a milliomost, ugyanazok az erkölcsi elvek vezetnek, mint a kis üzletembert. Amit a kicsinyek csinálnak akkor, amikor tíz, száz vagy ezer dollárokról van szó, azt teszik a nagyok a milliomos üzleteknél. Tagadhatatlan tény az, hogy a kereskedői erkölcs nem oly szigorú, mint a legtöbb más foglalkozásé. Morgan életrajzírója fején találja a szöveget, amikor az üzletembert úgy határozza meg, hogy olyan ember, aki saját érdekét mozdítja elő. Aki a milliomosokat ebből a szempontból hibáztatja, annak az összes üzletembereket hibáztatnia kell.

Az amerikai közvélemény régebben nagyon kedvezően ítélte a milliomosokról. Általános volt az a fölfogás, hogy a nagy vagyon bizonyos erkölcsi és értelmi tulajdonságok következménye, a szorgalom, takarékoság, előrelátás, ügyesség, bátorság, becsületesség legitim jutalma. Az átlagos amerikai büszke volt arra, hogy az anyagi boldogulás eshetőségei mindenki számára teljesen egyenlők és minél nagyobb szegénységből jutott valaki minél nagyobb vagyonhoz, annál fényesebb diadalául tekintette ezt a demokráciának. A vagyon volt a társadalmi rangnak úgyszólván egyetlen megkülönböztető jele és az átlagos amerikaiban büszke megelégedést keltett, hogy a társadalmi emelkedés mindenki számára lehetséges, akiben a fönt

említett tulajdonságok megvannak, azaz aki megérdemli. Ellenben az óvilágban a szegény gondolhatta, ha még oly erényes és eszes is, örök szegénységre és társadalmi lenézettségre van kárhozthatva, a föl-emelkedésnek csaknem minden, reménye nélkül. Természetesen mi sem volna tévesebb, mint a régi amerikaiak dollárhajhászónak és vagyonimádónak képzelni. Említettük, hogy a történelmi hagyományt megalapító puritánok vallásuk szabad gyakorlata miatt, tehát a legideálisabb okból vándoroltak ki. A teljesen szabad társadalmi, gazdasági és természeti viszonyok közepette e kis angolszász társadalom kezdetben valósággal visszafiatalodott néhány évszázaddal és például 1692-ben Salemben, Massachusetts államban, amely pedig mindig vezetett az amerikai kultúrában, oly boszorkányüldözés volt, mint Európában a középkor kellős közepén és nem kevesebb, mint húsz személyt égettek meg. Az élet primitív és az erkölcsök bárdolatlanok voltak. Nyers, de egészséges, energikus faj alakult ki, egy új Erzsébet-korabeli angol társadalom, az európai korlátozó társadalmi és gazdasági intézmények nélkül. Inkább ez a negatív vonás, i. í. e. korlátozások hiánya, helyezi a vagyont Amerikában jobban előtérbe, mint Európában.

Voltak természetesen már régóta Amerikában is olyanok, akik a plutokrácia ellen beszéltek és írtak. Azonban csupán erkölcsi, nem pedig egyúttal gazdasági veszedelmet is láttak benne. A puritán és quaker hagyományok erősen vagyonellenesek voltak, oly értelemben, hogy az emberi tevékenység végcélja szempontjából a vagyont teljesen közömbösnek mondták. E hagyományok nem egy esetben az aszkézishez vezettek, amelynek egyik legérdekesebb, késői képviselője

Henry D. Thoreau (1817—1862), a legeredetibb amerikai írók egyike, 1845-ben a Massachusettsben levő Walden nevű tavacska mellé költözött az erdőbe, hogy kipróbálja azt, hogy mily kevés munka szükséges ahhoz, hogy az ember a legegyszerűbb módon élhessen. Egy kis kunyhót épített és két évet töltött remeteségében. Háza 28.12 dollárba, heti élelme 27 centbe került és tapasztalata szerint hat heti munkával egész évre való élelmét, ruházatát, lakását stb.-t volt képes megkeresni. Az ő fölfogása körülbelül az, hogy a szabadidő a legnagyobb fényűzés a világon és hogy a szükségletek minél jobban való leszállítása nem nagy áldozat érte.

Mint mindenütt, úgy Amerikában is ritka az aszkéták száma, de nem ritkább, mint Európában. Viszont a vagyonról való régi fölfogás, amelyet egy magyar közmondás így fejez ki: kaparj kurta, neked is lesz, ma is nagyon elterjedt Amerikában, E fölfogásnak legbuzgóbb képviselői természetesen azok, akiknek a vagyonszerzés sikerült, elsősorban pedig azok a bevándorlottak, akiknek sikerült az európai szegénységből és alacsony társadalmi állásból a jólétnek egy bizonyos fokára jutniok. Ezek leglelkesebb hivei a mai amerikai gazdasági rendszernek. Ma azonban ez a naiv fölfogás még a legprimitívebbeknél is megrendült. Ma már benne van a köztudatban, hogy a trösztök és a milliomosok nemzeti veszedelem forrásai lehetnek és hogy ezt a kérdést valahogy meg kell oldani. Egyre inkább tűnőben van az a nézet, hogy azért, mert ma 7000 milliomos van Amerikában, miért ne válhatnék valakiből ép oly könnyen milliomos, mintha egy sem volna. Érezni kezdik, hogy a nagy vagyonok létezése már egymagában is akadály a új

nagy vagyonok keletkezésének és hogy a helyzet olyan, mint amikor egy asztalnál tíz ember számára van terítve és tizenketten akarnak leülni, Aki szene- sebb, az fog helyet találni, de előre látható, hogy két ember hely nélkül fog maradni, noha nem tudjuk előre, hogy ki lesz az a kettő. Terjed az az érzés, hogy a nagy vagyonszerzési lehetőségek kora lejárt. Mint George írja:

„Mikor egy vonat lassan megindul, egyetlen lépéssel föl lehet rá szállni. Már néhány perc múlva azok, akik ezt a lépést meg nem tették, lelküket fut- hatják ki, abban a reménytelen igyekezetben, hogy a vonatot utolérjék, Képtelenség azt gondolni, hogy könnyű egy teljes sebességgel rohanó vonatra lépni, azért, mert voltak, akik induláskor ezt könnyedén tet- ték meg. Ép ily képtelenség azt hinni, hogy azok a lehetőségek, amelyek a gőz és a gépek koncentrált munkájának kezdetén megvoltak, továbbra is meg- maradnak.“

Említettük, hogy elvben tulajdonképpen a millio- mosok ugyanazt csinálják nagyban, amit a kisebb üz- letemberek kicsinyben. A közvélemény azonban kü- lönséget lát a kettő között. És nem ok nélkül. A régi római jogi mondás szerint, ha ketten ugyanazt teszik, az nem mindegy. Nem mindegy, hogy a szigorú erköl- csi törvénytől az tér-e el, aki családját csak nehezen képes eltartani vagy az, aki a legesztelenebb pazar- lással is alig volna képes jövedelmét elkölteni. Az amerikai közvélemény nagy tetszéssel fogadta Mark Twain-nak, az ismert humoristának egy bonmot-ját Egyszer valami estélyen anekdotákat mondott el egy terem sarkában a körülötte állóknak, amikor arra

jött zsebredugott kezekkel Rockefeller és tréfásan így szólt:

— Íme, az első eset életemben, hogy egy amerikai humoristát látok, aki Ingyen mond el anekdotákat.

Amire Mark Twain így vágott vissza:

— Nekem is első eseten: életemben, hogy egy amerikai milliomost látok, aki kezeit saját zsebében tartja.

Bár túlzásnak tűnhetik Joseph Fels mondása, hogy lopás nélkül senki sem válhatik milliomossá, tény az, hogy túlságosan kényes erkölcsi fölfogást egyetlen milliomosnál — t. i. olyannál, aki a milliókat szerezte — nem találunk és hogy nem egy esetben a vagyon szerzésének alapföltétele valami olyféle cselekedet volt, amelyet az átlagos nem-üzleti morál becstelennek tart, sőt nem ritkán olyféle, hogy az, mint pl. Gould esetében, a büntetőtörvény betűjébe is ütközik. Világosan szólva, a becsületesség a vagyon-szerzéshez szükséges tulajdonságok között csupán mint negatív tulajdonság szerepelhet.

Fölmerül már most az a kérdés, hogy melyek azok a pozitív tulajdonságok, amelyek a vagyonszerzéshez szükségesek.

Láttuk, hogy csaknem az összes nagy vagyonszerzők hosszú életkort értek el. Gould kivételével szinte valamennyi túlélte a nyolcvanadik évet. Hatalmas energiára, egészséges testre, vasidegekre volt szükségük. Fiatal korukban rendszerint kemény testi fáradságoknak voltak kitéve, Astor eleinte ezer veszély között járta az őserdőket prémekért. Üzleti szervezetének, amely ekkor persze nagyon kezdetleges volt, minden részecskéjét személyesen vezette és amellet az egész pénzügyi rész áttekintése is az ő

gondja volt. Idővel a tisztán fizikai munkát másokra bízta és csupán az irányítást tartotta fenn magának, végül pedig egész üzletét osztályokra tagolta, amelyek élén alkalmazottak állottak, ő pedig csak a fölügyeletet gyakorolta. Dolgoznia azonban szünet nélkül kellett, Valamennyi nagy vagyonszerző óriási energiát fejtett ki. Hogy egy nagy vállalat vezetése mily elfoglaltságot jelent, arra szolgáljon például az alábbi részlet egy üzletember önéletrajzából.

Az elbeszélő az *Amalgamated Copper* (a fémtröszt) megbízásából tárgyalásokat folytatott egy connecticut-i rézbánya társasággal bányájuk megvételéről, A vételárban, melyet 4,086.000 dollárban állapítottak meg, meg is egyeztek, csupán arról volt szó, hogy a cég főnöke, egy öreg úr jöjjön le New-Yorkba és kösse meg az üzletet az Amalgamated uraival, a Rockefellererek valamelyikével vagy ezek képviselőjével Rogers-szel. Az öreg úr pontosan megjelent, hóna alatt szorongatva a 4,086,000 dollár értékű részvényt és az elbeszélő bevezette egy szobába, hová az előre megállapított időben belépett Rogers. Alig hogy az elbeszélő elkezdte bemutatni az öreg urat, Rogers még a kézszorítás közepette kivette óráját zsebéből és az öreg úr legnagyobb megdöbbenésére — mert hisz azt hitte, hogy a tárgyalások legalább egy egész napot vesznek igénybe — bocsánatot kért és egyéb sürgős dolgaira való hivatkozással, hogy az emeleten fönt várják, kirohant. Helyét egy perc múlva Rogers titkára foglalta el, aki öt perc alatt átvette a részvényeket és kiállított értük egy csekket 4,086,000 dollárról és egy perc múlva az elbeszélő kikísérte az öreg urat, aki az uccán nagy lélekzetet véve, így sóhajtott föl:

— Azt hittem, hogy az én dolgom valami nagy üzlet, de úgy látom, hogy az ön Rogers barátjára az emeleten alighanem valaki egy negyvenmilliósz üzlettel várhatott, azért törődött velem oly keveset.

E nagy idegenergiát természetesen csak racionális életmód mellett lehet kifejteni. A nagy vagyonszerzők, akik szegényes életviszonyok közt nőttek föl, vagyoni helyzetükhöz képest nagyon igénytelenek a saját személyüket illetőleg és fényűzést legföljebb a második nemzedéktől kezdve találunk. De még az öröklött vagyonok tulajdonosai is, legalább az igazán naívy vagyonszerzők, egyszerű, racionális, fitogtatás nélküli életmódot folytatnak. Ezek élete ép úgy korlátozva van társadalmi helyzetük által és ép oly kevésbé tehetik azt, amit akarnak, mint Európában egy uralkodóház tagjai. Ismeretes Amerikában, hogy pl. John D. Rockefeller hasonló nevű fia a külvilágtól ép oly hermetikusan elzárt légkörben nevelkedett, mint egy királyi trón várományosa.

Nagyon tévesen ítélné az, aki azt hinné, hogy a milliomosok cselekedeteinek egyetlen vagy legfőbb motívuma a pénzvágy. Minek nekik még több pénz akkor, amikor már akkora vagyonuk van, hogy annak jövedelmét a legsztelenebb pazarlással sem lehetne elkölteni? Talán első pillanatra paradoxonnak látszik, de igaz, hogy a nagy vagyon — egyébként hasonló lelki diszpozíciókat tételezve föl — csökkenti a pénznek mint motívumnak ható erejét. A hatalomvágy kétségkívül sokat magyaráz. Sok milliomosra nézve a vagyon vagy legalább is a még több vagyon csupán abból a szempontból jön figyelembe, mert hatalmat biztosít. Van azonban még egy igen fontos motívum: a presztízs, a bravúr. Megmutatni a világnak vagy

egy szűk társadalmi körnek, mint pl. a tőzsdének, hogy bátrak, ügyesek vagyunk, hogy még tudjuk, vagy meg merjük tenni azt, amit más nem tud vagy nem mer megtenni. Az a tény, hogy mellékesen pénzt is keresünk, egészen háttérbe szorul.

Érdekes nyilatkozatot találunk erre nézve Thomas W. Lawson könyvében. E könyv a pénzvilág legintimebb ügyeiről rántotta le a leplet és óriási szenzációt keltett Amerikában. Szerzője évtizedekig volt egyik vezető ügynöke a tőzsdének és állandó összeköttetésben volt a vezető milliomosokkal. Egy helyütt így ír:

„Az igazi börziáner nem egyszer esik kísértésbe, hogy fölvegye fegyverzetét és a leghevesebb harcba, bocsájtkozzék, tisztára csak a harc kedvéért és ilyenkor nem sokat törődik a jogosság és jogtalanság kérdésével. Prédikálhat ez ellen a pap, a tanár, a fűszerkereskedő, de ők sohasem ismerték azt a kellemes izgalmat, amelyet a régi vitézi tornák eltörlése óta csupán a nagy pénzügyi csatatereken lehet érezni. Megemlítem azt is, hogy e szörnyű dollárháborúban ép annyi alkalom nyílik hősiességre és nagylelkűségre, mint a testi harcokban.“

A saját életéből több példát idézhetnénk arra, hogy minden józan ész ellenére, tisztára csak bravúrból bocsájtkozott bele oly vállalkozásokba, amelyek egész vagyonába kerülhettek volna. Sokszor pénzügyi háborúk oly okokból erednek, amelyeknek legkisebb közük sincs a vagyonhoz. Pl. Lawson elbeszéli a nagy bostoni gázháborút, amelyet az okozott, hogy a bostoni polgármester telefonon kérte magához a gázvállalat igazgatóját, ez pedig azt válaszolta, hogy aki vele gázügyben akar beszélni, megtalálhatja őt

irodájában, E presztízskérdés millió és millió dollárt hozott mozgásba és a *Standard Oil* egész hatalmát vetette latba, hogy leverje a gáztársaságot.

Sokat vitatott kérdés az, hogy a nagy vagyonok szerzésében mily szerep jut az egyéni és mily szerep a nem egyéni, pl. társadalmi, jogi, véletlen stb. tényezőknek. Első pillantásra úgy látszik, mintha mi sem volna könnyebb, mint a kétféle tényező különválasztása. Pl. Astornak az a vagyona, amelyet szörmekereskedelem útján szerzett, az egyéni tényezőknek tulajdonítható, ellenben az a vagyona, amelyet városi telekspekulációval szerzett, véletlennek vagy az akkori és ottani társadalmi és jogi viszonyoknak. Tényleg azonban a dolog nem olyan egyszerű. Ha az indiánok tudatlanságuk és egyéb okok folytán nem lettek volna neki ügyszólván teljesen kiszolgáltatva, az egész szörmeüzlet nyilván más fordulatot vett volna. Az, hogy az indiánok ennyire egyenlőtlen helyzetben voltak Astorral szemben, nyilván nem egyéni tényező. Viszont a telekvásárlásnál sem volt közömbös, hogy hol és mikor vásárolta Astor a maga telkeit. Ez kétségkívül egyéni tényező. Azonban általában nehéz, sőt lehetetlen bármely viszonylatot fölállítani az egyéni ügyesség és az elért nyereség közt. Astor valamelyik telkén pl. húsz év alatt 200,000 dollárt nyert. Azonban ha a vásárlásnál még akkora körültekintést és előrelátást is fejtett volna ki, úgy neki, mint bárki másnak is lehetetlenség lett volna előre tudnia, hogy a húsz év múlva elérendő nyereség 200,000 dollár lesz-e avagy csupán 50,000. Vagyis itt az egyéni tényező annyira összekeverődik számtalan nem-egyénnel, hogy lehetetlenség megmondani, hogy mekkora egyéni tényezőnek mekkora rész jut a nye-

reségből, úgy mint ahogy pl. pontosan megmondható, hogy egy bizonyos ügyességű és erejű favágó bizonyos idő alatt mennyivel fog több vagy kevesebb fát vágni, mint egy másik favágó.

Nagyon nyomatékosan kiemelendő, hogy azzal, ha megállapítjuk, hogy valamely vagyon szerzésében az egyéni tényezőnek van szerepe, az a kérdés, hogy e szerzés társadalmi szempontból jogos és kívánatos-e, távolról sincs eldöntve. Világos, hogy pl. Gould tőzsdei spekulációiban a véletlennek vagy a szerencsének kevés része volt, mert hiszen az árfolyamok esése vagy emelkedése körülbelül tőle függött és így nyeresége egészben véve egyéni tényezőknek tulajdonítható. Ez azonban legtávolabbról sem jelenti e nyereség társadalmi és erkölcsi szempontból való jogosultságának elismerését. Még szélsőbb példát véve, egy zsebmetsző nyereségében a szerencsés véletlen kívül nagy része lehet egyéni tényezők egész sorozatának. Azonban amikor ezt megállapítjuk, bizonyára senki sem fogja ezzel e „kereset“-nek jogosságát vagy kívánatosságát elismerni. Egyébként ez a példa csak látszólag szélsőséges. Gould tulajdonképpen a zsebmetszésnek csak kevésbé kockázatos és nagyobb haszonnal járó módját űzte. A kockázatot csökkentette a törvény betűinek — igaz, hogy gyakran nagyon fogyatékos — betartása és azáltal, hogy akik vele a tőzsdén szembenálltak, a kevésbé pénzü és a praktikákban járatlan átlagos polgárok, a nyereség eshetősége tekintetében úgy aránylottak hozzá, mint az indiánok Astorhoz.

A közérdek szempontjából megítélhetők e nagy vagyonok aszerint is, hogy társadalmi szolgálatot íáljesítenek-e vagy sem. Kétségtelen, hogy Girard tár-

sadalmi szolgálatot teljesített akkor, amikor Amerika és a világ többi része között javakat, árukat közvetített hajói által. Ugyanezt tette Vanderbilt, amikor vasutakat épített. Kétségtelen azonban, hogy nagyon sok nagy vagyon keletkezése semmiféle a társadalomnak tett szolgálattal nem függ össze, sőt nem egy esetben e vagyonok keletkezése a társadalom megkárosításának következménye. Vitatható, hogy pl. Astor telekvásárlásai jelentettek-e valami hasznot New Yorkra nézve. Voltak telkek, amelyeket évtizedeken át érintetlenül hagyott, amiből tehát a közre nemcsak hogy haszon nem származott, hanem ellenkezőleg, mint még alább lesz róla szó, ezzel a közt érzékenyen károsította. Voltak ugyan telkei, amelyekre házakat építtetett, de joggal vethető föl az a kérdés, hogy vajjon e házak nem épültek volna-e föl Astor nélkül is, Gouldnál nyilvánvaló, hogy vagyonszerzése az esetek többségében a közérdek rovására történt. Tönkrement vasutakat vásárolt, ezek értékeit mesterségesen fölhajtotta, az értékkülönbözetet zsebredugta és hagyta, hogy azután a vállalat újból csődbe jusson. Ilyen vagy hasonló eljárások folytán nem egy nagy vagyon keletkezett. Végül pedig előfordul, hogy a vagyonszerzés részben társadalmi szolgálatot jelent, részben pedig ennek ellentétét. Az esetek nagy többsége ebbe a csoportba tartozik. Valamelyes hasznot utóvégre is csaknem minden vagyonszerzés jelent és valamelyes kárral mindenik jár. Még Gouldnál is előfordult, hogy érdekei történetesen egyeztek a közérdekkel. Gyakran a lehetlenséggel határos annak megítélése, hogy a haszon a nagyobb-e vagy a kár, amint ezt pl. Astor prémkereskedésének esetében láttuk. Egészen sikertelen

azonban az a kísérlet, amely az elért haszon nagyságát annak a szolgáltatnak nagyságától akarja függővé tenni, amelyet a vagyonszerző a társadalomnak tett. Ez az elmélet, amelynek Amerikában vannak képviselői, azt állítja, hogy az a vagyon, amelyet Carnegie vagy Morgan szerzett, egyenértékű azzal a szolgálattal, amelyet a társadalomnak tettek. Carnegie és Morgan a társadalomnak alkalmazottai voltak, akiknek munkája attól függött, hogy mekkora fizetést kapnak. De vajjon ha csupán félmilliárdot gyűjtöttek volna, illetve kaptak volna munkabéretül a társadalomtól, csak felényit dolgoztak volna ?

Természetes, hogy a vagyonszerzés nem független attól a társadalomtól (gazdassági, jogi stb. feltételektől), amelyben a vagyonszerző él. Elvégre nem valószínű, hogy pl. Oroszországban ne lennének emberek, akikben ép úgy megvan a vagyonszerzési képesség és vágy, mint az amerikai milliomosokban. Ha a nagy vagyonok Amerikában keletkeztek leggyakrabban, ennek oka nyilván az, hogy Amerika érte el a gazdasági és társadalmi fejlettségnek erre nézve legkedvezőbb fokát.

A közvélemény egyelőre nem mérlegeli pontosan azt, hogy mily gazdasági vagy erkölcsi elvek alapján szereztettek a nagy vagyonok. Említettük, hogy a nagy üzletemberek erkölcsi elvei nagyjában egyeznek a kisemberekével. A közvélemény azonban nem az elvekkkel, hanem csupán a tényekkel, helyesebben szólva: a tünetekkel törődik. Látja azt, hogy bizonyos javak vagy szolgáltatások ára indokolatlanul nagy és hogy azok, akiktől e javak vagy szolgáltatások függenek, nagy vagyont szereznek. A kettő közötti

összefüggés világos. A közvélemény legegyszerűbb gyógyszernek e nagy vagyonok törvényes megrendszabályozását tartja. E gyógyszer azonban idáig egyáltalában nem használt, mert a milliomosok minden ellenük hozott törvényt nagy könnyúséggel és teljes sikerrel játszottak ki, A trösztellenes törvényeknek nincs se szere se száma. Ezek hatása folytán meg is szűntek a trösztök. A baj csupán az, hogy csak névleg szűntek meg, de nem tényleg. T. i, nem nevezik többé trösztöknek magukat, más nevet és jogi formákat választottak, de a dolog lényege változatlanul megmaradt.

Vizsgáljuk már most azt, hogy tulajdonképen mi az oka a nagy vagyonok keletkezésének és hogy tényleg veszedelmesek-e a trösztök és ha veszedelmesek, miben áll ez a veszedelem. Nem kevés azok száma, akik tagadják e veszedelmet, még pedig olyanoké is, akiknek jóhiszeműsége alig vonható kétségbe. Némelyek arra utalnak, hogy a szabad verseny kora lejárt. Sem a munktiások, sem a munkáltatók nem akarnak hallani sem róla. Amily természetes alakulat a munkásokra nézve a szakszervezet, olyan a munkáltatókra nézve a tröszt: védekezés a szabad versennyel szemben.

Azonban a dolog nem így áll. A munkások egyáltalában nem elvi ellenségei a szabad versenynek, ők csupán azt akarják elérni, hogy bizonyos színvonal minden munkás számára biztosíttassék. Mihelyt ez biztosítva van, nem ellenségei a legkorlátlanabb versenynek sem. Az ő céljuk csak a létminimum biztosítása. Ez elvi kérdés náluk, amelyből nem engednek. Hogy azonban ez a létminimum hogyan biztosítható, az már többé nem elvi, hanem gyakorlati kér-

dés. Ha a verseny a létminimumot nem veszélyezteti, a szakszervezeteknek semmi kifogásuk sincs a verseny ellen és ezzel az egyetlen megszorítással csak természetesnek és helyesnek találják, hogy a szorgalmasabb és ügyesebb többet keressen, mint a lusta és ügyetlen. A létminimum biztosítása azonban nemcsak a munkásság, hanem az egész népesség szempontjából is szükséges. Mert az a munkás, aki rendes keresetéből magát eltartani nem tudja, az vagy a közjótékonyagra szorul alamizsnakérés íormájiban vagy betegsége által kórházba jut, ha pedig hiányos táplálkozás következtében idő előtt hal meg, gyermekei és özvegye újból csak a társadalomnak esnek terhére, nem is szólva arról, hogy mennyivel könnyebben kerülhet akár ő maga, akár gyermekei a bűnözők sorába, mint a rendes keresetű munkás, ahoi újból a társadalomnak kell a terhet viselnie. A létminimumon alul kereső munkás bénát tehát a társadalomnak kell kiegészítenie. Ez végeredményben nem más, mint az illető munkáltatónak adott prémium, azok az iparágak pedig, melyek csupán így tarthatók fönn, élősdű iparágak, amelyeknek pusztulása fontos közérdek.

A trösztöknek ellenben csakugyan nagyon fontos a verseny minden megnyilvánulásának lehetlenné tétele, A tröszt fő éltető ereje a monopólium. A siker kulcsa csaknem kizárólag ez: monopóliumot szerezni. Minél nagyobb százaléka van az egész termelésnek a trösztön belül, annál nagyobb a siker esélye. Egy országban belül könnyebb az egész termelést koncentrálni, mint az egész világon, mert hisz minél kisebb a termelési terület, annál kevesebb termelő közt kell a megegyezést létrehozni, Érthető

tehát, hogy Amerikában a trösztök legjobban szeretnék, ha abszolúte lehetetlenné volna téve az ő termelési águkat illetőleg a külföldről való behozatal. A trösztök mindig elvi hívei a saját termelésüket illetőleg a vámnak. Az ürügy: az illető iparág védelme, míg úgy megerősödik, hogy kibírja a külföldi versenyt. Ez az időpont azonban soha el nem következik. Sőt minél erősebb valamely iparág és minél régebb ideje, hogy vámvédelmet élvez, annál lármásabban követeli vagy a meglevő yédővám föntartását vagy pedig ennek emelését. Ebből következik, hogy a magas védővámok kedveznek a trösztök kialakulásának. A tények ezt teljesen igazolják. Németország, Amerika és Nagy Britannia a gazdasági fejlettségnek meglehetősen egyenlő fokán álltak a háború előtt és hogy Nagy Britannia trösztalakulás tekintetében a másik két ország mögött annyira elmaradt, annak oka nyilván az, hogy ebben az országban vámvédelem nem volt,

A vámok által határolt területen belül a verseny megszüntetésiének rendes módja az, hogy a tröszt az azonos ágak termelőit belekényszeríti a trösztbe, azt pedig, aki valamely okból ezt nem teszi (pl. mert nincs megelégedve a neki juttatott haszonnal), gyilkos versennyel teljesen tönkreteszik. Különösen a trösztök őse, a *Standard Oil* története gazdag ily példákban. Ez azonban csak a jelenre nézve biztosítja a monopóliumot. A trösztnek a jövő szempontjából a lehető versenyt is ki kell küszöbölnie. Erre a célra vezet a lelőhelyek lefoglalása, a szabadalmak megvásárlása, nem azért, hogy ezeket a tröszt kihasználja, hanem hogy mások által való kihasználását megakadályozza és így monopóliumát megőrizze.

A *Standard Oil*-nak minden érdeke azt követeli, hogy az összes petróleumlelőhelyek az ő kezében legyenek, amelyek közül csupán azokat aknázza ki, amelyeknél a termelési költség legkisebb és pedig oly mértékben, hogy a termelt mennyiség az árakat egy bizonyos színvonalon alul esni ne engedje. És ez az a pont, ahol a tröszt érdeke összeütközik a közérdekkel. A közérdek azt kívánná, hogy a petróleumtermelés minél nagyobb legyen és hogy a verseny folytán az ár minél közelebb jusson a termelési költséghez. A tröszt (érdeke ellenben az, hogy a termelés csupán akkora mennyiséget hozzon piacra, amennyi oly árt biztosít, amely reá nézve a legnagyobb hasznot jelenti.

Azt mondhatjuk, hogy minél nagyobb, minél kizáróbb valamely tröszt monopóliuma, annál nagyobb annak veszedelme a közre nézve. A tröszt veszedelme tehát korántsem a tőke, hanem a monopólium. A tőke monopólium nélkül jótétemény, amely az egész társadalomnak csak használhat, sőt képtelen is ártani. Tegyük föl, hogy Budapest összes malmai egy társaság kezében vannak, Mi veszedelmet jelenthet az, amíg bárkinek módjában van Budapesten újabb malmokat építeni? Ellenben tegyük föl, hogy Budapesten egy társaságnak kizárólagossági joga van a liszttermelésre. Tegyük föl, hogy a monopólium nélküli társaság tőkéje 200 millió korona, a monopóliumosé pedig csak 20 millió, Ugyebár nem kell bizonyítani, hogy a kettő közül melyik a veszedelmesebb.

Ha bármely ily monopóliummal bíró vállalat vagyónát vizsgáljuk, arra a meglepő tapasztalatra jutunk, hogy e vagyon nagy része egyáltalában nem

tőke. Már t. i. ha elfogadjuk a tőkének azt a meghatározását, hogy tőkének a javak továbbtermelésre szánt részét nevezzük. Pl. egy városi közúti vállalatnál a vagyon legértékesebb része nem a sínekből, kocsiparkból, épületekből stb.-ből, szóval a tőkéből áll, hanem a koncesszióból, vagyis a monopóliumból. A Standard Oil vagy az United States Steel Corporation vagyonának legértékesebb része szintén nem a gépekből, épületekből stb.-ből, szóval tőkéből áll, hanem a vas, illetve petróleumlelőhelyek és a szállítási eszközök kizárólagos tulajdonából vagyis monopóliumból. Igaz, hogy erre azt mondhatná valaki, hogy a vasbánya vagy petróleumforrás elméletileg talán különbözik a gyáraktól, hogy tehát az egyik nem tőke, a másik ellenben az, de gyakorlatban a két kategória közt nincs különbség, mert az egyik csak oly eszköze a kizsákmányolásnak, mint a másik. Azonban kevés gondolkozás kell annak felismerésére, hogy a kettő között nagy és lényeges gyakorlati különbség van. Ez pedig az, hogy a vas- és petróleumlelőhelyek adott kiterjedésüért vagy mennyiségűek, amelyeket ép oly lehetetlenség csökkenteni, mint növelni. Vagy vegyünk egy még világosabb példát, egy város telkeit és épületeit, amelyeket a hétköznapi nyelvhasználat egyaránt nevez tőkének. A telkek kiterjedése adott, amelyet semmiféle emberi hatalom nem növelhet és nem csökkenthet. Az épületek száma azonban (emberileg szólva) tetszésünk szerint a végtelenségig növelhető. Ha a Budapesten levő összes automobilonk egy ember tulajdonába jutnának, ez nem állná útját annak, hogy mások akár kétszer annyit ne hozassanak vagy esetleg termeljenek. Ha ellenben valaki Budapesten a Belvá-

rosban egy telket lefoglal, azzal abszolúte és pótolhatatlanul kevesebb telek jut másoknak. Ha valakinek úgy tetszik, hogy automobilját a garázsban tartsa használatlanul, ezzel rendes körülmények között legföljebb magának árt. Ha ellenben valaki egy belvárosi telket beépítetlenül hagy és spekuláció céljából kivonja a használatból, ezzel arra kényszeríti a lakosságot, hogy távolabbra költözzék. Egy városnak ily rendszertelenül való beépítése növeli az útépítés, világítás, rendészet stb. kiadásait, szóval sérti a közérdeket.

De egy másik különbséget is vehetünk észre. Ha valaki automobilokat, épületeket, szóval tőkét hagy használatlanul heverni, e tőke idővel csaknem teljesen megsemmisül. Ellenben az, amihez emberi munka nem járult és amit a közgazdaságtanban földnek nevezünk, idő által nemcsak, hogy értéke nem semmiesül meg, hanem ellenkezőleg, rendes körülmények között értékében növekszik,*)

Amit a trösztökről mondtunk, természetesen igaz a nagy vagyonokról általában. Kis ítéשבen állnak csak igazi tőkéből, nagy részük föld vagy monopólium. Az, amit tőkének nevezünk, nagyon gyakran csak áltőke. Ha pl. valaki egy várossal valami útmódon előnyös szerződést köt a személyszállításra nézve és e szerződésből kifolyólag akkora jövedelme van, hogy ez megfelel pl. egy 500.000 koronás tőke jövedelmének, hiba volna itt valóban 500.000 korona tőkéről beszélni. A szerződést kötőre nézve persze a szerződlés tényleg ugyanazt jelenti, mint egy 500.000

*) E kérdésről, melyet itt csak érintünk, 1. bővebben Henry George műveit.

korona értékű tőke, de nemzeti vagyon szempontjából itt semmiféle tőkéről sem lehet szó. Képzeljük el, hogy az összes ily szerződések megsemmisülnének vagy érvényüket veszítenék, az egész ország vagy város tőkéje vajjon csökkenne-e ezáltal? Ép oly kevésbé, mint pl. az összes váltók vagy kötelezvények megsemmisülése által, amikor annyit nyerne az egyik, mint veszítené a másik.

Ha bármely nagy vagyont pontosan elemezhetnénk, kitűnnék, hogy az nagyrészt nem áll sem javakból, sem tőkéből, sem pénzből. A föld és monopóliumok, mint láttuk, belső, lényeges sajátosságaiknál fogva más kategóriába tartoznak, mint a javak vagy a tőkék. A monopólium tulajdonképpen nem más, mint a fönnálló jogrendszer által magánosoknak engedélyezett adószedés joga, A fönnálló jogrendszer lehetővé teszi pl, Amerikában, hogy magánosok az összes petróleum- vagy vaslelőhelyeket lefoglalják és ezek közül csupán azokat műveljék meg, amelyek az általuk kívánt árakhoz szükséges mennyiséget a legkisebb termelési költséggel biztosítják. Ha a jog- vagy adórendszer lehetetlenné tenné, hogy valaki természeti kincseket csupán azért foglaljon le, hogy azokat mások ne használhassák, a petróleum, acél és annyi más tröszt egy szempillantás alatt véget érne. Csakis a fönnálló jogrendszer teszi lehetővé, hogy a nagy bányák urai drága pénzen azért vásárolják meg minden képzelhető helyen a kutatási jogot, hogy minden lehető versennyel szemben biztosítsák magukat;

Igyekezünk megállapítani a nagy vagyonok alakulásának okait. Azonban nem állhatunk meg a tények konstatálásánál. Amikor egy társadalmi ba-

tegséggel állunk szemben, a betegség okainak ismerete után a gyógyítás módját kell kutatnunk.

Említettük, hogy vannak oly írók, akik azt állítják, hogy a nagy vagyonok jutalmak azért a munkáiért, amelyet e vagyonok urai a társadalomnak tettek. Egyik pl. Így ír: „A társadalmat úgy képzelhetjük el, mint amely az ügyes üzletember szolgálatait a legolcsóbban igyekszik biztosítani. Kívánja Cornelius Vanderbilt nagy vasútszervező képességét, Carnegie vagy Pierpont Morgan tehetségét? Mennyiért kaphatja meg? Nem csupán pénz-, de hatalomvágyukra is kell hivatkoznia. Nagy szolgálatok és nagy eredmények csupán nagy jutalmak árán szerezhetők.“ Ennek az elméletnek cáfolatába bocsájtkozni alig szükséges. Ép elég példáját láttuk annak, hogy nagy vagyonok mint keletkeztek oly műveletek következményeiként, amelyek a társadalomra nézve kétségtelen kárt jelentettek. Ily összefüggés társadalmi szolgálat és jutalom között nincs. Ha azonban egyelőre ez az összefüggés nincs is meg, de megvan az emberekben általában az a vágy, az a törekvés, hogy legyen ily összefüggés. Következik ez abból a gazdasági alaptörvényből, hogy az emberek igyekeznek szükségleteiket a legkisebb munkával kielégíteni. Abból az elvből, hogy jutalom, munkabér nélkül nincs munka, következik az is, hogy viszont munka nélkül ne legyen jutalom, munkabér se. Az az elv, hogy a jutalom, munkabér nagysága függjön a végzett munkának a társadalom által megállapított hasznossági fokától, ha a maga tisztaságában nem is valósult még meg, a közvélemény előtt rokonszenves és kétségtelen, hogy a munkanélküli jövedelem soha a társadalom, a közvélemény szemében oly gyűlöletes nem

volt, mint ma. Amily hasznos tényező a termelésben a tőke, oly káros a monopólium. A monopólium, mint George mondja, sokkal rosszabb a társadalomra nézve, mint egy dolognak, pl. egy lónak az ellopása. Mert a ló lopása a tettel együtt véget ér, ellenben a monopólium állandó, szünet nélküli lopás.

A monopóliumok és így a társadalom rovására történt vagyonszerzés megakadályozására két fegyver van: a vámok eltörlése és a természeti kincseknek értékük szerinti megadóztatása, tekintet nélkül arra, hogy tulajdonosuk hogyan használja ki azokat.*) Mindkét fegyver arra jó, hogy a jövedelmet közelebb hozza ahhoz a színvonalhoz, amely a társadalomnak tett szolgálatnak felel meg.

Vannak oly termelési ágak, amelyekben a verseny lehetetlenség. Kétségtelen, legalább az eddigi tapasztalat szerint, hogy sem a vasutaknál, sem a villany-, gáz-, telefon- és vízszolgáltatásnál nem képzelhető el oly verseny, amely ne jelentene óriási pazarlást a társadalomra nézve. Glasgow városa a már meglévő telefonvállalat szerződésének lejáratakor egy versenyvállalatot engedélyezett. A verseny folytán az előfizetési díjak felére szálltak le, azonban, aki az egész várossal akart összeköttetésben lenni, kénytelen volt mindkét vonalra előfizetni, tehát nem takarított meg semmit sem. Ellenben nem szorul bizonyításra, hogy ugyanegy uccában két kábel lefektetése és ugyanegy lakásban vagy irodában két készülék fölszerelése egy helyett mily pazarlást jelent közgazdasági szempontból. Az ily, természetüknél fogva

*) Ezt l. bővebben George: *Haladás és Szegénység* című művében.

monopóliumot jelentő termelésre nézve, csupán egy kielégítő megoldás van: a közüzem. A közüzem a leg-helyesebb megoldás mindenütt, ahol a monopólium el nem kerülhető.

Igaz, hogy mindenütt Amerikáról volt szó. Ne higyjük azonban, hogy ebből ránk nézve semmi sem következik, mert, mint oly nagy előszeretettel szokás hangoztatni, „nálunk speciálisak a viszonyok.“ Bármennyire is mások nálunk a méretek, mások a földrajzi és történelmi előfeltételek stb., tény az, hogy vagyoni koncentráció tekintetében nem nagyon maradtunk el a külföld mögött, így pl. a *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank* szerepe nálunk aligha kisebb, mint a Morgan csoporté Amerikában. Hegedűs Lóránt e pénzügyi intézet történetéről szóló művében 1916-ra vonatkozólag a bank érdekkörébe tartozó pénzügyi intézetek és iparvállalatok tőkéiről a következő kimutatót közli (millió K-ban):

Intézetek és vállalatok	Alap- tőke és tartalmak	Hite- lezők	Tak. és folyós. betétek	Összes tőkek
Vasuti bank	116·8	0·3	—	117·1
Affiliált pénzügyi intézetek	42·6	57·8	185	285·4
<i>Pénzügyi érdekkör összesen</i>	159·4	58·1	185	402·5
Textilipari vállalatok	39·8	75·1	—	114·9
Bánya és kohóvállalatok	237	33·6	—	270·6
Malom vállalatok	44·4	24	—	68·4
Közlekedési vállalatok	352·8	59·2	—	412
Gépgyári vállalatok	20·3	25·9	—	46·2
Nyomdai vállalatok	13·5	6·5	—	20
Élelmezési vállalatok	24·7	29·3	—	54
Vegyipari vállalatok	65·8	26·1	—	91·9
Építkezési vállalatok	23·3	24·9	—	48·2
Különféle vállalatok	26·1	38·7	—	64·8
<i>Ipari érdekkör összesen</i>	848	343·3	—	1191
Pénzügyi és ipari érdekkör összesen	1017·4	401·4	185	1593·5

A bank saját tőkéje 1460 millió és érdekkörével együtt három milliárd, ami még amerikai méretek szerint is igen jelentékeny összeg, hát még egy oly országban, amelynek összes vagyonát a legkiválóbb szakértő, Felmer Frigyes, 42 milliárdra becsülte.

Eléggé mutatja ez a magyar példa, hogy a nagy vagyonok növekvése, és az egyéni vagyonok átalakulása csoportvagyonokká általános, törvényszerű jelenség és hogy a nagyvagyonok kérdése távolról sem különlegesen amerikai, hanem ép annyira magyar kérdés is, amelynek helyes megoldásától függ egész gazdasági jövőnk.

BIBLIOGRÁFIA

(E könyvben leginkább használt forrásművek).

Beard, Charles A.

American government and politics. New York: Macmillan
1910. VIII + 772 p.

Bliss, William D. P. (szerk.)

The new encyclopedia of social reform. Vol. 1—2. Lon-
don and New York: Funk 1909,

Bridge, James Howard

The inside history of the Carnegie Steel Company. New
York: Aldine book Co. 1903. XV + 369 p.

Bryce, James

The American Commonwealth, Vol. 1—2, New York:
Commonwealth publishing Co, 1908,

Fiske, John

Civil government in the United States. Boston: Houghton
Mifflin Co. 1904, XXXII -f 378 p.

George, Henry

Haladás és szegénység. Bp.: Atheneum 1914, 572 1.

George, Henry

Vámvédelem vagy szabadkereskedelem. Bp.: Világosság
1909. 279 1.

Hart, Albert Bushnell

Social and economic forces in American history. New
York: Harper 1913. 523 p.

Hichborn, Franklin

Story of the session of the California Legislatnre of, 1909,
San Francisco: Barry 1909. XXXIII + 295 p.

Hovey, Carl

The life story of J. Pierpont Morgan. London: Heinemann
1912. 352 p.

Ingram, John

Stephan Girard. Philadelphia 1896.

Johnson, Tom L.

My story. Ed. by Elizabeth Hauser. New York. Huebsch
1911. XXXIII + 326 p.

Lawson, Thomas W.

Frenziéd fináncé. New York: Ridgway-Thayer Co. 1905.
XV + 559 p.

Lee, Gerald Stanley

We. London: Allén 1915. XIV. + 728 p.

Mac Master, John Bach

The life and times of Stephen Girard mariner and
merchant. Vol. 1—2. Philadelphia: Lippincott 1918.

Moody, John

The truth about the trusts. New York: Moody 1904.
XXII + 514 p.

Myers, Gustavus

History of the great American fortunes. Vol, 1—3,
Chicago: Kerr 1910—11

OtAtrogorsthi, M.

La démocratie et l'organisation des partis politiques.
Vol. 1—2. Paris: Calmann—Lévy 1903.

Report of the Commissioner of Corporations on the Steel
Industry. Vol. 1—2. Washington: Govment printing office 1911

Szabó Ervin

Imperializmus és tartós béke. Bp.: Pallas 1917. 95 1.

Tárbeli, Ida M.

The history of the Standard Oil Company. Vol. 1—2.
New York: McClure 1905

Tocqneville, Alexis de

De la démocratie en Amérique. Vol. 1—2. Paris: Pagnerre
1850

Watkins, G. P.

The growth of lange fortunes. New York: Macmillan
1907. IV + 170 p.

Youngman, Anna

The economie causes of great fortunes. New York: Bankers
publishing Co. 1909. 185 p.

TÁRGYMUTATÓ

- Ames* 95.
Andrews, Sámuel 177.
Argenson Amerika elszakadásáról 8.
Áruház 46—49.
Astor, John Jacob 31—41, 75, 120, 243, 247, 248, 249.
Astor, William B. 40.
- Belmont, August* 227.
Bessemer 153.
Bérminimum 251—252.
Blair 127.
Bissell, George H. 171, 172.
Bridge 157.
Bryce, James 55, 119, 120—121, 130, 134 jegyz. 136, 139.
- Carnegie, Andrew* 120, 146—170, 219, 230, 234, 237, 250, 258.
Carnegie Tom 150, 151.
Clark H. F. 180.
Clark, M. B. 177.
Cleveland elnök 229—230.
Clews, Henry S. 132.
Corbin, A. R. 92.
Credit Mobilier 95—96.
Crocker, Charles 120—127.
Csatornák jelentősége 56—57.
- Dillon, Sidney* 96.
Drake ezredes 172—173.
Drew 76, 87, 89.
Drexel 226, 227.
Dumping 142—144.
- Észak és Dél* közti ellentét 6—7, 57—59.
- Fellner Frigyes* 261.
Fels, Joseph 115 és jegyz. 243.
Field, Cyrus 100.
Field, Marshall 45—54, 82.
Fisk, James 88, 92, 94, 175, 224—226.
Flegler, Henry M. 178—179.
Frick, Clay 159—164, 230—231. jegyz.
Függetlenségi harc Anglia ellen 9—10.
- Garrett* 127.
George, Henry 107—108, 111, 115, jegyz. 116, 144, 242, 256 jegyz., 259 és jegyz.
Girard, Stephen 11—31, 39, 40, 41, 70, 120, 203, 248.
Goelet vagyon 42, 44.
Gould, Jay 76, 84—101, 127, 158

175, 180, 182, 206—207, 224—
226, 239, 243, 248, 249.

Grant elnök 92, 93.

Hadseregszállítás 15, 46, 69—71,
87, 149, 151, 177, 222—224.

Hanna, Mark 106, 111, 209.

Harriman 127.

Haupt, Hermán 197—198.

Hayii-i négerlázadás 20—21.

Hegedűs Lóránt 2b0.

Hitbizomány Amerikában 5.

Holley 153.

Homesteadi sztrájk 160—163.

Hopkins, Johns 127.

Hopkins Mark 120—127.

Huntington, Collis P. 120—127.

Jefferson, Thomas 6.

Johnson, Tom L, 101—116.

Jones 154.

Kalózkodás 17—18, 70.

Kiér, Samel M. 171.

Kloman testvérek 147—153, 155.

Kollektív vagyonok 31, 82—83,
219.

Közföldek elherdálása 57, 60,
94—95, 122, 123, 124,

Law, George 73—74.

Lawson, Thomas W. 246.

Lee, G. S. 167—169.

Longworth vagyon 45.

Lorillard vagyon 42.

Mac Kinley elnök 106.

Massachusetts állam 6, 240, 241,

Mayflower hajó 6.

Miller, Thomas N. 148—150.

Montesquieu Amerika elszaká-
dásáról 8.

Morgan J. Pierpont 82, 97, 164,
165, 167, 215, 218—236, 237,
250, 258, 262.

Mozgóbérskála 160 jegyz.

Munkamegosztás 51—52.

Peabody 221.

Pesti Magyar Kereskedelmi Bank
260—261.

Phipps, Henry 14a—150.

Pilgrim Fathers 6.

Pinkerton detektívek 161—162.

Piper 152.

Polgárháború Észak és Dél közt
58—59, 69, 86—87, 123, 149,
175, 177, 221, 222, 228, 337.

Politikai korrupció 65—66, 69—
71, 72—75, 76, 77, 87—88,
94—95, 123, 124, 134—142,
195, 206.

Pratt ezredes 85—86.

Pullman, George Mortimer 50,
51, 82.

Pullman művek 50, 51, 53.

Puritánok 6, 240.

Quakerek 20, 240.

Rabszolgaság 5—6, 57—58.

Ramsey 224—226.

Rhineland vagyon 42, 44—43,

Rockefeller, John D. 79, 127, 165,
170—218, 219, 231, 243, 244,
245.

Rockefeller, William 178.

Rogers 244—245.

Roosevelt, Theodore 45, 233.

Rothschildok 227.

- Sage*, Russel 96, 99, 100.
Schermerhorn vagyon 42.
Schwab C M. 163.
Scott, Thomas A. 146, 147, 154.
Seligmann J. és W. 227.
Sherman Law 158, 208.
Shiller 152.
Shinn 155—156.
Silliman 172.
Standard Oil Company 64, 79, 80, 131, 170—218, 247.
Stanford, Leland 120—127.

Szabadkőművesség 19, 27, 28.
Szabadverseny és monopólium 77, 78, 101—116, 232, 251—260.
Szabó Ervin 144.
Szőrmekereskedelem 31—41, 117, 247.

Tammany Hall 44.
Társadalmi különbségek Amerikában 1—4.
Telekspekuláció 11, 31, 35—37, 39—40, 42—45, 49—50, 115, 116, 247, 255—256.
Tenger kereskedelem Amerikában 10—11, 18—19, 26, 68—71, 231.
Thoreau, Henry D. 241.
Tocqueville 133—134.
Township 6.
Tőzsdei spekuláció 65, 73—75, 130, 248.
Trösztök 64, 79—80, 108—109, 128—145, 158, 170—218, 230—232, 251—257.

Turgot Amerika elszakadásáról 8.
Twain, Mark 242—243.
Tweed ring 40, 90.

Vagyon mint társadalmi érték-mérő 4.
Vámpolitika 141—144, 220, 253, 259.
Vanderbilt, Cornelius 68—79, 87—89, 97, 226, 249, 258.
Vanderbilt Gladys 83.
Vanderbilt, Willam H. 79—81, 83, 180, 227—228.
Van Syckel, Sámuel 174.
Városi korrupció Amerikában 42, 73—74, 90, 105, 106, 139—140.
Városi közúti forgalom 73, 78, 99, 101—116, 255.
Vasutak Amerikában 54—68, 71, 73—74, 87—89, 94—99, 116—127, 131—132, 178—1%, 201, 203—205, 214, 224, 228.
Vergennes Amerika elszakadásáról 9.
Virginia állam 5, 6, 7.
 „*Vízesség*“, a tőke — e 64—65, 75, 77, 80.

Waltham óragyár 143.
Wanamaker, John 82.
Washington, George 5, 10, 15.
Weisz Manfréd 154—155 jegyz.

Zimmer 152,
Zsolnay majolika a Field-féle áruházban 48.

TARTALOM

	Oldal
Bevezetés	1
Stephen Girard.....	11
John Jacob Astor	31
Egyéb telekspekulánsok.....	42
Marshall Field.....	45
A vasútkérdés.....	54
A Vanderbilt-vagyon	68
Jay Gould	84
Tom L. Johnson	101
A Messze Nyugat és a Pacific Vasút	116
A trösztok	128
Andrew Carnegie	146
Rockefeller és a Standard Oil Company.....	170
J. Pierpont Morgan.....	213
Befejezés	237
Bibliográfia	263
Tárgymutató.....	268